

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

LII. • 2023/3.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Fórum	(24)
Néprajzi muzeológia	(35)
Szemle	(47)
Köszöntések	(54)
In memoriam	(65)
Mindenféle	(83)

ÖTVENKETTEDIK ÉVFOLYAM
2023/3.

Szerkesztők:
Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A szerkesztők munkatársa:
Geiger Annamária (Magyar Nemzeti Múzeum)

A kiadást támogatta a

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum
Felelős kiadó: Kemecsi Lajos
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET	3
Száz éve született Diószegi Vilmos.....	3
Szilágyi Zsolt: Diószegi Vilmos (1923–1972).....	3
Sántha István: Képek Diószegi Vilmos életéből	13
Balogh Balázs: Köszöntő a Diószegi Vilmos-émlékkonferencián (Néprajzi Múzeum, Budapest, 2023. június 5.)	18
Boldog-Bernád István: „Bárcsak sok ilyen lelkes, fáradhatatlan munkása lenne a néprajz tudományának!” Szilágyi Miklós levele Halla Jánoshoz	20
FÓRUM.....	24
Ament-Kovács Bence: „Mű tartjuk a papot, azért amikor akarjuk, ki is vetjük”. Papok és lokális közösségek a 18–20. században: egy interdiszciplináris kutatás néprajzi és egyháztörténeti dimenziói (Budapest, 2023. május 3.).....	24
Nickel Vera Réka: Örökségképzés, forrásközösségek, néprajzi műhelyek. Egy induló intézményközi kutatás kérdésfelvetései (Budapest, 2023. május 18.)	28
Sárközi Ildikó Gyöngyvér: Nemzetépítés Ázsiában (Budapest, 2023. június 1–2.)	33
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	35
Kemecsi Lajos: A Néprajzi Múzeum Koreában és Mongóliában	35
Prikler Szilvia Beatrix: Tájaink házai. A Magyarországi Tájházak Központi Igazgatóságának tevékenységéről	39
SZEMLE	47
Domokos Mariann: Egy korszak vége. Rendhagyó recenzió és búcsú az „Új Magyar Népköltési Gyűjtemény”-től	47
Máté György: Régi palóc népmesék	52
KÖSZÖNTÉSEK	54
Horváth Sándor: A 80 éves Schubert Gabriella köszöntése	54
Bereznai Zsuzsanna: Székelyné Kőrösi Ilona 70 éves	57
Gyarmati János: Főzy 70	63

IN MEMORIAM.....	65
Tátrai Zsuzsanna: Búcsú Karácsony-Molnár Erikától (1956–2023).....	65
Bali János–Povedák István: A.Gergely András (1952–2023).....	70
In memoriam Knézy Judit (1940–2023).....	73
Kapitány Orsolya: Elhunyt Knézy Judit.....	73
Tóth Gábor: A Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény felé vezető úton. Az utolsó interjú Knézy Judittal	76
MINDENFÉLE	83
A Néprajzi Múzeum elismerései	83
Múzeumpedagógiai nívódíjakat nyert a Néprajzi Múzeum	83
Elismerésben részesült a Néprajzi Múzeum a FAIMP 2023 fesztiválon	84
Gráfik Imre: A Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozója (Vértesacsa, 2023. szeptember 3.)	86
Örsi Julianna: Népszokások és az emlékezés	91
Halász Péter: Levél a „Moldvai Magyarság”-ról	92
Csorba Judit Dorottya: A VIII. Nemzetközi Népismereti Filmszemle (Sztána, 2023. augusztus 25–27.)	93

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Száz éve született Diószegi Vilmos

**Diószegi Vilmos
(1923–1972)**

Amikor ezek a sorok íródnak, 2023 júliusában, éppen 51 éve annak, hogy Diószegi Vilmos magyar etnográfus meghalt. Ez a dátum is eszünkbe juttatja milyen rövid élet jutott neki, hiszen tavaly emlékeztünk meg halálának 50. évfordulójáról, idén, 2023-ban pedig születésének 100. évfordulóját ünnepeljük. Diószegi Vilmos 49 éves koráig annyi anyagot gyűjtött, hogy a halála óta elmúlt fél évszázad sem volt elég teljes körű áttekintésére. Sajnos valósággá vált az, amit kortársa még 1972-ben, halálakor megfogalmaztak, vajon lesz-e, aki „*megfejtse, kidolgozza*”? (Ortutay 2010: 316.) Pedig időről időre nekirugaszkodtak magyar kutatók, hogy feltárják, feldolgozzák a Diószegi által összegyűjtött anyagot, kiadatlan szövegeit, naplóját, leveleit kutathatóvá tegyék, a legjegyzett sámaniszövegeket, a terepmunkáin gyűjtött hangfelvételeket lefordítsák, közreadják,¹ és kutatói pályájának talán legfontosabb célját, a Sámán Archívumot végre méltó módon kezeljék. Kijelenthetjük, hogy a sokszori nekibuzdulás, az újra és újra felbuzgó elszánás részsikereket hozott ugyan, de még ma is van épp elég feladatunk a ránk hagyott gyűjtemény feltárással.

Születésének 100. évfordulója jó alkalom arra, hogy a munka újabb lendületet kapjon. Nem véletlen, hogy a Magyar Kutatási Hálózat (egykor ELKH, még korábban MTA) Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Néprajztudományi Intézetében az elmúlt években újraindult ez a munka, illetve az sem, hogy egykori munkahelyei, az Intézet és a Néprajzi Múzeum közösen tervezi a náluk őrzött Diószegi-anyagok feldolgozását. Ezzel egyesítve újra – ha csak jelképesen is – a korábban szétszakított hagyatékot.

Diószegi Vilmos nem csak korának meghatározó kutatója volt, de fontos példát állított a következő nemzedékek számára is. Az őt ismerők visszaemlékezései, a halála után készült nekrológok kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy hivatása iránt végtelenül elkötelezett, céltudatos, a lehetetlent szinte nem ismerő, a cél elérése érdekében gyakran önmagát is sanyargató, elszánt kutató

¹ Ez utóbbi tekintetében jelentős lépés, hogy a Néprajzi Múzeum a Diószegi születésének 100. évfordulójára rendezett konferencia időpontjára (2023. 06. 05.) időzítette a Diószegi által gyűjtött hanganyag digitális változatainak közreadását lehetővé tevő honlap indítását: <https://dioszegi.neprajz.hu/> (Utolsó megtekintés: 2023. 08. 12.)

volt, és egy kedves, visszafogott, de alapjában vidám ember. Az az elszántság, amivel terveit meg kívánta valósítani, párját ritkítja.

A szibériai sámánizmus elemeinek módszeres tanulmányozásával az ősi magyar vallás eredetének kérdését kívánta tisztázni. Terepen és archívumokban, múzeumi gyűjteményekben folytatott kutatásai során kora etikai megfontolásait tekintette a maga számára mértékadónak. Kutatási módszereivel napjainkban már nem minden tekintetben értünk egyet, a tudomány ma (részben) más normák alapján működik, a kutatók másként viszonyulnak terepeikhez, de ez keveset von le annak értékéből, amit Diószegi összegyűjtött, megírt. Kutatói munkáját következetesen, az általa meghatározott, és már korán publikált (Diószegi 1954) metodológia szerint végezve.

Bizonyos értelemben úttörő volt. A második világháború utáni magyar Szibéria- és Belső-Ázsia-kutatás egyik újrakezdője. Olyan korszakban indulhatott terepre, amelyben a politikai kapcsolatok látszólag jobb lehetőséget biztosítottak ehhez, mint a korábbi évtizedekben, ugyanakkor a korszak sajátos tudományfelfogása egyúttal erősen korlátozta is a kutatók szabad mozgását. Az 1950–1960-as évek fordulóján néhány kutató számára így vált elérhetővé, hogy a Szovjetunióba és Mongóliába utazhasson. Diószegi először 1957-ben kapott lehetőséget arra, hogy vágyott terepe, Szibéria, illetve a Kelet felé induljon, épp akkor, amikor a magyar orientalisztika akkor még fiatal kutatói – később meghatározó alakjai –, Kara György (1935–2022) mongolista, Kőhalmi Katalin (1926–2012) mandzsu-tunguz filológus és Róna-Tas András tibetista Mongóliába utazhattak.² Talán nem véletlen, hogy valamennyien az iskolateremtő magyar orientalista, Ligeti Lajos (1902–1987) tanítványai voltak. Ligeti a lehetőségeihez mérten mindig is támogatta az arra érdemesnek ítélt diákjait, és az 1950-es években betöltött pozíciói meg is adták neki a lehetőséget ehhez. Meg kell hagyni, Ligetinek jó szeme volt. Az itt említett valamennyi Ligeti-tanítvány szakterülete nemzetközileg is megbecsült kutatójává vált.

Itt most csak egy rövid összefoglalást adhatunk Diószegi életéről, elsősorban az őt ismerő kutatók visszaemlékezéseire támaszkodva. Új élményeink vele, munkásságával kapcsolatban abból adódóan lehetnek, hogy a több mint hatvan évvel korábban általa bejárt területeken ma élők hogyan emlékeznek vissza arra az időszakra, azokra az emberekre, akikkel Diószegi találkozott, illetve mit jelent munkássága ezen területek, országok mai kutatói számára. Ezzel kapcsolatban 2022-ben mongóliai utunk során érdekes adatokra és ismeretekre sikerült szert tenni.

² Rajtuk kívül 1957-től Vikár László (1929–2017) etnomuzikológus és Bereczki Gábor uráli filológus (1928–2012) a Volga régióban végzett terepmunkát kazanyi tatár, baskír, csuvas, mari, udmurt terepeken. 1959-ben Gábori Miklós régész, fizikai antropológus látogathatott Mongóliába.

Diószegi Vilmos 1923. május 2-án született Budapesten. Édesapja műszaki rajzoló volt, anyja otthon nevelte a gyermekeket, fiát és a nála hét évvel fiatalabb húgát. A visszaemlékezések szerint Vilmos kíváncsi, sokat olvasó gyerek volt, és talán hét-nyolc éves lehetett, amikor a Feszty-körkép látványa először fordította figyelmét a pogány magyarok élete felé. Második felesége, Morvay Judit szerint ekkor tudatosult benne, hogy ő magyar, és népének múltja izgalmas, érdekes, „kalandos”.

Ez az érdeklődés végül élete végéig megmaradt. A gimnáziumi évek alatt kezdett először keleti nyelveket tanulni. A szüleit sem tájékoztatta arról, hogy a török és a japán nyelvvel ismerkedett. Érdeklődött a korai magyar történelem és hitvilág iránt, és mint szinte minden fiatal, akit vonzott a Kelet, Kőrösi Csomáról olvasott. Bár nem volt igazán jó tanuló, az érettségig szerencsére épp Németh Gyula (1890–1976) turkológus volt a bizottság elnöke, aki előtt beszélhetett a nomádok életformájáról, kultúrájáról összegyűjtött ismereteiről. A találkozás nem maradt nyom nélkül.

Az érettségi után nem állt munkába, bár ez sokat segített volna családjára nem túl jó anyagi helyzetén, hanem 1941-ben egyetemre jelentkezett, ahol leginkább keleti stúdiumokat hallgatott. Habár az egyetem mellett kénytelen volt mégis munkát vállalni, a később is megmutakozó határozottsággal vetette bele magát a tanulásba, és már ekkor eldöntötte, hogy nem lesz tanár, életét a tudományos pályának szenteli. Az egyetemen türk, mongol filológiát tanult, és Ligeti javaslatára (a professzor hírét ismerve talán inkább erős ösztönzésére) mandzsú-tunguz tanulmányokat folytatott. Később – Ligeti témavezetésével – a mandzsú szóképzésről írta kisdoktoriját. Tanulmányai befejezése után a Belső-Ázsiai Tanszéken maradt fizetés nélküli gyakornokként. Ez már akkor sem volt példa nélküli, hiszen mestere is hasonló módon kezdte hazai tudományos karrierjét.

Diószegi 1947-ben került a Néprajzi Múzeumba, amely pályája egyik meghatározó intézménye lett. Itt az Ázsia Gyűjtemény gondozását bízták rá. Baráthosi Balogh Benedek (1870–1945) nanai gyűjtéseivel foglalkozott, ezt az anyagot kezdte feldolgozni, és bár korábban az egyetemen is hallgatott néprajzi stúdiumokat, mégis ekkor fordult először aktívan a néprajztudomány felé. A magyarok pogány – kereszténység előtti – hitvilágának nyomait kutatta. Első tudományos közleményei Baráthosival mint kutatóval, az általa gyűjtött nanai gyógyító amulettekkel foglalkoztak, majd a későbbi fő témájához, a sámán hagyomány vizsgálatához kapcsolódó első cikkében mandzsú-tunguz sámántükrökről írt, de a Néprajzi Múzeumban töltött évei alatt is közölt nyelvtudománnyal foglalkozó cikkeket. Egyáltalán, egész pályafutásán végigkísérte az a komoly filológiai képzés, amit a Ligeti által vezetett műhelyben megkapott. A Szibéria-kutatáson belül egyre inkább a hitvilág, a sámán hagyományok vizsgálatára koncentrált, mindent elolvasott, amit csak lehetett. Később ez a „gyűjtő” szenvedélye is megmaradt, folyamatosan gyarapította szakirodalmi könyveinek számát, útjairól amit csak lehetett, hazahozott, vagy

másolatban megszerzett. A hagyatékában található könyvtára a korban elérhető szakirodalom legszélesebb tárháza volt.

Bár Diószegire leggyakrabban a sámán hagyományok feltárása, megismerése érdekében végzett kutatásai kapcsán szokás emlékezni, munkája nem kis részét tette ki a magyarnéphit-gyűjtés is. Bizonyos értelemben ez vezette a szibériai, belső-ázsiai kutatásai felé, hiszen a kereszténység előtti magyar hitvilág egyes elemeinek ázsiai kapcsolatai izgatták, foglalkoztatták kutatói érdeklődését. Tanulmányai sokféle szempontból vizsgálták a szibériai, belső-ázsiai sámánok és a pogány magyar hitvilág táltosainak hasonló tulajdonságait. Ő volt az a magyar kutató, aki ázsiai terepeken szerzett tapasztalatai mellett a kereszténység előtti magyar hitvilág emlékeiről is személyesen gyűjtött. Ebben a tekintetben kevesen szállhatnak versenybe vele.

A szibériai sámánizmus kutatásával párhuzamosan kezdte el az egész magyar nyelvterületre kiterjedő néphitgyűjtést, -kutatást, a magyar és a szomszéd népekre vonatkozó néprajzi irodalom áttekintését, számbavételét. Még mielőtt első külföldi, törökországi útjára indult volna 1954-ben, a magyar nyelvterület nagy részét bejárta, hogy az élő magyar hiedelemvilágot megismerje. Alapos gyűjtést végzett a bukovinai, moldvai székelyeknél, a mátravidéki palócoknál, és Szatmárba is ellátogatott. Két jelentősebb dunántúli útja során az északi, nyugati és keleti területek hagyományos hitvilágának anyagát dolgozta fel. Kutatott a Duna–Tisza közén, a Duna mentén, de részletes gyűjtéseket végzett Mezőkövesden, a Nyírségben, Abaúj és Zemplén megyében. A határokon túl a Csallóközben, Gömörben és Nyitra környékén többször járt a magyar falvakban. A terepen szerzett anyag egy részét publikálta, más azonban sajnos „dobozban maradt”. Élete utolsó szakaszában már nem csak a magyarság etnogenezise, őstörténete érdekelte, de az általa kutatott kis népek etnogenezise, kapcsolatai is. Úgy vélte, a néphit és a sámán hagyományok kutatása az írott történelemmel nem rendelkező népek, korszakok történetének rekonstruálásában is segítségünkre lehet. Diószegit tehát a magyar őstörténet, az etnogenezis érdekelte, sokkal inkább volt történész, mint vallástörténész, kutatásaiban a sámán hagyományok vizsgálata inkább eszköz, mint cél volt. (Dömötör 1973) Ennek ellenére olyan hatalmas, módszeres, következetes munkát végzett a sámánizmus kutatásában, hogy ma leginkább ezért emlékeznek rá.

Diószegit érdeklődése folyamatosan az ázsiai terep felé hajtotta, s mint korábban utaltunk rá, 1957-ben kapta meg először a lehetőséget arra, hogy a Szovjetunióba utazhasson. Háromhónapos ösztöndíjat kapott, de már induláskor sem titkolta azt a tervét, hogy ameddig csak lehet, maradni fog. Rendkívüli elszántsággal, szívóssággal, a rá jellemző eltökéltséggel és rengeteg lemondás árán, de a háromhónapos ösztöndíjat majd másfél évre nyújtotta, melynek során a legtöbbit a szentpétervári (leningrádi) múzeumban dolgozott. Mindent lefotózott, jegyzetelt, kimásolt, ami kutatási témájához kapcsolódott. Hűen követte terveit, hogy az általa létrehozni kívánt magyar gyűjtemény (a későbbi

Sámán Archívum) számára mindent megszerezzen, ami csak elérhető. Össze-
gyűjtötte a sámánizmus orosz nyelvű bibliográfiáját, eredeti példányban vagy
mikrofilmen hazahozott ritka, Magyarországon nem ismert könyveket, lefo-
tózta a múzeumi gyűjteményeket. Kutatóútjai nagy részét a helyi városok
(Szentpétervár mellett Moszkva, Irkutzk, Krasnojarszk, Novoszibirszk,
Ulánbátor) múzeumaiban és kutatóintézeteiben töltötte, ahol az adattárakkal,
archívumokkal, tárgygyűjteményekkel ismerkedett. Ezekből a bázisokból
utazott rövid, néhány hetes terepmunkáira, de igazán otthonosan a múzeumi
raktárakban érezte magát. Mivel nem volt alkalma a helyi türk és mongol
nyelvek elsajátítására, oroszul beszélő helyi embereket kért meg, hogy mun-
káját segítsék.

A Szovjetunióban töltött majd másfél év alatt két alkalommal jutott el
Szibériába, 1957 kora őszen és 1958 nyarán. 1957-ben a burjátok közé Sarak-
sinova kísérté el, akinek felmenői között szintén voltak sámánok. Diószegi itt
találkozott először élő sámánnal. Innen Krasnojarszkon keresztül az abakáni
szibériai törökökhöz utazott, ahol több sámánt is megismert, számos fontos
gyűjtést rögzített szalagra. Itt most részletesen nem tekintjük át, hol és merre
járt – megtették ezt már többen előttünk –, e néhány részletet azért említettük,
mert ezek voltak a kutató első élményei azokkal, akiknek hagyományairól oly
nagy lelkesedéssel, elszántsággal olvasott. Ezen útjai után nem utazott haza, a
telet a Szovjetunióban töltötte, majd 1958-ban újra gyűjteni indult. Kraszo-
jarszkon keresztül előbb a karagaszokhoz, majd kis kitérővel, Irkutzkon ke-
resztül az Oka folyó partján élő tuvai szojotokhoz utazott, ahol sikerült uniká-
lis anyagokat rögzítenie. 1958 szeptemberében, megromlott egészségi álla-
potban tért vissza Budapestre. A Néprajzi Múzeumnak sok értékes tárgyat
hozott, és ekkor kezdett hozzá a régen tervezett Sámán Archívum létrehozá-
sához, amit kezdetekben a Művelődési Minisztérium és az MTA is pénzzel
támogatott.

Nem csak Szibéria, de Mongólia is fontos terepe lett. 1960-ban jutott el
Mongóliába, elsősorban az akkor élénkülő kétoldalú tudományos kapcsola-
toknak köszönhetően. Ligeti maga 1928–1932-es útján elsősorban politikai
okokból nem látogathatott el Mongóliába, így első – a magyar orientalisztika
számára azóta is fontos – terepmunkáján Belső-Mongólia buddhista kolostora-
iba látogatott. Az 1950-es magyar–mongol diplomáciai kapcsolatfelvételtől
kezdve azonban fokozatosan kialakult az a tudományos együttműködés,
amely lehetővé tette, hogy magyar kutatók az országba utazhassanak. Sokan
éltek is ezzel a lehetőséggel. Többek között maga Diószegi is. Byambiin
Rinchen (1905–1977), a mongol tudományos élet meghatározó alakja 1956-
ban Ligetivel való jó kapcsolatának köszönhetően utazott Magyarországra,
hogy itt védje meg doktori disszertációját. Ez alkalomból magyar kutatókat
invitált hazájába. A következő nyáron indultak Karáék, 1960. január 1-jén az
Altajisztikai Kutatócsoport egyik munkatársa, Bethlenfalvy Géza érkezett,
1960 nyarán pedig maga Diószegi utazhatott Mongóliába.

Rinchent ekkor már politikai okból kezdték háttérbe szorítani – a szovjet–mongol kormányzat kevésbé értékelte határozott, a mongol függetlenséget szem előtt tartó nézeteit –, ezért Diószegit nem kísérhette el terepre. A magyar kutató kénytelen volt más társakat keresni vidéki terepmunkáihoz. A választásai, vagy a szerencséje két olyan fiatal mellé sodorta, akik később a mongol etnológiai kutatások, ill. a sámánizmus-kutatás meghatározó szereplői lettek. Diószegi összesen több mint két hónapot töltött az országban, és ez alatt három rövidebb terepmunkát sikerült megvalósítania. Járt a hori-burjátoknál és a hamnigánoknál Dornod megyében, a Hövszgül tótól keletre élő arigurjankhajoknál, és a tótól nyugatra eső darkhad és toha-tsaatan területeken. Ez utóbbi terepmunkája volt a leghosszabb. Előbb S. Badamkhatan (1933–1998) mongol etnológussal indult keletre a burját területekre, a két kutató közötti feszültség azonban megnehezítette és le is rövidítette a munkát. Diószegi így egyedül indult a khövsgöli terepmunkáira, ahol Ulaan-Uul területen találkozott egy helyi tanítóval, O. Pürevvel (1931–2010), aki később valószínűleg a Diószegitől kapott inspiráció hatására vált etnológussá, a darkhat sámán hagyományok elismert kutatójává.

A mongol terepmunka jó példája annak, hogy Diószegi hogyan mozgott a terepen, milyen nehézségekkel találkozott, és ezeket hogyan hidalta át. A kor körülményei nem tették lehetővé, hogy egyedül utazzon, a döntéshozók által kirendelt kísérők segítették a munkáját, amire a helyi nyelvek megfelelő ismeretének hiánya miatt –Mongóliában éppúgy, mint Szibériában – szükség is volt. A helyi pártfunkcionáriusok jóindulatú támogatását is meg kellett szereznie ahhoz, hogy terepre jusson és kutathasson a sámánizmus témakörében. Ez egyes esetekben nehezíthette az adatközlőkkel való kooperációt, hiszen ők bizalmatlanok voltak nem csak egy „külföldi” személye, de a helyi kísérő miatt is. Naplói és levelei szintén arra utalnak, hogy Diószegi nem nagyon vehetett részt sámánszertartásokon, amelyeket akkortájt csak titokban végezhettek. Diószegi olyan korban igyekezett a sámán hagyományokról gyűjteni, amelynek ideológiai keretei épp a szakrális hagyomány, a vallások háttérbe szorítását célozták. A magyar kutató elszántságát mutatja, hogy ezt a problémát a legtöbb esetben át tudta hidalni. Mongóliában, Mörönben a darkhat Damdin sámánnal (*zaarin*) is képes volt nyélbe ütni egy találkozót annak ellenére, hogy a sámán épp börtönben volt, mert nem volt hajlandó együttműködni a helyi pártfunkcionáriusokkal. Kihozták a börtönből Diószeginek, aki találkozhatott vele, és fontos anyagokat gyűjtött tőle. Azt is elérte, hogy a szocialista korszakban üldözött tevékenységhez tartozó eszközöket – például sámánruhákat, dobot, egyéb tárgyakat – ne csak megmutassák neki, de engedélyezzék azt is, hogy elszállíttassa az országból. Ezek ma a Néprajzi Múzeum gyűjteményének fontos tárgyai.

Diószegi érzékenységre jellemző, hogy a terepen töltött rövid időből, a nem ideális kutatási körülményekből fakadó korlátozott információk birtokában is rájött, hogy a mongóliai sámán hagyományok nem homogének, és ezek

nem etnikai, hanem – az etnikumok közötti és az etnikumon belüli kapcsolatok megléte miatt – regionális változatok (buriad-khamnigan és darkhaduriankhai). Számos cikket írt ezekről az etnikai megfontolásokról, és arról, hogy a sámán hagyományok hogyan használhatók fel Dél-Szibéria és Észak-Mongólia etnikai folyamatainak feltérképezésére. Ez a téma kutatói tevékenységének egyik legfontosabb vezérfonala lett. (Wilhelm 2004)

Diószegi munkássága azonban nem csak ezért szolgál tanulságokkal a téma iránt ma érdeklődők számára. Talán ő is meglepődne, hogy az általa vizsgált, és a terepmunkái idején üldözött szakrális hagyomány napjainkban milyen látványosan éledt újjá, különösen a mongol területeken. A mai mongol neosámánizmus önmagában is érdekes témája az etnológiai kutatásoknak. Az 1990-es rendszerváltás utáni szabad vallásgyakorlat időszakában robbanásszerűen nőtt a praktizáló sámánok száma, a Diószegi által egykor nyomaiban még megtalált, megfigyelt hagyomány mára posztmodern kulturális jelenség-gé alakult át (Hangartner 2010). A mai sámánok a korábbiaktól eltérő módon praktizálnak, más a társadalmi szerepük, a hagyományt „visszatanulták”, és eközben nem egy esetben át is alakították, megváltoztatták. Gyakran áthágnak korábban fontos tabukat a kliensrendszerük kialakítása, vagy tevékenységük népszerűsítése érdekében. Ezen újfajta neosámánizmus, valamint a mongol bolsevik forradalom (1921), a népköztársaság kikiáltása (1924) és a korábbi társadalmi elitek elpusztítása (az utolsó hullám 1937–1939-ben), tehát a szovjet idők előtti sámánizmus közötti összekötő kapocs lehet az, amit Diószegi 1960-ban Mongóliában láthatott és leírt.

Fontos kiemelni azt is, hogy Diószegi hatással volt a mongol néprajztudomány, etnológia történetére. Nem csak itt, de szibériai terepein is szerepe volt abban, hogy a helyi értelmiség képviselői ráébredjenek saját kultúrájuk, és benne a sámánizmus értékeire egy olyan korszakban, amikor a kommunista államapparátus üldözte és tiltotta a helyi kultúra tradicionális elemeinek a hangsúlyozását, a hagyomány képviselőinek, sámánoknak, eposzmesélőknek a tevékenységét. Diószegi Vilmos ezzel aktívan részt vett a helyi értelmiség kinevelésében, elősegítette a sámánizmus etnikai, nemzeti identitásban játszott szerepének megerősödését. A magyar etnológiai kutatás, a nemzetközi (nyugati) sámánizmus-kutatás számára Diószegi megkerülhetetlen, de az elmúlt évben fontos tapasztalatokat szereztünk azzal kapcsolatban is, hogy hogyan emlékeznek rá az általa vizsgált terepek mai kutatói.

2022-ben Sántha Istvánnal és Somfai Kara Dáviddal közösen a mongóliai Mörönbe utaztunk, hogy Diószegi 1960-as gyűjtései nyomát kutassuk. Ezt megelőzően a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Néprajzi Intézetében tartottunk előadást 1960-as útról. Itt kiderült, hogy a mongol kollégák keveset tudtak róla, de az általa inspirált kutatókról (Badamkhatan, Pürev) már annál többet, és későbbi konzultációink alatt az is kiderült, hogy az 1950–1960-as évektől fokozatosan megélénkülő tudományos együttműködések hogyan inspirálták a mongóliai etnológia kialakulását, kutatási irányait,

intézményrendszerének létrejöttét. Ez a folyamat még ma is tart, illetve érezhető az átalakulás, ahogyan a szocialista korszakban létrejött mongol értelmiség – és mai generáció –, illetve a szervezeti struktúra egyre inkább alkalmazkodik a nemzetközi tudományos trendekhez. Diószegi és külföldi kutatóársai a maguk idejében hasonló ösztönzést jelentettek az akkori értelmiség számára. Ráadásul egy olyan korszakban, amikor az ideológiai háttér még nehezebbé tette a nemzeti kultúrák vizsgálatát.

Diószegi 1964-ben még utoljára eljutott Szibériába, és ezzel az úttal nagy álma teljesült, hiszen ezúttal sikerült neki az Altajba is elmenni. Novoszibirszkából Gorno-altajszk városába utazott, majd először az Altajtól északra, a Bij folyó mentén élő kicsiny kumandi nép körében járt gyűjtőúton, ahonnan a mongóliai határ közelében fekvő Kos-agas járásba utazott, amelyben vegyesen telengitek és kazakok laknak. A gyűjtés nem lehetett teljes, mivel közben kórházba került. Naplóját elvesztette, így csak keveset tudunk telengit terepmunkájáról.

Diószegi rossz egészségi állapotban érkezett haza utolsó keleti útjáról, és később – valószínűleg tudománypolitikai okok miatt – már nem is térhetett vissza kedves terepeire. Élete utolsó nyolc évében hiába várta a tervbe vett szibériai terepmunka engedélyezését, s közben egészsége is tovább romlott. Élete vége felé egyre inkább az altaji (türk, mongol, tunguz) és uráli (szamójéd, hanti, manysi) népek interetnikus kapcsolatai foglalkoztatták, munkáját azonban nem tudta befejezni. A Néprajzi Intézetben³ munka közben esett össze, életének utolsó hónapjait szinte magatehetetlenül töltötte kórházban (Ortutay 2010: 316). A fáradhatatlan munkabírása és az állhatatos terepkutatók után a budai Farkasréti temetőben talált békét, végső nyugalmat.

Diószegi munkájára nem csak a most aktuális évfordulók miatt érdemes emlékezni. 2021 őszén a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetében az ELKH (ma Magyar Kutatási Hálózat) támogatásával indult egy program az intézet birtokában lévő Diószegi-hagyaték rendszerezésére. Mint halála óta többen is megemlítették, a szakma a mai napig adós a páratlan gazdagságú hagyaték feldolgozásával. Ebben a tekintetben magának Diószegi Vilmosnak is adósai vagyunk. Ő maga Budapestet akarta megtenni a sámánizmus-kutatás nemzetközi központjának. Ezért gyűjtött szinte megszállottan mindent, ami ehhez a témakörhöz tartozik, múzeumi anyagokat, publikációkat, fényképeket, és persze a legértékesebb munkát, a terepeken gyűjtött tapasztalatot. Korai halála megakadályozta abban, hogy az általa megálmodott Sámán Archívumot a maga valójában megteremtse. Az azóta eltelt fél évszázadban voltak próbálkozások az anyag rendezésére, de maradéktalan sikert nem értek el. Ennek természetesen oka az is, hogy rendkívül gazdag, speciális

³ 1963-tól volt a Néprajzi Kutatócsoport, 1967-től az ebből alakult intézet munkatársa. Bár adminisztratív értelemben nem volt néprajzos végzettsége, az intézet Etnológiai Osztályát is vezette egy ideig.

terep- és nyelvismeretet igényel a feldolgozása, de közrejátszhatott ebben az is, hogy a hagyaték szétszakadt.

Az utóbbi évben a Néprajztudományi Intézet által őrzött Diószegi-anyagok fontos elemekkel gyarapodtak. Diószegi Vilmos második feleségének, Morvay Juditnak a lányai, Szolnoki Katalin és Szolnoki Anna sokrétű és igen értékes hagyatékot adtak át az Adattár számára. A jelenleg 9 doboznyi irategyüttes személyi anyagokat (önéletrajzok, bizonyítványok, tagsági igazolványok, iskolai és egyetemi tanulmányaival kapcsolatos iratok, fiataalkori írások, névjegyzékek), műveinek kéziratait, jegyzeteket, gyűjtéseket, munkanaplókat, magyarországi, illetve szibériai gyűjtőnaplókat, egyéb, szakmai tevékenységével kapcsolatos iratokat, 260 fényképet, 17 hangszalagot és kb. 500 levelet tartalmaz. Utóbbiból tudománytörténeti szempontból kiemelkednek Morvay Judit és Diószegi Vilmos levélváltásai. Ez a szakmai kapcsolatot is jól dokumentáló korpusz 231 levélből áll, melyek legnagyobb része Diószegi szibériai gyűjtőútjai alatt keletkezett. A magyar nyelvű levelezés első rendezése már meg is történt, a teljes, Diószegi Vilmos személyével kapcsolatba hozható teljes levelezés kb. 1300 darabból áll. 2021 nyarán helyezte el Diószegi Zsuzsa és Diószegi Judit az édesapjukra vonatkozó anyagokat az Adattárban. Ebből kiemelkednek az általuk beadott családi fényképek. A nagyjából 7 folyóméternyi teljes hagyaték rendezése megkezdődött, az Adattár célja darabszintű, tételes jegyzék készítése és online közzététele.

Az Adattárba került új anyagok közül külön is érdemes felhívni a figyelmet Diószegi 1960-as és utolsó, 1964-es kutatóútjával kapcsolatos naplójegyzetekre és levelezésre. Az utóbbi útra vonatkozó naplók sajnos eltűntek, így azt nehéz rekonstruálni, de a korpusz így is komoly érdeklődésre tarthat számot. A naplók és levelek közreadására vonatkozóan korábban Morvay Judittal egyeztetve Sántha István és Somfai Kara Dávid már megkezdte a munkát. Most, hogy az eredeti dokumentumok is az Adattár birtokában vannak, nincs akadálya az anyag rendezésének, és kiadásra való előkészítésének. Ezzel is tehetünk talán egy lépést a páratlan Diószegi-hagyaték feldolgozása felé.

SZILÁGYI ZSOLT

Felhasznált irodalom

Diószegi Vilmos

1954 A honfoglaló magyar nép hitvilága (ősvallásunk) kutatásának módszertani kérdései. *Ethnographia* 65. évf. 1–2. 20–68.

Dömötör Tekla

1973 Néphitkutatás és őstörténet. (Diószegi Vilmos emlékére). *Létünk* 4–5. (szeptember–október.) 63–66.

Morvay Judit

1998 Utószó. In Diószegi Vilmos: *Sámánizmus*. Szerk.: Sántha István. Te-rebess Kiadó, Budapest. 105–118.

Ortutay Gyula

2010 *Napló 3. 1967–1977*. Alexandra Kiadó, Pécs.

Sántha István

2003 „Hangalov gyűjtőfüzeteiből (1909)” [From the Diaries of *M.N. Xangalov*, the Buryat Ethnographer (1909)]. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. Akadémiai kiadó, Budapest, 273–300.

2010 Diószegi Vilmos néprajzi expedíciói Dél-Szibériában és Észak-Mongóliában (1957–1964). In: Bali János–Báti Anikó–Kiss Réka (szerk.): *Inde aurum – inde vinum- inde salutem. Paládi-Kovács Attila 70. születésnapjára*. ELTE BTK Tárgyi Néprajz Tanszék–MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest. 527–539.

Somfai Kara Dávid

2002 Dél-szibériai törökök. Diószegi nyomában Szibéria földjén In *Halkuló sámándobok, Diószegi Vilmos szibériai naplói, levelei*. Szerk.: Sántha István. Documentatio Ethnographica 18. L’Harmattan, Budapest. 455–466.

2007 Bulagat-burját fisámánfi szövegek Saraksinova és Diószegi gyűjtéséből. In *Ethno-Lore*. Szerk.: Hoppál Mihály–Vargyas Gábor–Berta Péter. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest. 545–560.

2011 Tuva sámánok énekei, Diószegi Vilmos kéziratos hagyatéka (2.). In *Ethno-lore* 28. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest. 205–234.

Wilhelm Gábor

2004 Diószegi Vilmos munkássága és az összehasonlító etnológiai módszertan. *Néprajzi értesítő*. LXXXVI. 49–67.

Képek Diószegi Vilmos életéből

Urayné Kőhalmi Katalin (1926–2012) rajza Diószegi Vilmosról. Együtt tanultak a Pázmány Péter Tudományegyetemen (későbbi ELTE) általános bölcsészként. Mindketten a Ligeti Lajosnál végezték tanulmányaikat és mindketten mandzsú-tunguzisztikából doktoráltak nála. Azon magyar mongolista kutatók közé tartoztak, akik elsőként jártak Mongóliában kutatóúton (1957 és 1960). Kati néni mindig nagy tisztelettel, meleg hangon beszélt Diószegiről. „Vilire” felnézett, úgy is mint Szibéria-kutató elődjére, úgy is mint bátyjára.

Diószegi Vilmos az 1957–1958-as dél-szibériai kutatóútja után elvált első feleségétől, a turkológus végzettségű Egyed Edittől (1928–1997, aki Németh Gyula tanítványa volt) és feleségül vette etnográfus kolléganőjét, Morvay Juditot (1923–2002). Együtt éltek tizenöt évig. Judit néni hűen ápolta korán elhunyt férje és nagy szerelme emlékét, tudományos örökségét.

Diószegi Vilmos (1923–1972) a második világháború után a kor szokásainak megfelelően először egy évig mint önkéntes (fizetés nélküli) gyakornok (1947), majd mint segédmunkatárs dolgozott a Néprajzi Múzeum Könyves Kálmán körúti épületében. A Tündérpalota, a Magyar Királyi Állami Főgimnázium egykori épülete 1924–1973 között adott helyet a múzeumnak. Több híres etnográfus kortársával, többek között ifjabb Kodolányi Jánossal (1922–2008), Szolnoki Lajossal (1923–1994) és Barabás Jenővel (1920–1994), valamint második feleségével, Morvay Judittal (1923–2002) dolgozott itt együtt.

Diószegi Vilmos, Morvay Judit és ifj. Kodolányi János az antropológiai és etnológiai (világ)kongresszuson Moszkvában 1964-ben. Diószegi a kongresszuson bemutatta feleségének a szovjet etnográfus kollégáit, barátait, majd elutazott utolsó dél-szibériai (altaji) terepmunkájára. A képen is jól látszik, milyen közel álltak egymáshoz, mennyire szerették egymást Morvay Judittal. Diószegi Vilmos még a felvétel idejére sem hagyott fel (rossz) szokásával, amelyet szibériai terepmunkái és leningrádi tartózkodása során is gyakorolt. Étkezés és egészséges táplálkozás helyett inkább az olcsóbb cigarettára gyűjtött.

A fenti képen Diószegi Vilmos, Szolnoki Lajos, Barabás Jenő, valamint Morvay Judit látható. A fotó a Néprajzi Múzeum Könyves Kálmán körúti épülete előtt a szomszédos Népliget felől készülhetett Diószegi 1957-es első szibériai kutatóútja előtt, amikor Morvay Judit még Szolnoki Lajos felesége volt (de mindenképpen 1959 előtt, amikor Diószegi Vilmos és Morvay Judit még nem házasodtak össze). Erre utal a kép vidám, jó hangulatú atmoszférája is. A képen tulajdonképpen a Néprajzi Atlasz szerkesztőbizottságának tagjait láthatók.

SÁNTHA ISTVÁN

**Köszöntő a Diószegi Vilmos-émlékkonferencián
(Néprajzi Múzeum, Budapest, 2023. június 5.)**

Hölgyeim és Uraim!

Tisztelt Elnök Úr, Nagykövet Út, Főtanácsos Úr, Főigazgató Úr, Professzor Úr!

Kedves Kollégák!

Nagy örömmre szolgál, hogy köszönhetem Önöket a Bölcsészettudományi Kutatóközpont nevében ezen a rendkívüli jelentőségű nemzetközi konferencián, amelyet a kutatóközpontunk Néprajztudományi Intézete a rendezvénynek otthont adó Néprajzi Múzeummal és a Nemzetközi Türk Akadémiával közösen rendez meg.

A száz évvel ezelőtt született Diószegi Vilmos tudományos kutatásait egyszerre határozta meg az orientalista és a néprajzi, főként folklórvizsgáló. A fiatalon, 49 évesen elhunyt kutató a Néprajzi Múzeumban kezdte pályafutását, azután életének utolsó 10 évében a mi intézetünkben, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetében dolgozott. Életének ebben a végső szakaszában, mintha érezte volna, hogy sietnie kell, lázasan dolgozva jelentette meg műveit. *A Magyar Néprajz Klasszikusai* sorozat számára az ősi hitvilág tudósainak gyűjteményét ő válogatta össze. Ekkor írta meg *A múlt magyar tudósai* sorozatban a – többek között a pogánykori eredetű regös-énekek népi szövegeit kutató – Sebestyén Gyula folklorista életrajzát. Kevésbé ismert a szakma nemzetközi kutatótársadalma körében, és ritkán említik meg a róla szóló visszaemlékezések, hogy a Néprajztudományi Intézet által megjelentetett *Néprajzi Lexikon* jelentékeny számú folklór vonatkozású, közöttük a sámánizmussal, a pogány hitvilággal kapcsolatos címszavának ő a szerzője. Továbbá a – szintén a Néprajzi Intézet égisze alatt megvalósult – *Magyar Néprajzi Atlasz* számos folklór vonatkozású térképlapjainak elkészítését is vállalta, de ezt a munkáját már nem fejezhette be.

Ebben a rövid köszöntőbeszédben nem tisztzem, hogy Diószegi Vilmosnak a kiterjedt szibériai és mongóliai terepmunkáiról, jelentős gyűjtésanyagáról, fontos információkat tartalmazó naplójáról, levelezéséről beszéljek. Megteszik ezt majd e konferencia előadói, Diószegi munkásságának legkülönbözőbb vetületeivel foglalkozó, rendkívül izgalmasnak ígérkező előadásaikban.

Diószegi Vilmos életműve – noha korai halála miatt távolról sem olyan teljes, ahogyan azt ő szerette volna, mégis – felbecsülhetetlen értékű, hagyatéka egyedi és hiánypótló. A két egykori munkahelye, a Néprajzi Múzeum és a BTK Néprajztudományi Intézete által őrzött archiválás anyag, kiegészülve az örökösöknél lévő hagyatékkal, egyelőre csak részben van feldolgozva, megjelentetve. Több mint fél évszázada, a nekrológiájában az intézet akkori igazgatója, Ortutay Gyula így búcsúzott tőle: „*Amit létrehozott, csodálatos,*

áttekinthetetlenül gazdag gyűjtemény: valóban egész élete, minden szenvedélye, szorgalma benne van. Hatalmas vállalkozásának egyik legnagyobb eredménye ez a gyűjtemény, tudjuk, milyen roppant munkával, önmagát feláldozón végezte gyűjtőmunkáját, tudjuk, mennyire alárendelte saját egészségét e gyűjtemény létrehozásának [...]. Ez a gyűjtemény, ez a példás gyűjtés további feldolgozásra, értelmezésre, publikálásra vár. [...] A magyar néprajz egyik kötelező adóssága, hogy ez az értékes gyűjtemény publikálásra kerüljön, az egyetemes néprajzi kutatás érdekében is.”

Meghívó

A BTK Néprajztudományi Intézete,
a Néprajzi Múzeum és a Nemzetközi Türk Akadémia
tisztelttel meghívja a

—

**Diószegi Vilmos
(1923-1972)**

**emlékkonferenciára,
születésének
századik évfordulója
alkalmából**

Szívszorító belegondolni ezen a rá emlékező centenáriumi ünnepségen, hogy Diószegi Vilmos a születése óta eltelt évszázad nagyobb részében már nincs közöttünk, 51 éve, súlyos betegségtől gyötörtén halt meg. A mostani konferencia alkalmat ad számunkra, hogy emlékezzünk Diószegi Vilmosra, fejet hajtsunk egy példátlanul gazdag életmű előtt, erőt adjon örökségének részletező feltárásához, új lendületet hozzon kéziratának, hagyatékának feldolgozásához, elemzéséhez és közkinccsé tételéhez!

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében kívánok gondolatébresztő előadásokat, termékeny vitákat a konferencia résztvevőinek!

BALOGH BALÁZS

**„Bárcsak sok ilyen lelkes, fáradhatatlan munkása lenne
a néprajz tudományának!”**

Szilágyi Miklós levele Halla Jánoshoz

Szilágyi Miklós 1963-ban Szolnokon a Damjanich János Múzeum segédmuzeológusa, illetve a Tiszaparti Gimnázium tanára lett. A szolnoki múzeumban az 1960-as évek első felében jeles gárda gyűlt össze, köztük olyan néprajzkutatók, mint Szabó László, Szilágyi Miklós egyetemi évfolyamtársa és barátja, valamint az ekkoriban még szintén pályája elején járó Pócs Éva.¹ Közöttük kezdte tehát múzeumi munkáját Szilágyi Miklós, s noha a szolnoki időszak rövid időt jelentett szakmai életútjában, hiszen már 1964-ben a Gyulai Vár-múzeum igazgatójává nevezték ki, nem maradt nyom nélkül,² hosszú évtizedeken át megőrzött egy ebben az időben kapott levelet s az arra írt válaszának másolatát. Ez a levélváltás ma a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Adattárában található.

Halla János a *Jász építkezés, bútorzat és ruházkodás* című néprajzi pályamunkája³ kapcsán írta a levelet Szilágyi Miklósnak, válaszul az elmarasztaló bírálatra. Halla nem kritikaellenes írásnak szánta levelét, de igyekezett megvédeni saját álláspontját és adatainak hitelességét, hivatkozva 50 éves gyűjtési tapasztalatára, régi hagyományokat őrző családjára és gyermekkora óta tartó néprajzi érdeklődésére, akkor is, ha ez nem párosulhatott tudományos képzettséggel:

„Bármilyen hihetetlennek látszik is, azokat [t.i. a pályamunkájában leírtakat] a nép őrizte meg és azoktól kaptam át, köteteket tudnék írni erről a témáról, és írnék is, ha nem 6 elemivel rendelkeznék, mert mint 14 tagú szegény család 7. gyermeke, tanulási lehetőségem nem is volt. De erős volt a vonzalmam a régiekhez, a népi hagyományokhoz. Mint 10 éves gyermek már jegyezgettem az öregek szájából hallottakat. Bár még akkor sejtelmem sem volt,

¹ A múzeum történetéről és munkatársairól bővebben lásd: Szabó László–Gulyás Éva: „Egy álom megvalósul”. *A Damjanich János Múzeum története*. In: Gulyás Katalin–Horváth László–Kaposvári Gyöngyi–Pató Mária (szerk.): *Nyitott kapuk. Hetvenéves a szolnoki Damjanich János Múzeum*, Szolnok, 2004, 7–20.

² Ez a rövid időszak a magánélete szempontjából még jelentősebb volt, hiszen Szolnokon kezdett udvarolni Bányai Irénnek, s ott is házasodtak össze: „A szüleim [...] ott ismerkedtek meg. Ismerték már egymást az egyetemről is, de ekkor, hogy mondjam, ekkor fedezték fel a másikat igazán. Ott házasodtak össze.” Lásd: Interjú Szilágyi Mártonnal Szilágyi Miklós levelezéséről. Budapest, 2021. június 22., BTK NTI Adattár [Besorolás alatt].

³ A kézirat megtalálható a Damjanich János Múzeum adattárában: Halla János–Tóth G. József: *Jász építkezés, bútorzat és ruházkodás a régi időktől napjainkig (pályázat)*, N407-63. [Az adatért hálás köszönettel tartozom a múzeumi Néprajzi Osztály osztályvezetőjének, Gecse Annabellának.]

mire lesz jó, és hogy ezt valaha papírra is vetem. Az ösztönöm hajtott a gyűjtés felé, mely mind inkább szenvedéllyé vált. Itt mondom még el azt is: régi, ősi pásztor családból származom, az én apai nagyapám is pásztor volt, de ugyan így az övé is századokra visszamenőleg mind. Azt a helyet, ahol születtem, még ma is Putrik partnak nevezik, körülöttünk mind szegény pásztor családok éltek, és talán ők voltak azok, akik féltve őrizték az ősi jáász szokásokat, és legtovább meg is tartották azokat; a pályamunkámban leírottakat az ő szájukból hallgattam és jegyeztem.”⁴

Halla János neve bizonyára nem csengett ismeretlenül a szolnoki múzeum néprajzzal foglalkozó munkatársai számára, hiszen a jáaszalsószentgyörgyi népi együttes vezetője volt, 1958-ban részt vett Borsos Sándor jáaszkiséri betyár és Tankó Mária jáaszalsószentgyörgyi leány szerelmi történetének gyűjtésében és feldolgozásában,⁵ 1960-ban Paulovics Géza több népdalt is gyűjtött tőle (például: Hej csárdásné száz icce bort hozzon), melyek meghallgathatóak a Zenetudományi Intézet Népzenei Gyűjteményében,⁶ illetve a Damjanich Múzeum számára korábban is küldött pályaműveket *Visszaemlékezés a céhrendszerre* és *Zsuzsannától András napig* címmel.⁷

Szilágyi Miklós a bírálat megírásakor nem tudott a szerzőről semmit (és nem is tudhatott, hiszen csak nyár óta dolgozott a múzeumban), ám így is jóindulatúan bírálta a beadott munkát, erről tanúskodik Halla János levelének egy részlete: „*Különben is a bírálatban érzem az elismerést, a jóindulatot, amit itt meg is köszönök.*”⁸ Szilágyi válaszként „*Halla Bácsi*” levelére részletes, empátiával írt levélben ismertette, miért nem vezethetnek általános néprajztudományi következtetésre saját tapasztalatai, családi és környezete emlékezetének történetei.

⁴ Halla János Szilágyi Miklósnak, Jáaszalsószentgyörgy, [1963. november 4. előtt], MTA NTI VII. 10. b1. [Az idézett szöveget jelölés nélkül emendáltam.]

⁵ *Mi újság a megyében?* In: Szolnok Megyei Néplap, 1958. január 19. 2.

⁶ Népzenei Gyűjtemény | Hungaricana

⁷ Ezek a Damjanich Múzeum Néprajzi Adattárában található N:389-61 /A-1470/ és N:389-61 /A-1470/ jelzet alatt.

⁸ Halla János Szilágyi Miklósnak, Jáaszalsószentgyörgy, [1963. november 4. előtt], MTA NTI VII. 10. b1. [Az idézett szöveget jelölés nélkül emendáltam.]

Szilágyi Miklós Halla Jánosnak, Szolnok, 1963. november 4.⁹

MTA NTI VII, 10. b1.

Szolnok, 1963. nov. 4.

Halla János

Jászsószentgyörgy

Igen Tisztelt Halla Bácsi!

Részletes választ, melyet a pályázatról írott bírálatomra küldött, érdeklődéssel és figyelemmel olvastam. Engedje meg, Halla Bácsi, hogy megköszönjem azt az ügyszeretetet, a letúnt korok kultúrájának, a régen élt emberek életének szeretetét, ami a levélnek minden sorából kicsendül. Bárcsak sok ilyen lelkes, fáradhatatlan munkása lenne a néprajz tudományának! Ennyit hadd mondjak előljáróban, mielőtt a levél néhány gondolatához csatlakoznék, elmondanám a Halla Bácsi gyűjtési és feldolgozási módjával kapcsolatos észrevételeimet – most már a *gyűjtő* személyének teljesebb ismeretében.

Ezen a ponton kell elkezdenem. Amikor a bírálatot megírtam, semmit nem tudtam a pályázó személyéről. Ennek vannak jó oldalai is, hisz a részrehajlás csak így kerülhető el, s egy pályázat bírálatánál ez is nagyon lényeges. Kellemetlen viszont olyan vonatkozásban, hogy rengeteg félreértésnek lehetne elejét venni, ha tudná az ember, hogy ki és milyen körülmények között írta meg a pályázatot. Annak, hogy én nem ismerem Halla Bácsit, elsősorban az az oka, hogy csak a nyár óta dolgozom a szolnoki múzeumban. Remélem, hogy a jövőben a személyes ismertségre is lesz lehetőség. Elnézést kérek tehát, ha tájékozatlanság miatt olyan kifejezéseket használtam volna, amilyeneket szeretek elkerülni.

Másik kérdés a történelem felfogásának kérdése. Most is azt mondom, amit a bírálatban mondtam: eddigi tapasztalataim alapján nem hiszem, hogy a néphagyományból meg lehetne állapítani a redempció előtti népéletet. Ha nagyon jó hagyományőrző családra akadunk, mint a Halla Bácsi családja nyilván az, esetleg néhány adatot visszavihetünk abba a korba, az egész életmódot azonban csak történeti források alapján lehet megírni. Én természetesen nem kívánom Halla Bácsitól, hogy okleveles kutatásokat végezzen, hisz ez a munka erejét meghaladó feladat lenne. Csak azt tettem szóvá, hogy az egyes adatok leírásánál, melyeket saját tapasztalatából, a közelmúlt gyakorlatából ismer, ne vigye vissza néhány évszázaddal ezelőtti állapotokra, mert lehet, hogy igaz, lehet, hogy nem. A pásztorkodásra vonatkozókat pl., ha azok a bérelt pusztákon folyt legeltetésre vonatkoznak, elfogadom, de ha már a jász-alán törzsek nomadizmusaként tünteti fel Halla Bácsi, kénytelen vagyok megkérdőjelezni. A történetiség másik kérdése a jászok szerepe. A történeti adatok szerint a Jászság területén olyan sokszor volt pusztítás, a falvak olyan

⁹ A levelet jelölés nélkül emendáltam.

gyakran elnéptelenedtek, hogy egyhelyben maradt népességet az eddigiiek során nem sikerült kimutatni. Ami a néphagyományt illeti ezen a téren, szintén nem lehet eligazító, hisz a redemptusok is, és – Halla Bácsi véleménye a példa rá – az irredemptusok is a jászok *igazi* leszármazottainak vallják magukat. Ez, mint a nép történeti tudatára jellemző adalék lehet érdekes, de semmiképpen sem lehet alapja egy új történetszemléletnek. Erről még néhány szót. Mi, akik már ebben a korszakban nőttünk fel, csak azt a történelmet ismerjük, s azt valljuk magunkénak, amelyik az egyszerű emberek, a kétkezi munkások igazi történetét akarja megírni. A felfogásunk különbsége tehát nem abból adódik, hogy mi más történelmet ismerünk, mint Halla Bácsi ősei. A vélemény-különbség abból adódik, hogy a történeti adatokat, a jegyzőkönyvek, összeírások adatait jobban figyelembe vesszük, s olyan forrásmunkákat is van módunkban forgatni, amelyek már a mi szemléletünknek megfelelően íródtak. Könnyen meglehet, természetesen, hogy ugyanakkor elhanyagoljuk a népi emlékezetben megőrzött adatokat, felületesen kezeljük azokat. Belátom, hogy ez is nagy hiba. Rajta leszek, hogy ebben az irányban is erőteljesebben tájékozódjam.

Azt hiszem, sikerült ilyenformán megfogalmaznom a saját álláspontomat. Az a véleményem, hogy amit akkor megfogalmaztam, egyelőre még fenntartatom, ha biztos adataim lesznek, melyek megdöntik, változtatnom kell rajta. Ezzel mindig számolok. Halla Bácsi levelének köszönhetem, hogy erősen gondolkodóba estem, s talán éppen ez a levél lesz az elindítója a véleményem módosulásának.

Ami Halla Bácsi további terveit illeti, csak biztatni tudom a további landadatlan munkára. Nagyon érdekes lenne pl., ha a jelzett témát, a Tanácsköztársaság eseményeit megírná.¹⁰ Biztos vagyok benne, hogy mindannyian sokat nyernének vele.

További jó egészséget kívánok Halla Bácsi munkájához

tisztelettel köszöntöm:
Szilágyi Miklós
s. muzeológus

BOLDOG-BERNÁD ISTVÁN

¹⁰ Halla János a levélben felvetette, hogy emlékei alapján írhatna a Tanácsköztársaság eseményeiről: „*Vajon nem írhatnám-e meg 1918–19 korának a közösségi viszonylatban a történelmét minden oklevél nélkül: Szamuely Tibor katonáival, a Székely huszár különítményivel négy hónapon át együtt éltünk, mert itt székelték Jászsós-szentgyörgyön. Vagy Bón Vilmos, Pogány, Szamuely, Kun Béla, akik több mint egy hétig innen irányították a Kassai Nagy győzelmet. Ma úgy megírhatnám azt, mint száz év múlva oklevelek alapján egy történész, de ne adjon ez lebecsülést a hites írás ellen...*” Lásd: Halla János Szilágyi Miklósnak, Jászsós-szentgyörgy, [1963. november 4. előtt], MTA NTI VII. 10. b1. [Az idézett szöveget jelölés nélkül emendáltam.]

FÓRUM

**„Mű tartyuk a papot, azért amikor akarjuk, ki is vettyük”
Papok és lokális közösségek a 18–20. században:
egy interdiszciplináris kutatás néprajzi és egyháztörténeti dimenziói
(Budapest, 2023. május 3.)**

Mekkora presztízserővel bírt egy temetés a 18. századi Nógrád vármegyében? Milyen okokból keveredhetett konfliktusba a közösség és a lelkipásztor a 19. századi Buda környéki falvakban? Ki volt a zombori ördögűző, s mi is az az ellenfelvilágosodás? Mindezekre a kérdésekre választ kaphattak azok, akik részt vettek a 2023. május 3-án, az ELTE BTK-n megrendezett *Diszciplínák párbeszéde* című beszélgetéssorozat legutóbbi alkalmán, amelynek középpontjába az MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport tevékenysége került.

2020 februárjában indult útjára a BTK Tudományos Bizottság kezdeményezésére a *Diszciplínák párbeszéde* beszélgetéssorozat, amelynek keretében egy-egy bölcsészettudományi kutatócsoport, szakmai műhely képviselője hív meg olyan beszélgetőtársakat, akik más tudományterületek felől közelítve mutatnak érdeklődést a kutatásaik iránt. E hagyomány keretében valósult meg 2023. május 3-án késő délután az ELTE BTK Kodály Termében a beszélgetéssorozat következő eseménye, amelynek középpontjába az MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport tevékenysége került. A rendezvény címe („*Mű tartyuk a papot, azért amikor akarjuk, ki is vettyük*”). *Papok és lokális közösségek a 18–20. században: egy interdiszciplináris kutatás néprajzi és egyháztörténeti dimenziói* világosan jelezte a kutatás fő csapásirányát és elősegítette a tematikus ráhangolódást. A történettudomány, az egyháztörténet és a történeti néprajz találkozási fórumaként megvalósuló beszélgetést Varga Zsuzsanna (egyetemi tanár, ELTE BTK Történeti Intézet) moderálta, beszélgetőtársai pedig Bárth Dániel (intézetigazgató, habil. egy. docens, ELTE BTK Néprajzi Intézet), a kutatócsoport vezetője és Mihalik Béla Vilmos (egy. adjunktus – tud. főmunkatárs, ELTE BTK Történeti Intézet – ELKH BTK Történettudományi Intézet), illetve Muntagné Tabajdi Zsuzsanna (tud. segédmunkatárs ELKH BTK Néprajztudományi Intézet) voltak.

Varga Zsuzsanna első kérdésében a kutatócsoport célkitűzéseiről és a tématerv(ek)re érkezett véleményekről érdeklődött. Válaszában Bárth Dániel röviden ismertette az MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport 2018-as létrejöttének körülményeit: megfogalmazása szerint a kutatócsoport célja a lokális közösségekben élő alsópapság kultúráközvetítő szerepének vizsgálata a 18–20. századi Magyarországon és Erdélyben. Összegezte

továbbá, hogy a csoport saját vezetésével alakult meg, belső kutatóként Bednárík János, Ilyefalvi Emese, Muntagné Tabajdi Zsuzsanna és Szakál Anna vett részt a munkában, míg külső kutatóként Dénesi Tamás, Gyöngyössy Orsolya, Jakab Réka, Komáromi Tünde és Smid Bernadett csatlakozott hozzájuk vonatkozó kutatásaival. Beszámolt arról, hogy az öt véleményező alapvetően elismerően nyilatkozott a pályázat tématervéről, s annak interdiszciplinaritásáról, hiszen a projekt során a különböző tudományágak képviselőinek munkáját alapvetően a (történeti) néprajz terelte közös mederbe. Muntagné Tabajdi Zsuzsanna kiemelte: számára igen pozitív hozadékot jelentett, hogy különböző korszakok vagy felekezetek szakértői közös tematika mentén vitathatták meg témáikat, amire máskülönben ritkán nyílik lehetőségük.

Varga Zsuzsanna második kérdése a kutatócsoport szorosabb tematikai és kronológiai kereteire vonatkozott. Bárth Dániel az előző kérdésre reflektálva megjegyezte, hogy talán a korszakolás kérdése az, amelyre a pályázatot értékelő szakemberek a legtöbb kérdést, illetve kritikai észrevételt fogalmazták meg. Értékelése szerint, noha nehéz volt előzetesen a kutatások súlypontját meghatározni, végül 1750 és 1950 lett a két végpont, de a legtöbb felkért munkatárs érdeklődése főként 18–19. századi. Hangsúlyozta továbbá, hogy belső korszakhatárokat igen óvatosan rajzoltak meg, mert ezen periodizáció a lokális közösségek esetén meglehetősen hipotetikusán lett volna érvényesíthető. Ehhez kapcsolódóan Mihalik Béla Vilmos a katolikus felvilágosodáson, illetve XIV. Benedek pápa reformjain keresztül példázta egy elméleti keretrendszer felrajzolhatóságának határait. Hangsúlyozta emellett a saját járszági, 17–18. századi kutatásai és Bednárík János 19. századi Buda környéki eredményei közötti hasonlóságokat. Ezzel példázva, hogy meglátása szerint mikroszinten, az alsópapság és a lokális közösségek esetében jóval lassabban következett be változás a vallásgyakorlatban, míg a makro- és mezoszintre koncentráló vizsgálatokra ez nem szükségszerűen érvényes.

Muntagné Tabajdi Zsuzsanna ugyancsak hangsúlyozta, hogy saját, elsősorban 18. századi Nógrád megyei szlovák és magyar, római katolikus, evangélikus és református közösségekre koncentráló kutatásai ugyancsak több ponton hasonlóságot mutattak a Bednárík János által feltárt esetekkel, annak ellenére, hogy a konfliktusok esetében felekezeti eredetűek voltak, míg a Buda környéki kutatások elsősorban a plébános és közössége közötti konfrontációra vonatkoztak. Bárth Dániel, összegezve az elhangzottakat, megerősítette, a fenti okokból nem alkalmazott a kutatócsoport merev korszakhatárokat, a munkatársak sokkal inkább a jelenségek folyamatszerűségére koncentráltak. A nagy eszmetörténeti irányzatok időnként fogódzót jelentenek a hajdani történeti esetek magyarázatában, erre példaként említette a „zombori ördögűző”-re mint az ellenfelvilágosodás képviselőjére irányuló mikrotörténeti kutatásait. Kifejtette továbbá, hogy meglátása szerint ugyanakkor inkább papi attitűdök (és ezek változatai) mutathatók ki, és a plébánosok és szerzetesek gyakorlati tevékenysége minden korban elsősorban a konkrét lokális igények

mentén aktualizálódott. Éppen ezért nem a mezo- vagy makroszintű eszmearamlatok, hanem ezen attitűdök megragadása volt a kutatócsoport egyik alapvető célja. Érvelését elsősorban a paptartás és a papi szolgáltatások rendszerének alakulásával példázta.

Az elhangzottakra reflektálva a közönség soraiban helyet foglaló Halmos Károly (ELTE BTK Történeti Intézet) a közösségi igényeket is befolyásoló korszellem szerepét hangsúlyozta, Bárh Dániel egyetértett ennek jelentőségével, válaszában pedig – a gyógyulásra való igény példáján – ismertette, hogy a csoport tagjait nem pusztán a motivációk, hanem a csatornák és az elérhető módszerek és specialisták közötti választási mechanizmusok foglalkoztatják elsősorban. Ezután Mihalik Béla Vilmos – visszautalva a Bárh Dániel által korábban említett paptartásra – az elhúzódó, illetve vissza-visszatérő finansziális konfliktusok példájával fejezte ki egyetértését.

Varga Zsuzsanna harmadik kérdésében a papok és közösségek vizsgálata fő csomópontjainak vázolására kérte fel beszélgetőtársait. Bárh Dániel e válaszában hangsúlyozta, hogy annak ellenére, hogy végül a keresztény közösségeket emelték a csoport vizsgált felekezeteinek sorába, a felekezeti kutatókat folyamatosan szem előtt tartották a projekt során. Utóbbi tekintetében Muntagné Tabajdi Zsuzsanna kettős mezőben íródo doktori dolgozatának paradigmaváltó jelentőségét hangsúlyozta, aki a projektvezető kérésére röviden összefoglalta disszertációja tartalmát és kiemelte az általa használt források konfliktusorientáltságát, amely a felekezetek közös vizsgálatára ösztönözte. Kiemelte Szakál Anna 19. századi erdélyi unitárius közösségek és lelkészek kölcsönös elvárásaira vonatkozó eredményeit, mivel e kérdés saját kutatási terepén is igen jelentősnek tűnt. Meglátása szerint kevésbé a keresztelők, sokkal inkább a temetések bizonyultak reprezentációs szempontból e tekintetben kulcsfontosságúnak.

Koloh Gábor (ELTE BTK Történeti Intézet) kérdésére (aki az ormánsági tapasztalatai alapján a keresztelés jelentőségét és a keresztszülői/komasági viszony presztízsjellegét hangsúlyozta) továbbá kifejtette, hogy e kérdést meglátása szerint a felekezeti és a lelkész személye mellett további tényezők (pl. lokalitás, uradalmi keretek) is befolyásolhatják az érthető periodikus sajátosságok mellett. Bárh Dániel további példákat sorakoztatott fel a papi attitűdváltozatokra, illetve bemutatta a projekt résztvevőinek eddig nem említett érdeklődési csomópontjait a papi hagyatékok, a papi műveltség, illetve a néprajzi érdeklődésű, szövegfolklorisztikai gyűjtőtevékenységet végző aktorok terén. Kiemelte továbbá, hogy a projekt keretében készül egy nyomtatott néprajzi vonatkozású papi műveket összegyűjtő online adatbázis is, amely nyilvános és mindenki számára már most elérhető.

Élénk párbeszéd alakult ki a résztvevők között a papi normaszegés vizsgálatának kérdésében. Bárh Dániel rámutatott a projektrésztvevők vonatkozó kutatásokban kifejtett eredményeire, Mihalik Béla Vilmos pedig további adalékokkal szolgált a kérdéshez Fazekas István és Molnár Antal írásaiból hozott

példákkal, amelyeket Bárth Dániel Kiss Réka munkásságának hasonló elemével egészített ki. A résztvevők a normaszegés kapcsán hangsúlyos fontosságúnak tartották a megfelelő vizsgálati szint kiválasztását, és egyetértettek abban, hogy az egyházi levéltárak papokra vonatkozó, ún. perszonális iratanyagának ezen a téren kiemelkedő a jelentősége. Bárth Dániel hangsúlyozta, hogy minden típusú vizsgálati szint tanulságos a lokális közösségek kutatása szempontjából, hiszen a folyamatokat lehetetlen lenne megérteni a „felülről” érkező tridentí és egyházmegyei határozatok és a helyben tapasztalt, „alulról” jelentkező közösségi igények párhuzamos szem előtt tartása nélkül.

Varga Zsuzsanna a konfliktusmezők feltérképezhetőségére irányuló érdeklődésére válaszolva Bárth Dániel elmondta, hogy e tekintetben elsősorban a források sajátosságai (azok konfliktusorientáltsága) jelölték ki az esettanulmányok vizsgálati kereteit. Egyetértésének adott hangot Halmos Károly kiegészítése kapcsán, aki Kövér György tisztaeszlári kutatásait kiemelkedően jelentősnek tartotta a normaszegés-vizsgálatok sorában, ugyanakkor arról is beszámolt, hogy eddig egy projekt keretében végzett vizsgálatnak sem volt célja az egymásnak ellentmondó tanúvallomások ütköztetése, sokkal inkább az említett attitűdök felrajzolása.

A kutatócsoport további terveire irányuló kérdésre válaszolva Bárth Dániel jövőbeni terveik között említette a *helyi vallásra* fókuszáló, komplex néphit, népszokás, népi vallásosság és hivatalos vallásgyakorlás eszköztárát ötvöző kutatásokat, amelyek kapcsán Ilyefalvi Emese (ELTE BTK Néprajzi Intézet) utalt iránymutatóként Pócs Éva, Hesz Ágnes és mások kutatásainak történetiségben való érvényesíthetőségére. A kutatócsoport vezetője továbbá a lokális értelmiségiek (pl. tanítók, jegyzők) tevékenységének vizsgálatát is elsődleges fontosságúnak említette, emellett beszámolt arról is, hogy a SIEF (International Society for Ethnology and Folklore) júniusi konferenciáján Brnóban a kutatócsoport saját panelt szervez, hogy a nemzetközi néprajzos szakmai közönség előtt is prezentálhassa kutatásait.

Varga Zsuzsanna záró szavaiban a kutatók tudománysszakok közötti együttműködésére ösztönözte a megjelenteket, amelyet saját kutatásai kapcsán az 1950-es évek utáni egyháztörténet tekintetében is kiemelkedően szükségesnek ítélt. Megköszönte a beszélgetést és végezetül kötetlen társalgásra invitálta a jelenlévőket.

Eredeti megjelenés és további képek: <https://elteneprajz.blog/2023/06/05/diszciplina-parbeszede-papok-kozossegek/> Utolsó megtekintés: 2023. 09. 29.

AMENT-KOVÁCS BENCE

**Örökségképzés, forrásközösségek, néprajzi műhelyek
Egy induló intézményközi kutatás kérdésfelvetései
(Budapest, 2023. május 18.)**

A Bölcsészettudományi Kutatóközpontban *Örökségképzés, forrásközösségek, néprajzi műhelyek – egy induló intézményközi kutatás kérdésfelvetései* címmel rendeztek konferenciát 2023. május 18-án négy vezető néprajzi intézmény munkatársainak közreműködésével. 2022 szeptemberében indult el az *Örökségkonstrukciók kortárs közösségi szintereken – Identitás, emlékezet, reprezentáció* című négyéves konzorciumi OTKA-projekt, amelyben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Néprajzi Múzeum, Debreceni Egyetem és a BTK Néprajztudományi Intézet kutatói vesznek részt.¹ Balogh Balázs, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatójának, a Néprajztudományi Intézet igazgatójának köszöntőjét követően a konferencia előadásai számos, színes témában, izgalmas nézőpontokból világítottak rá az örökségképzés jelenségére, okaira, működésére és hatására.

Az első szekcióban a konzorciumi partnerek ismertették a projekttel kapcsolatos terveiket, mutatták be a résztvevő kollégákat és a kutatott témákat. Veres Gábor, a Néprajzi Múzeum általános főigazgató-helyettese, főmuzeológusa, a Néprajzi Múzeum kutatásának terveinek bemutatása során felhívta rá a figyelmet, hogy a múzeumi tárgyak nem csupán egy eltűnő életforma rekonstrukciójának és reprezentációjának a lehetőségét rejtik magukban, hanem aktív szerepet játszhatnak a múzeum és a forrásközösségek közötti kortárs dialógusok, értelmezések kialakításában, valamint hozzájárulhatnak az adott közösség örökség-diskurzusához is. Nagyné Batári Zsuzsanna a Skanzen tudományos és ismeretátadási igazgatója a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kutatói által kidolgozott kutatási terveket ismertette, amelyek négy nagy téma köré csoportosulnak az örökségkonstrukciók tekintetében. Az első témacsoport a Skanzenben megvalósuló múzeumi reprezentációt és annak a kibocsátó közösségekre gyakorolt hatását vizsgálja, a második témacsoportban a szellemi kulturális örökség és a kulturális örökség nemzeti jegyzékére kerülés hatását elemzik, a közösségre és magára az örökségelemre vonatkozóan, a harmadik kutatócsoportban a tájházakat, mint az örökség(re)konstrukció elemeit emelik vizsgálataik fókuszába, és a negyedikben a Skanzen képzési tevékenységének

¹ A főpályázat száma: NKFIH NKFI K_22 142797 K (A partnerintézmények alpályázatainak száma: SZNM: NKFI K_22 142797; NM: NKFI K_22 143735; DE: NKFI K_22 143711; NI: NKFI K_22 143295). A konferencia rendezésének anyagi háttérét a BTK Néprajztudományi Intézet ELKH finanszírozású, hasonló tematikában folyó kétéves kutatási projektje biztosította, amelyben az intézet kilenc munkatársa vesz részt. (A pályázat száma: ELKH SA-35/2021 „Örökségképzés, kulturális emlékezet, identitás” 2021. 09. 01.–2023. 08. 31.)

a felhasználók örökségfogalmára vonatkozó hatását veszik górcső alá. Bartha Elek, a Debreceni Egyetem BTK Néprajzi Tanszék egyetemi tanára az ELKH-DE Néprajzi Kutatócsoport munkáját mutatta be, amely a kulturális örökség kezelésének feltérképezését szinkrón és diakrón dimenzióban végzi. Munkájuk egyik legfőbb érdeme, hogy kutatási eredményeik több magyarországi nemzetiségi közösség számára biztosíthatják az örökségkonstrukcióhoz alapvető néprajzi tudást. Fülemlé Ágnes, a BTK Néprajztudományi Intézet osztályvezető tudományos főmunkatársa a Néprajztudományi Intézet munkatársainak mind kutatási terület, mind módszertan szempontjából színes és ígéretes kutatási témáit ismertette a nagyközönség előtt. Külön kiemelte, hogy kutatásaikban nagy hangsúlyt helyeznek a történeti, társadalomtörténeti kontextusok alapos feltárására, és vizsgálataik mintegy 150 éves időintervallumot ívelnek át. A terepmunkák tekintetében ugyanilyen széles skálát fednek le a kutatások mind térben, mind tematikában. Egyaránt széles körű, hiánypótló alapkutatásokat végeznek az intézet munkatársai a falvak identitását meghatározó paraszti kultúra tárgyi, szellemi és kulturális örökségével és a volt nagyipari központok örökségével kapcsolatban.

	<p style="text-align: center;">Szeretettel meghívjuk</p> 	<p style="text-align: center;">a BTK Néprajztudományi Intézete, az ELKH-DE Néprajzi Kutatócsoport, a Néprajzi Múzeum és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum</p> <p style="text-align: center;">konzorciumi együttműködésében megvalósuló</p> <p style="text-align: center;">ÖRÖKSÉGGÉPZÉS, FORRÁSKÖZÖSSÉGEK, NÉPRAJZI MŰHELYEK EGY INDULÓ INTÉZMÉNYKÖZI KUTATÁS KÉRDÉSFELVETÉSEI</p> <p style="text-align: center;">című konferenciára</p> <p style="text-align: center;">2023. május 18., csütörtök, 9:00</p> <p style="text-align: center;">MTA Humán Tudományok Kutatóháza 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., központi konferenciaterem, földszint</p>
--	--	--

A második, *Örökség és múzeumi gyűjtemények* című szekciót Cseri Miklós, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatójának előadása nyitotta, amelyben bemutatta, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum az elmúlt 25 évben a hazai és a nemzetközi múzeumi életben egyedülálló fejlődést, megújulást mutatott, amelyet mindig az a múzeumi vízió táplált, miszerint a Skanzen egy társadalmi és szolgáltató múzeum, olyan nemzeti közgyűjtemény,

amely mind tudományos, mind társadalmi szerepvállalásban nyitott, integrált kulturális térként jelenik meg. 2009-ben a Skanzen szervezetén belül létrejött a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság (SZKÖI), amely az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság Szellemi Kulturális Örökség Szakbizottságának titkársági teendőinek ellátása mellett a szellemi örökség (intangible heritage) megőrzésének irányítását is végzi. A 2019. december 11-én elfogadott kulturális törvénymódosítás következményeként a szentendrei Skanzen kultúrstratégiai intézménnyé vált mint az épített, tárgyi és szellemi kulturális örökségvédelem kiemelt és elismert helyszíne. Előadásában olyan fontos kérdéseket vetett fel, mint például: a nyugat-európai és skandináv szabadtéri múzeumok esetében, hogyan zajlik az örökség fogalmának megkonstruálása? Az adott múzeum tárgyi gyűjteménye reprezentálja-e az adott közösség kulturális örökségét? Jellemző-e náluk az örökségelemek „*fesztiválosulása*”? A vizsgált külföldi intézményeknek milyen a kapcsolata a forrásközösségeikkel? Cseri Miklóst követően Sári Zsolt a Skanzen főigazgató-helyettese tartotta meg előadását, amelyben hangsúlyozta, hogy az örökség nemcsak tárgy- vagy műemlékgyűjteményt foglal magában, hanem olyan immateriális megnyilvánulásokat is, mint az élő kifejezések hagyományai. Az örökség kettős jellegű, egyszerre lokális és globális, és amikor az örökségről beszélünk, nem mindenki ugyanarról beszél, noha legtöbbször ugyanazokat a standardekert és fogalmakat használják. Felhívja rá a figyelmet, hogy meg kell érteni az örökség összetettségét és sokrétűségét, amelyet nem mindig szolgálnak a jelenleg használt kategóriák: szellemi kulturális örökség, tárgyi (ingó vagy ingatlan) örökség, kulturális örökség, természeti örökség. E tipológiák használatának egyik következménye, hogy az emberi elme hajlamos a különbözőségekre összpontosítani, a hasonlóságok, vagy kapcsolódási pontok helyett. Előadásában többek között arra az izgalmas kérdésre kereste a választ, hogy a múzeumi gyűjtemény rendszerén keresztül milyen formákban jelenik meg a szellemi örökség a gyűjtemény fizikai és nem fizikai objektumaiban? Fülöp Hajnalka, a Néprajzi Múzeum muzeológusa a revitalizáció témakörébe eső jelenleg is folyó kutatás bemutatásával szemléltette, hogyan járulhat hozzá a Néprajzi Múzeum a bukovinai székelyek helyi igényeihez, az etnikai identitás témakörében fontosnak látszó tevékenységhez? Például a helyben őrzött emléktárgy kiegészítésével, az emléktárgy értelmezéséhez nyújtott segítséggel, vagy épp a helyi adottságokhoz igazodva, az örökség fogalmának újradefiniálásával? Paréj Gabriella, a Néprajzi Múzeum muzeológusa Erdős Kamill életét és kutatásainak jelentőségét mutatta be előadásában, valamint a hagyatékát feldolgozó kutatócsoport munkáját ismertette, amely arra vállalkozott, hogy a töredékben ismert életművet feltárja, feldolgozza, közzétegye és visszajuttassa a forrásközösségekhez. Erdős Kamill amatőr néprajzkutatóként, rendkívüli érzékeléssel építette ki kapcsolatait és épült be különböző roma közösségekbe, értékes forrásanyagot hagyva az utókorra. A kutatócsoport tagjai elvitték a hagyatékban talált fényképeket azokba a közösségekbe, ahol Erdős Kamill járt, és

megkeresték azokat, akiket egykor megörökített, illetve leszármazottaikat, az eseményre emlékezőket. Nem kisebb célt tűztek ki maguk elé, mint a felidézett és elmesélt, vagy épp elfelejtett vagy elhallgatott történeteken keresztül lebontani, árnyalni, tartalommal megtölteni a felszínesen leegyszerűsítő, sztereotip „cigány” kifejezést. Mindez tökéletes összhangban teszük Erdős Kamill eredeti törekvéseivel.

A délutáni, *Örökségkonstrukciók és emlékezés* című szekcióban Csíki Tamás, a Miskolci Egyetem Újkori Magyar Történeti Tanszék egyetemi docense *Kultusz, emlékezet, örökség* címmel az 1923-as Petőfi-centenáriumot mutatta be, kitérve Petőfi sokszínű kulturális reprezentációjára, ami módot ad az egyszerre jelenlévő kultusz, kommemoráció és örökségesítés sajátosságainak szemléltetésére. Szabó Henriett, az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa az *Élő néprajzi hagyományaink* dokumentumfilm-sorozat keretei között folyó OTKA-kutatás elméleti háttérét és a tervezett epizódok általános tartalmi jellemzőit mutatta be. Előadásából kiderült, hogy az északkelet-magyarországi kutatási színtereken végzett örökségfeltáró munka eredményei azt tükrözik, hogy a hagyomány a lokális életvilágokban fontos közösségfunkciókkal rendelkezik és gyakran az egyéni életutakra is meghatározó befolyást gyakorol. Borbély Sándor, a BTK Néprajztudományi Intézetének tudományos munkatársa előadásában egy alapvető fontosságú, komoly kihívást jelentő témát választott: a „kulturális örökség”-et tárgyaló mai kulturális antropológiai megközelítések, elméleti-módszertani paradigmák, valamint az örökségteremtéshez kapcsolódó hétköznapi társadalmi gyakorlatok (lokális érték- és hungarikum-listák készítése, emlékművesítés, fesztiválizáció, muzealizáció stb.) vizsgálatát. Röviden ismertette a „kulturális örökség” fogalmát leíró kortárs kritikai antropológiai szakirodalmat, valamint az adott tudásterülethez kapcsolódó fontosabb elemzési modelleket és egy olyan megközelítés mellett érvelt, amely az örökség-jelenségeket, valamint azok különböző megjelenési formáit (tárgyak, helyek és gyakorlatok) egyfajta ontológiai keretben (a jövőről alkotott alternatív, kulturális koncepciók kontextusában) közelíti meg. Ezt követően egy empirikus példán keresztül mutatta be, hogy a vizsgált kárpátaljai térségben az örökségképzésnek milyen lokális/regionális gyakorlatai, rituális és szimbolikus mintázatai figyelhetők meg. Cseh Fruzsina, a Néprajztudományi Intézet tudományos főmunkatársa *Örökölt tabuk* címmel az 1951-től megalakult háziipari és népművészeti/népi iparművészeti szövetkezetek népművészeti örökségben elfoglalt helyéről értekezett. Rávilágított, hogy az életutak és motivációk kutatása megvilágítja azokat a közösségeken belüli és kívüli tabukat, amelyek máig kísérik a szövetkezetek emlékét, és, hogy a téma periferikus helyzetének egyik oka a vizsgált korszaknak a népi díszítőművészet mai esztétikai és művészi igényeitől eltérő, differenciáltabb, az akkori piac elvárásainak nagyban megfelelni kívánó tárgykészítő gyakorlata lehet, valamint a korszak ideológiai terheltsége.

A konferencia záróakkordjaként került sor a *Forrásközösségek néprajzi perspektívában – kutatói szerep- és terepértelmezések* kerekasztal-beszélgetésre, amelynek résztvevői Csonka-Takács Eszter, a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának vezetője, Marinka Melinda, a Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Néprajzi Tanszék tudományos munkatársa és Régi Tamás, a Néprajzi Múzeum muzeológusa voltak. A beszélgetést Eitler Ágnes, a BTK Néprajztudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, az ELTE Néprajzi Intézetének tanársegédje vezette. A kerekasztal-beszélgetés nem titkolt célja az volt, hogy egy-egy terület – kutatás, múzeumi munka, oktatás – egyedi problémafelvetés nyomán megtalálják a különböző intézmények megközelítéseinek metszéspontjait. Az örökségképzés összetett, kortárs folyamat, amely a társadalmat a globális szintű normaadó kontextusoktól a lokális közösségekig átjárja. A rendkívül változatos színtereken zajló jelenség egyaránt része a rurális és városi életvilágoknak, és természetesen jelen van az intézmények által teremtett múzeumi térben. A beszélgetés során kiderült: a legtöbb néprajzi és antropológiai kutatás szembesül azzal, hogy az örökségkonstruálás szempontjából releváns közösség körvonalai elasztikussá válnak. A jelenség egyik oka, hogy a tradíció fenntartása már nem csupán a szűkebb, helyi közösség egészségének ügye, hanem a hagyomány „ápolására” új szereplők lépnek színre, akik motiváltak a működtetésében, és bizonyos esetekben a helyi társadalom több csoportját is meg tudják szólítani. Ennek következményeképp az örökséggé tétel által javaikat tudatosan kezelő közösségek születnek, amelyek egyre inkább „helyet kérnek” a róluk szóló múzeumi, kutatói diskurzusokban. Mindezek a kutató–kutatott viszonyának és néprajzi terepeink újragondolására készítetnek.

A konferencia egy országos és nemzetközi szinten is jelentős, intézményközi kutatás kezdő rendezvénye volt, a párbeszéd és a közös munka a következő években intenzíven folytatódni fog. Bár az örökség témakörében érintett színterek, mozgásba hozott szereplők, létrehozott identitásalakzatok rendkívül heterogén mintázatot adnak, a háttérben mindenütt vizsgálható az örökségképzés kulturális logikája, és éppen ez jelentheti a 2022 szeptemberében indult *Örökségkonstrukciók kortárs közösségi színtereken – Identitás, emlékezet, reprezentáció* című konzorciumi projektben résztvevő néprajzi és antropológiai műhelyek közös munkájának alapját.

NICKEL VERA RÉKA

Nemzetépítés Ázsiában (Budapest, 2023. június 1–2.)

A BTK Néprajztudományi Intézet a PPKE BTK Modern Kelet-Ázsia Kutató-csoporttal együttműködve szervezett kétnapos interdiszciplináris konferenciát *Nemzetépítés Ázsiában* címmel.

Az Ázsiában zajló nemzetépítési folyamatok megismerése és megértése egyre nagyobb jelentőséggel bír mai világunkban. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a térség országainak gazdasági megerősödése, illetve nemzetközi szerepvállalásuk és politikai befolyásuk növekedése gyakorta válik heves viták tárgyává, aggodalmak, félelmek táptalajává. Az itt működő nemzetformáló rezsimek törekvéseinek központi elemei azonban rejtve maradnak, ha földrajzi és történelmi vákuumban próbáljuk értelmezni a nemzeté formálódás folyamatát. Ugyancsak nem alkotható teljes kép e változásokról, ha nem szentelünk figyelmet annak a kérdésnek, hogy a nemzeteket alkotó etnikumok, etnikai kisebbségek, lokális közösségek milyen kihívásokkal szembesülnek a társadalom minden rétegét átható folyamat során.

A 2023. június 1–2-án tartott kétnapos konferencia célja az volt, hogy párbeszédet kezdeményezzen az ázsiai nemzetépítési folyamatokat más-más aspektusból vizsgáló, különböző terepeken mozgó szakemberek között. Ennek megfelelően a konferencia szervezői – Sárközi Ildikó Gyöngyvér (BTK NTI), Szilágyi Zsolt (BTK NTI) és Szivák Julianna (PPKE BTK) – a nemzetépítés történeti kontextusához, a nemzetépítés és önreprezentáció kapcsolatához, az örökségesítéshez, a nemzetépítés kutatásának etikai dilemmáihoz, illetve a változó terepek kihívásaihoz kapcsolódó témakörökben várták az egyes ázsiai országok szakértőinek, kutatóinak jelentkezését.

A felhívásra végül harmincnégy absztrakt érkezett, így igazán tartalmas kétnapos tudományos tanácskozáson vehettek részt az érdeklődők. A konferencia első napjának nyitószekciója a *Nemzetépítés a 19–20. századi Ázsiában* címet kapta, és a szekció keretén belül valamennyi előadó elsősorban történettudományi módszerekkel történt vizsgálatra alapozva ismertette a 19–20. századi ázsiai nemzetépítés egy-egy kiemelt szegmensét.

A nyitószekció után az előadások párhuzamosan futó panelekben folytatódtak, olyan témákat érintve, mint a nemzetépítés időközön átívelő folyamata, a nemzetépítés valamint a nyelv- és identitáspolitika kapcsolata, vagy a nemzetépítés kutatásának lehetőségei a művészettörténet és a régészet megközelítéseinek fényében.

A számos jelentkező miatt az előadások a második napon is párhuzamosan futó panelekben hangoztak el, a nemzetépítés, a történelem és a mítoszteremtés, illetve a nemzetépítés és az örökségesítés kapcsolatát elemezve. A konferenciát záró szekció előadói a nemzeteket alkotó etnikumok egymáshoz való viszonyának bemutatása mentén tárgyalták az ázsiai nemzetépítési folyamatok kiemelt jellemzőit.

Gulyás Zoltán előadás közben
(Fotó: Szilágyi Zsolt)

Az interdiszciplináris konferencián a BTK Néprajztudományi Intézet Etnológiai Osztályát három munkatársunk képviselte. Gulyás Zoltán az *Egy magyar építőmérnök a Távols-Keleten – Szentgáli Antal tapasztalatai a kelet-ázsiai nemzetek körében a 20. század elején* című előadásában Szentgáli Antal (1868–1945) építőmérnök, világutazó, író, zeneszerző és közéleti személyiség életének és munkásságának kívánt emléket állítani. Sárközi Ildikó Gyöngyvér, akinek előadása a *Nemzetépítés, örökségesítés és terepmunka Kínában* címet kapta, két kiemelt esettanulmány bemutatásán keresztül azt a kérdést járta körbe, hogy a kínai nemzeti érdekek mentén zajló örökségesítési folyamatok miatt kibontakozó politikai, gazdasági és kulturális konfliktusok hogyan befolyásolják a terepmunka lehetőségét és körülményeit Kínában. Szilágyi Zsolt *Nemzetépítés, örökségesítés, önreprezentáció a mai Mongóliában* címmel tartott előadást arról a kérdéssel, hogy a modern mongol nemzeti önreprezentáció miért nem mutat egységes, letisztult képet.

A konferencia zárószekcióját követő kötetlen beszélgetésen a konferencia résztvevői kiemelték, hogy az esemény interdiszciplináris jellegének köszönhetően sikerült egy minden eddiginél átfogóbb képet nyerniük a mai magyarországi Ázsia-kutatók tapasztalatairól, illetve a témához kapcsolódó, különböző tudományterületekhez fűződő kutatások elmélet- és módszertanáról. Reményeink szerint a konferencián kibontakozó párbeszéd a jövőben újabb fórumok keretében folytatódhat majd.

SÁRKÖZI ILDIKÓ GYÖNGYVÉR

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

A Néprajzi Múzeum Koreában és Mongóliában

A Néprajzi Múzeum 2022-ben megnyílt új épületeinek közvetlen hatása jelentkezett az intézmény nemzetközi kapcsolatainak és együttműködéseinek fölélnkülésében is. A múzeum korábbi Kossuth téri épülete nem volt alkalmas korszerű feltételű nemzetközi kiállítások fogadására és ez érdemben korlátozta a kölcsönösséget szem előtt tartó kiállításcserék kibontakozását. A Néprajzi Múzeum az esetenként évszázados kapcsolati hálózatát a költözés miatti kényszerű bezárás négy és fél esztendő időszakában és a Covid-járvány kényszerű korlátozásainak idején is igyekezett erősíteni és fenntartani. Számos külföldi helyszínen bemutatásra kerülő időszakos tárlatot valósítottunk meg ebben az időszakban is. A 2022. májusi megnyitást követően rendezett nemzetközi szakmai konferencia, melyen az európai néprajzi és antropológiai múzeumok igazgatói vettek részt, komoly szakmai sikert ért el.

A különböző stratégiai jelentőségű nemzetközi együttműködési programok, középtávú kutatási projektek között hangsúlyosan szerepelnek az ázsiai intézményekkel összefüggők. Ezek közül a koreai és a mongol tematikájúak előkészítését célozta egy szakmai tanulmányút 2023. június 15–28. között. A kiutazó küldöttség tagjai az alábbiak voltak: dr. Kemecsi Lajos főigazgató, Almásiné Kanyó Klára gazdasági igazgató, dr. Veres Gábor általános főigazgató-helyettes, dr. Granasztói Péter gyűjteményi főigazgató-helyettes, dr. Berényi Marianna kommunikációs főosztályvezető, Bazsó Borka nemzetközi referens. A koreai tárgyalásokon részt vett dr. Balogh Balázs, a MKH BTK főigazgatója, a Néprajztudományi Intézet igazgatója, illetve a mongóliai egyeztetéseken az azokat érdemben szervező dr. Szilágyi Zsolt, a Néprajztudományi Intézet tudományos főmunkatársa is.

Az ázsiai utazás elsőrendű célja a Néprajzi Múzeum és az érintett koreai és mongol intézmények közötti szakmai együttműködés részletes programjának, középtávú stratégiai tervének közös egyeztetése volt. Az utazást megelőzte egy közel féléves előkészítő munka a komplex muzeológiai, gyűjteményi, tudományos, ismeretátadási, kommunikációs, publikációs, digitalizációs és állományvédelmi területekre vonatkozó együttműködési programok jellemzőinek kidolgozásával és elindításával. A Koreában és Mongóliában meglátogatott múzeumok kiállításain túl a helyi raktározási, állományvédelmi, ismeretközvetítési tevékenység alapos tanulmányozására is lehetőségünk nyílt.

A program kitüntetett eseménye volt a Néprajzi Múzeumnak a Szöuli Történeti Múzeummal közösen megvalósuló projektjének részeként immáron a harmadik koreai helyszínen a vándorkiállításunk (*Egy napom* című tárlat)

megnyitása. A tárlat a Szöuli Történeti Múzeumban volt először látható, ahol 2022-ben 106 715 látogató tekintette meg a kiállítást. Második helyszíneként a Daegu Bangjja Yugi Múzeumban (Korean Bronzeware Museum) rendezték meg, ahol 2023. június 11-ig volt látogatható. A Néprajzi Múzeum Koreában utazó vándorkiállítását a Guro Art Centerben június 20-án Szerdahelyi István nagykövet és Kemecsi Lajos főigazgató nyitotta meg, Kim Yongseok a koreai múzeum igazgatójával és Eui-sik Uhm alpolgármesterrel közösen.

A tárgyalások során előkészítettük a 2023 októberében a Szöuli Történeti Múzeumból Budapestre érkező időszak kiállítás és a kapcsolódó kiállításvezető (magyar, angol) megvalósítását a szakmai, kommunikációs és gazdasági kérdések tisztázásával. A Koreai Nemzeti Néprajzi Múzeummal a Néprajzi Múzeum hangszergyűjteményére épülő vándorkiállításunk (kiállítási katalógusokkal) 2024-es szöuli bemutatásáról tárgyaltunk. A két intézmény közötti digitális gyűjteményi együttműködés előkészítése is elindult. A Nemzeti Hangeul Múzeum munkatársaival a két múzeum közötti szakmai együttműködés területeiről részletes egyeztetést folytattunk. Ennek keretében 2025–26-ban a tervek szerint a koreai intézmény egy design tematikájú vándorkiállítása érkezik Budapestre. Ezzel párhuzamosan a Néprajzi Múzeum textilgyűjteményére épülő feliratos tárgyakat bemutató vándorkiállítás készül Szöulban. A Koreai Nemzeti Múzeum munkatársaival szintén tárgyalásokat folytattunk egy budapesti időszak tárlat megvalósításának feltételeiről. A Néprajzi Múzeum munkatársainak alkalma nyílt a koreai kortárs művészeti tematikával összefüggésben időszak kiállításon való részvételre is. Balogh Balázs főigazgató a koreai partnerekkel folytatott tárgyalások alkalmával összefoglalta a Néprajztudományi Intézet ázsiai vonatkozású tudományos kapacitásának lehetőségeit és eredményeit, jelezve a nyitottságot ezen a területen is az együttműködésre. A korábbi koreai kapcsolatok (Szöuli Történeti Múzeum, Koreai Nemzeti Néprajzi Múzeum, Nemzeti Hangeul Múzeum) mellett közvetlen kapcsolatfelvétel történt a Koreai Nemzeti Múzeummal és a kulturális örökség témájában meghatározó szerepű Guro Kulturális Alapítvánnyal. Szöulban aktuálisan egy nemzetközi kulturális fesztivál is zajlott, melynek jellemzőit megismerve a koreai magyar nagykövetség és a szöuli Liszt Intézet munkatársaival egyeztetünk a Néprajzi Múzeum részéről egy, az országimázs szempontjából érdemi segítséget kínáló projekt kidolgozásának lehetőségét.

Mongóliába átutazva helyszíni egyeztetést folytattunk az ulanbatori magán sámangyűjtemény létrehozójával, működtetőjével. Alaposan megismertük a gyűjteményt és a kiállítást, illetve tájékozódunk a mongol sámánizmus revitalizációs folyamatairól is. Kiemelt feladata volt a mongol tárgyalásoknak a meglévő korábbi kapcsolatok megerősítésével a Néprajzi Múzeum vonatkozó gyűjteményeinek a forrásközösségekkel közös kutatási feltáró programjának a kidolgozása. Ennek első elemeként kerül sor az ulanbatori Dzsingisz Kán Nemzeti Múzeumban 2023 novemberében a múzeumunkban őrzött Diószegi-gyűjteményre épülő fotókiállítás megvalósítására. További projektele-

mekként a Dzsingisz Kán Nemzeti Múzeum 2024-ben mongol és magyar nyelven papír alapon tervezi kiadni a Diószegi Vilmos fényképeit bemutató gyűjteményi katalógust. A Néprajzi Múzeum ezt a kiadványt aktuális kiadványstratégiájával összhangban magyarul, mongolul és angolul is e-könyvként teszi elérhetővé. Hasonló publikációs együttműködés eredményeként a budapesti intézmény vonatkozó mongol sámánkollekciójának mongol és angol nyelven történő közreadására is sor kerül 2024-ben. A múzeumi látogatás idején lehetőségünk nyílt részt venni az ulanbatori Dzsingisz Kán Nemzeti Múzeumban egy különleges leletegyüttest bemutató régészeti időszak kiállítás megnyitásán is. Tárgyalásaink során egyeztetést folytattunk a mongol intézményből érkező állományvédelmi szakember (textilrestaurátor) budapesti tanulmányútjával összefüggésben is. Az egyik legfontosabb eredményként értékelhető, hogy a Néprajztudományi Intézet munkatársával, Szilágyi Zsolttal és a mongol kollégákkal közös tudományos kutatás, terepmunkára épülő célzott gyűjteménygyarapítás programot készítettünk elő 2024–2025-re. Ennek az előzmény nélküli, kivételesen komplex kutatásnak az eredményeként a mongol lótarítás, lovas kultúra és pásztorkodás modernizációs folyamatainak, az életmód változásának témájára koncentrált időszak kiállítás készül a Néprajzi Múzeumban Budapesten 2026-ban. (Ezzel összefüggésben a mongol kollégák vidéki nomád szállásra kétnapos programot is szerveztek tapasztalatszerzési céllal.) Kemecsi Lajos főigazgató az ulanbatori Dzsingisz Kán (Chinggis Khaan) Nemzeti Múzeumban a budapesti Néprajzi Múzeum költözési és fejlesztési projektjéről komoly érdeklődést kiváltó szakmai előadást tartott.

A közvetlen múzeumi partnerek mellett a Néprajzi Múzeum küldetésével szoros összhangban további társintézményekkel is folytattunk tárgyalásokat. Így a Dzsingisz Kán Örökség és Kultúra Intézete igazgatójával (Saruul Nansanbuyan) együttműködési megállapodást készítettünk elő a hagyományos kézművesség, a szellemi kulturális örökség megőrzésének témájával összefüggésben. Veres Gábor főigazgató-helyettes szakértőként a koreai fél-fölkérésére közreműködik egy célzott publikációs és online projekt megvalósításában is. Az Ulanbatorban működő Művészeti és Kulturális Mongol Nemzeti Egyetem vezetőivel széles körű együttműködési keretszerződésről állapodtunk meg, melynek elemei között a digitális adatbázisok és publikációk mellett a Néprajzi Múzeum főigazgatóját fölkerítették egy mongol szabadtéri néprajzi múzeum tervezésében való szakértői közreműködésre is.

További tárgyalások eredményeként a Mongol Tudományos Akadémia Történelmi és Etnológiai Intézetének vezetőivel és munkatársaival publikációs és kutatási együttműködési szerződést készítettünk elő. Ennek részeként Szilágyi Zsolt szakértő közreműködésével Földes Lászlónak a Néprajzi Múzeumban őrzött mongóliai fotókollekciója mongol és angol nyelvű kötetben való megjelentetése, illetve angol nyelvű e-könyvként való közzététele is megvalósul 2024-ben. A Földes-gyűjtemény fotóiból időszak kiállítás is nyí-

lik a tervek szerint Ulanbatorban 2024-ben. A meglévő mongol kapcsolatok (Dzsingisz Kán Nemzeti Múzeum) formalizálása, együttműködési keretszerződés megkötése a program része volt. A Mongol Tudományos Akadémia Történeti és Etnológiai Intézete, illetve az Etnológiai és Szellemi Kulturális Örökségi Központjával és a Társadalmi és Kulturális Antropológiai Osztályával, illetve a Mongol Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalom Intézetével tudományos kutatási és publikációs területre vonatkozó együttműködési megállapodás előkészítése erősítette a közép- és hosszútávú intézményi stratégia kidolgozását. Hasonló jelentőségű az oktatási és kutatási, ismeretátadási területre vonatkozó megállapodás előkészítése az ulanbatori Művészeti és Kulturális Mongol Nemzeti Egyetemmel.

Az utazás utolsó állomásaként Isztambulban a Granasztói Péter főigazgató-helyettes által irányított, előkészítés alatt lévő török évadhoz kapcsolódó intézményi projekttel (Tagán Galimdsán és Bartók Béla vonatkozó gyűjtéseire épülő vándorkiállítás) összefüggő helyszíni tájékozódást folytattunk.

A fentiekben tömören vázolt kiállítási, kutatási, publikációs, ismeretközvetítési, digitalizációs és szakértői feladatokra épülő projekteknek és alprojekteknek a Néprajzi Múzeumi intézményi stratégia részeként való előkészítése és megvalósítása, a finanszírozási feltételek kidolgozása eredményesen megvalósult. Az utazás legfontosabb célkitűzése a Néprajzi Múzeum vonatkozó ázsiai gyűjteményeivel kapcsolatos, esetenként közel évszázados adósság felszámolása, azaz a gyűjteményi feltáró munka, a külföldi intézményekkel és a forrásközösséggel való közvetlen kutatás és múzeumunk koreai, illetve mongol középtávú stratégiai programjának előkészítése, elindítása volt. A koreai és mongóliai intézményekkel kialakított együttműködésekre épülő stratégia elemeinek megvalósítása összehangolva a magyar kulturális diplomácia célkitűzéseivel és a kulturális stratégiai intézményi szerepvállalással a múzeum értékes gyűjteményeinek nemzetközi ismertségét is erősíti. A közös kutatási, publikációs és kölcsönösségen alapuló kiállítási projektek megvalósítása és a budapesti Néprajzi Múzeum nagy érdeklődésre számot tartó kiállításainak előkészítése is a célok között szerepelt. Túlzás nélkül megállapítható, hogy sem koreai, sem mongol tematikájú ilyen komplex múzeumi kiállítás nem volt még Közép-Európában! A budapesti megvalósítás várhatóan érdemi turisztikai vonzóerőként jelentkezik és további nemzetközi, kölcsönösségen alapuló értékes együttműködések generál a Néprajzi Múzeum számára.

KEMECSI LAJOS

Tájaink házai

A Magyarországi Tájházak Központi Igazgatóságának tevékenységéről

A kezdetek

A Magyarországi Tájházak Központi Igazgatósága (MTKI vagy Tájházigazgatóság) 2017. április 1-től működő önálló szervezeti egysége a Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak.

Fő feladata a magyarországi magyar és nemzetiségi, valamint a határon túli magyar vonatkozású tájházak, néprajzi és helytörténeti gyűjtemények szakszerű és hiteles fenntartásának, működtetésének és megújításának szakmai segítése, koordinációja. Ebbe természetesen a muzeológia minden területe beletartozik: az állagmegóvás, a műtárgyvédelem, a muzeológia, az ismeretátadás, a frontszemélyzeti munka stb., hiszen a tájházak többsége a közérdekű muzeális kiállítóhely kategóriába tartozik. Mivel a tájházak épületei többségében népi építészeti értékűek, többségében műemlékek vagy helyi védettséggel rendelkeznek. Ezért tágabb körben igény szerint olyan épületek esetében is nyújtunk konzultációs lehetőséget, ahol még nincs kiállítás, csak a tájház alapításának a szándéka. Helyszíni bejárásaink és konzultációink során építész és restaurátor kollégáink is velünk tartanak, kiegészítve a mi néprajzos, muzeológiai tudásunkat, így átfogóbb képet adhatunk a tájházak feladatokról.

Fogalmi keret

De mit is nevezhetünk tájháznak? Fontos tisztázni a fogalmi kereteket.¹

„A tájházak olyan szabadtéri néprajzi gyűjtemények, amelyek jelentős népi építészeti értékű (többnyire műemléknek nyilvánított vagy egyedi helyi védelem alatt álló), helyben megőrzött épületek. Lehetnek lakóépületek, egy teljes porta építményei, műhelyek, gazdasági épületek vagy egyszerűbb ipari létesítmények. A tájházak kiállításaikban a helyben összegyűjtött és megőrzött tárgyakkal az adott település vagy tájegység hagyományos tárgyi kultúráját meghatározott időmetszet szerint, és egy-egy társadalmi réteget megjelenítve mutatják be a nyilvánosság számára. A tájháznak legalább egy meghatározó helyisége enteriőrként berendezett kell hogy legyen. A helyreállított és berendezett épületek egy-egy tájegységen belül a helyi népi kultúra legjellemzőbb emlékei. A tájház rendezvényei, az oktatás, valamint a közösségek és a településre látogatók számára nyújtott szolgáltatásai a helyi hagyományos tudás, a szellemi örökség megismerését, megőrzését és élővé tételét, a helyi, a nemzeti-

¹ A tájház fogalmának változásáról, alakulásáról tudománytörténeti áttekintés is készült. Urbán Anett: Tájház – A fogalom (át)alakulása: <https://tjzhazigazgatosag.skanzen.hu/tajhaz-a-fogalom-at-alakulasa.html> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

ségi és a nemzeti identitás erősítését szolgálják. A tájházak egy része muzeális intézményi működési engedéllyel rendelkező közgyűjtemény, illetve a Világörökségi Várományosi Jegyzéken szereplő Magyarországi Tájház Hálózat tagja.”²

Főbb tevékenységi körök

Az MTKI munkatársai egyfajta mentori szerepet töltenek be a tájházak életében. Tevékenységünk során eddig a lehető legteljesebben felmértük a tájházak rendszerét, ennek eredménye egy 604 tájházi, 73 helytörténeti és kerek 300 határon túli intézményből álló adatbázis³ létrehozása lett, melyet folyamatosan bővítünk. Az adatbázis részben publikus a Tájházigazgatóság honlapján.⁴

A Tájházigazgatóság mentori feladatai közé tartozik a tájházak vezetőinek és fenntartóinak képzése, ezért 2017 óta minden évben megtartjuk 60 órás akkreditált *Szabadtéri muzeológiai és tájházi szakági képzés*ünket. 2020-ban ez kiegészült egy szintén 60 órás akkreditált *Tájházi referensi képzéssel*, ugyanis szeretnénk egy országos referensi hálózatot kialakítani, mely mintaprojektként 2023-ban indul Győr-Moson-Sopron, Vas és Veszprém megyékben.

Másik mintaprojektünket a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékével indítottuk el *Műtárgyvédelmi és muzeológiai mintaprojekt* címmel 2017-ben. Lényege, hogy évente egyszer, a restaurátor hallgatók egy kurzusának keretében néhány napot töltünk el egy-egy előre kiválasztott tájházban, hogy a restaurátor hallgatók megismerkedjenek a sajátos tájházi műtárgykörnyezettel, és a gyakorlatban is elsajátíthassák a kockázatkezelés módszerét. Ha lehetőség adódik rá, néprajz szakos hallgatókat is hívunk, akik múzeumi gyakorlatukat tölthetik a muzeológiai szempontból szintén sajátosnak tekinthető tájházban az általuk végzett műtárgyrevízió során. A projekt lehetőséget nyújt a hallgatók számára, hogy az MTKI munkatársaival közösen javaslatot készítsenek a tájház kiállításának megújítására is. Számos intézményben voltunk már: 2017-ben Gyomaendrődön az Endrődi Tájházban, 2018-ban a Jósvalfői Tájházban, 2019-ben a békéscsabai és a tótkomlói Szlovák Tájházban, 2020-ban a zsámbéki Szent Vendel Domborműves Népi Lakóházban, 2021-ben a Boldogi Tájházban, 2022-ben pedig a Hartai Tájházban.

² A tájház fogalma a múzeumi definícióhoz hasonlóan változhat a hangsúlyok eltolódásával. A jelenlegi definíciót dr. Bereczki Ibolya fogalmazta meg; forrás: <https://tajhazigazgatosag.skanzen.hu/alapveto-fogalmak1.html> (A letöltés ideje: 2023. június 20.). További alapvető fogalmak a honlapon.

³ Az adatok a 2023. június 20-ai állapotot tükrözik.

⁴ Elérhetőség: <https://tajhazigazgatosag.skanzen.hu/tajhazi-adatbazis.html> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

*Textilek tisztítása és a talált kártevők dokumentálása
a „Műtárgyvédelmi és muzeológiai mintaprojekt”-en, Jósvafő, 2018
(Fotó: Bereczki Ibolya)*

Az oktatást, képzést, tudománynpszerűsítést természetesen több fórumon is végezzük, szorosan együttműködünk a Magyarországi Tájházak Szövetségével, mely civil szakmai szervezetként segíti a tájházak munkáját. A Tájházszövetség rendezvényein, konferenciáin, országos és regionális találkozóin rendszeres előadók vagyunk, illetve velük közösen szervezzük meg minden év tavaszán a több alkalomból álló Tájházi Műhely workshop sorozatot is, az utóbbi időben már online, melynek videóit visszanezhetők YouTube csatornánkon.⁵

Az ismeretek átadását szolgálja a 2018-ban elindított kiadványsorozatunk, a *Tájházi TudásTár* is, melynek eddig 5 kötete jelent meg, további kettőnek pedig előkészítő munkálatai folynak. Az első *Tájházi TudásTár 1 Tájházaink megújítása – a kiállítási forгатókönyv* címmel jelent meg, a második témája pedig a fent említett *Műtárgyvédelmi és muzeológiai mintaprojekt* kapcsán a tájházi környezetben alkalmazható műtárgyvédelem. A harmadik kötet egy másik projektünkhöz kapcsolódva a népi építészettel és annak gya-

⁵ <https://www.youtube.com/@magyarorszagitajhazakkozpo7376> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

korlatával, az épületek állagvédelmével foglalkozik. A negyedik kötet a tájházi múzeumpedagógiával, tájházpedagógiával foglalkozik, számos jelenlegi jó példát és gyakorlatot felsorolva. Ötödik kötetében a *Szabadtéri muzeológiai és tájházi szakági képzéseinken* született kiemelkedően jó dolgozatokat tartalmazza. A hatodik kötet a Kubinyi Ágoston Program monitoring tevékenysége során feltárt jó példák és gyakorlatok bemutatására törekszik majd. A kötetek digitális formában szintén elérhetők honlapunkon.⁶

2018 júliusában indult Népi Építészeti Nyári Egyetemünk, melyet szintén évente egy alkalommal szervezünk meg a Hagyományos Házépítő Kft.-vel a Nagypám Háza Örökségvédelmi Program részeként. Egyetem lévén a napközbeni gyakorlati munkát este elméleti előadások kísérik, melyek az aktuális munkálatokhoz kapcsolódnak. Az első évben Felpécen újítottuk fel a tájház számára adományozott présházpincét, mely a zsúptető cseréjét és némi falazati munkát jelentett. 2019-ben Oszkón végeztünk a Hegypásztor Kör munkatárjaival hasonló tevékenységet, majd a járványhelyzet miatti kényszerű szünet után 2022-ben Óbányán folytathattuk a munkát, 2023 júliusában pedig az öcsödi Körös Tájházban szervezzük meg a nyári egyetemet.

Sártapasztás a Népi Építészeti Nyári Egyetemen, Felpéc, 2018
(Fotó: Bereczki Ibolya)

⁶ <https://tajhazigazgatosag.skanzen.hu/tudastar.html> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

Kiterjedt adatbázisunk és a népi építészetben aktív jelenlétünk miatt a Teleki László Alapítvány által közzétett Népi Építészeti Program⁷ tájházak pályázóinak is hathatós segítséget nyújtunk. Az alapítvánnyal való együttműködésünk keretében a felhívások előkészítésében és az ehhez tartozó tájházi adatbázis aktualizálásában, a program információs napjainak megszervezésében is aktív szerepet vállalunk. Emellett a korábban évente meghirdetett Kubinyi Ágoston Programban nyertes tájházak munkálatainak monitorozását láttuk el 2017 és 2022 között az akkori Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából. A *Magyarországi tájházhálózat* szeptel az UNESCO Világörökségi Várományosi Jegyzéken, melynek felülvizsgálatát a Lechner Tudásközponttal közösen végezzük. A Tájházigazgatóság az intézmények szakmai és működtetési kérdéseit vizsgálja.

A népi építészet vonalán haladva 2019-től *Népi építészeti szakmai napok*at szervezünk a Magyar Építőművészek Szövetségével együttműködésben a Nagypám Háza Örökségvédelmi Program keretein belül. Ennek célja, hogy a népi építészet elméleti és gyakorlati tudását sajátítsák el a résztvevők. Első alkalommal Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban találkoztunk, majd az évek során az ország több pontján is: Ócsán, Turán, Veszprémben, Paloznakon, Óbudaváron, Kiskőrösön és Hartán.

A tájházak közösségének építését, a tájházhálózat erősítését kiemelt feladatunknak tartjuk, ezért minden évben országos nagyrendezvényt tartunk Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban *Hagyományaink vendégségben* címmel. A rendezvényen partnerünk a Tájházszövetség, illetve a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség is. Ez a rendezvény jó alkalom a tájházakhoz kapcsolódó közösségek számára, hogy találkozzanak egymással, valamint a nagyközönség is megismerheti őket, betekintést nyerhetnek tevékenységükbe. A program aktív tájházak közreműködőinek száma évek óta meghaladja az ötszáz-ötszáz főt. Minden évben egy tematika köré szervezzük a programot, illetve oklevéllel köszöntjük az alapításuk kerek évfordulóját ünneplő tájházakat is, növelve ezzel a tájházak identitás-erősítő szerepét. A tájházak közösségének szimbolikus összetartozását jelzi a rendezvényen minden évben közösen elültetett almafa is.

Az MTKI kommunikációja több csatornán működik, saját önálló honlappal rendelkezünk,⁸ emellett Facebook oldalunk⁹ is kifejezetten aktív Instagram oldalunk¹⁰ nemrég indult, YouTube csatornánkra¹¹ viszont már több éve folyamatosan töltjük fel azokat az anyagokat, melyek a workshopok alkalmával

⁷ <https://www.telekialapitvany.hu/nepi-epiteszeti-program/> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

⁸ <https://tjhzagigazgatosag.skanzen.hu/> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

⁹ <https://www.facebook.com/MTKI.Skanzen> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

¹⁰ <https://www.instagram.com/tjhzagigazgatosag/> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

¹¹ <https://www.youtube.com/@magyarorszagitjhzakkozpo7376> (A letöltés ideje: 2023. június 20.).

elhangzanak, hogy az érdeklődők később is meg tudják nézni előadásainkat, workshopjainkat.

Következő nagy feladatunk a határon túli magyar vonatkozású tájházakkal való kapcsolat még szorosabbá fűzése. Ez már eddigi tevékenységünk során is jelentős volt, mivel szinte minden rendezvényünkön, képzésünkön és workshopunkon is jelen voltak határon túli résztvevők, de ezt még intenzívebbé szeretnénk tenni. Első lépéseként Szlovákiában Galántán és Kassán, Szerbiában Topolyán és Bácsfeketehegyén végeztünk egyeztetéseket, 2022-ben pedig Erdélyben a választói Kallós Zoltán Alapítvánnyal. Emellett a határon túli konferenciákon, rendezvényeken is rendszeresen bemutatkozunk.

*Közös almafaültetés a jubiláló tájházak képviselőivel
a „Hagyományaink vendégségben” című rendezvényen,
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2022
(Fotó: Ombodi Gergő)*

A tájházak helyzete

A tájházak esetében a muzeális intézményi működési engedély megléte nem kötelező, de javasoljuk megszerzését. A valóban létező intézmények mintegy kétharmada nem rendelkezik vele, akik pedig igen, többnyire a közérdekű muzeális kiállítóhely kategóriába tartoznak. A tájházak alapítása általában alulról, a helyi közösségtől induló folyamat, melyet egy központi személy irányít. A tárgyak gyűjtése és a kiállítás berendezése is az ő munkájuk, jó esetben megfelelő felsőfokú szakirányú képzettséggel rendelkező ember be-

vonásával. Ez a segítségkérés azonban sok esetben elmarad, és a megnyitó utáni erősödő tárgyfelajánlásokkal és az új tárgyak kiállításba való kihelyezésével pedig el is indul a túlzásfölfodás, a kiállítás szakmai hitelessége pedig megkérdőjelezhetővé válik, hiszen a cél az életmód bemutatása, de bizonyos tárgytipusok magas száma miatt elveszik az életszerűség (például egy háztartásban nem használtak egyszerre 8 vasalót, mint ahogy a tájházi kiállításokban gyakran láthatóak). Megfelelő szakember bevonása nélkül a gyűjteményezett tárgyak dokumentálása és műtárgnyilvántartásba vételének szakmai megfelelősége is sérülhet.

A közérdekű muzeális kiállítóhelyek esetében nem kötelező a fenntartónak muzeológust alkalmaznia, így sok esetben ezek az intézmények egy fős személyzettel működnek, akár kulcsos rendszerben, ahol a látogató előre bejelentkezik, vagy a tájház kapuján látható telefonszámot felhívja, és kinyitják neki a házat, esetleg egy tárlatvezetésben, beszélgetésben is részesül.

A tájházak sokszor az önkéntességre alapozva tudnak fejlődni, melynek dinamikája településenként eltérő lehet. Vannak helyszínek, ahol sajnos nincs közösség a tájház mögött, vannak viszont kiemelkedően jó példák is a közösségi összefogásra és működésre. Ilyen a somogyszobi Vilma Házat működtető Vilma Háza Alapítvány vagy a Felpéci Tájházat támogató Felpécért Alapítvány, ahol rendezvények, múzeumpedagógiai programok szervezésében is nagyon tevékenyek, valamint a fenntartásban, a működtetésben, a tájház rendben- és tisztántartásában, de a közösségi médiában is rendkívül aktívak. Azonban az is elmondható, hogy a tájházak köré szerveződő alkalmazott vagy önkéntes közösségek nagy részénél nem törvényszerűen, de általános az idősebb korosztály dominanciája. Ebben az esetben pedig a kiállítás interaktivitása, a digitális feldolgozottság vagy megjelenés, az online kommunikáció is háttérbe szorulhat. Természetesen ebben a témakörben is vannak nagyon jó példák, mivel több tájház gyűjteménye digitalizált, anyagaikat feltöltik az országos adatbázisokba és archívumokba, valamint beszélhetünk kiemelkedően jó és átgondolt (online) kommunikációs stratégiával és tevékenységgel rendelkező tájházakról is.

A tájházi kiállítások szakmai hitelességének elérését a szakalkalmazott hiánya is gyakran akadályozza, hiszen a múzeumok legfontosabb funkcióit így nem tudják ellátni, noha közgyűjteménynek tekintjük őket a muzeális intézményi működési engedély meglététől függetlenül. Ezek a funkciók a gyűjtés, a konzerválás, a megőrzés, a tudományos feldolgozás és a bemutatás. Pedig a tájházaknak is éppen úgy érdemes működniük, mint a többi muzeális intézménynek. Ugyanakkor speciális helyzetük, szabadtéri jellegük további kihívásokat jelent. Persze az sem könnyíti helyzetüket, hogy sokszor integrált intézményként a helyi művelődési ház alá tartoznak, és az ottani alkalmazottaknak csak munkaidejük egy részében kell foglalkozniuk a tájházzal. A tájházban dolgozónak egyszerre kell muzeológusnak, múzeumpedagógusnak, gyűjteménykezelőnek, restaurátornak, építésznek, gondnoknak és takarítónak

lennie, ami valljuk be, nehéz feladat, és szinte lehetetlen ennyiféle végzettséggel egyszerre rendelkezni. A Tájházigazgatóság tevékenységével, képzésével, disszeminációs és publikációs tevékenységével, mintaprojektjeivel, workshopjaival azon munkálkodik, hogy a felsorolt szakágak mindegyike esetén segíteni tudja a tájházak munkáját mind elméleti, mind gyakorlati szinten.

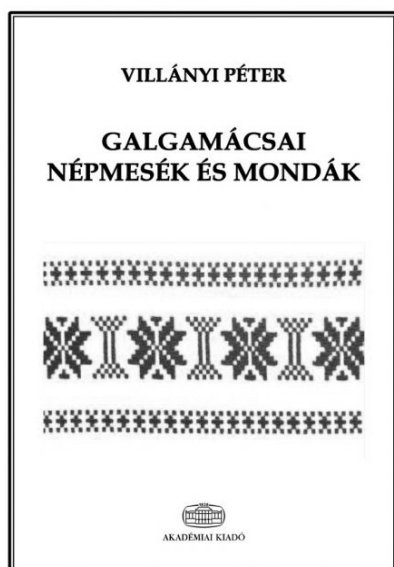
PRIKLER SZILVIA BEATRIX

* * *

SZEMLÉ

Egy korszak vége
Rendhagyó recenzió és búcsú az „Új Magyar Népköltési Gyűjtemény”-től

Villányi Péter: *Galgamácsai népmesék és mondák. 1–4.* ÚMNGy 27. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022. 3396 old. + 87 old. melléklet.

Az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* című kiadványsorozat legutóbbi négy kötetét egyetlen település, a Pest megyei Galgamácsa prózafolklórját mutatja be. A köteteket összeállító néprajzkutató, Villányi Péter grandiózus gyűjtése a magyar folklorisztika kiemelkedő teljesítménye, amelynek jelentőségéről bizonyára számos elismerő recenzió szól majd. Éppen ezért jelen ismertetésnek rendhagyó módon nem az az elsődleges célja, hogy a kötet valamennyi erényéről részletesen szóljon – azokat még felsorolni is nehéz volna –, hanem az, hogy egy magyar falu prózafolklórját reprezentálni kívánó korpusz ismertetése kapcsán felvessen néhány alapvető szakmai kérdést, illetve eltöprengjen a magyar szövegfolklorisztika múltján és jövőjén.

A *Galgamácsai népmesék és mondák* túlzás nélkül Villányi „életmű-gyűjtése”, amely egyedülálló módon három és fél évtized gyűjtőmunkájának a gyümölcse. Az első, 1976-ban gyűjtött és az utolsó, 2018-ban lejegyzett mácsai prózaszöveg rögzítése között eltelt több mint negyven esztendő egyfelől ékesen bizonyítja a kitartó (a szó pozitív értelmében véve szinte megszállott) gyűjtő elhivatottságát, másrészt kiváló alkalmat kínál arra, hogy az olvasó az általában időtlennek és mozdulatlanak tekintett szóhagyományt a maga természetes változásában és sokszoros rétegzettségében érzékelje.

Villányi kimondott szándéka szerint „*egy mai magyar falu teljes prózai néphagyományát*” kívánta feltárni (I. kötet 70. o.), az ambiciózus cél megvalósítása, a lehetőség szerinti legteljesebb szöveggyűjtemény létrehozására való törekvés közben azonban a vizsgált „*mai magyar falu*” óriási változásokon ment keresztül. Számomra éppen a szokatlanul hosszú, három egymástól elkülönülő gyűjtési periódust is magában foglaló (1976-tól 1981-ig, 1986–

1988-ig és 1993-tól 2018-ig tartó) terepmunka-tapasztalat teszi nagyon izgalmassá és megkerülhetetlenül fontossá a most négy kötetben megjelent galgamácsai gyűjteményt. Ha csak a kiadvány számadataira tekintünk, már azok is lenyűgözőek: 35 adatközlőtől származó összesen 3244 darab, közel 1800 oldalnyi gyűjtött szövegváltozathoz egy teljes kötetet kitevő, 669 oldalas kísérő tanulmány és ugyancsak önálló kötetben közzétett 817 oldal terjedelmű jegyzetanyag társul. Az első, bevezetőnek szánt kötet az egyéniségkutató iskola publikációs gyakorlatát követve mutatja be a Pest megyei település történetét és a Galga menti falvak között elfoglalt helyét, majd a szerző személyes hangvételt sem mellőzve részletesen szól a gyűjtés körülményeiről és saját, a faluhoz és a mácsaiakhoz fűződő bonyolult viszonyáról. A néprajzi gyűjtések mögül ritkán tűnnek elő azok a település lakosai közti sérelmekben, konfliktusokban megmutatkozó pszichológiai tényezők, amelyek alapvetően meghatározhatják egy teremunka eredményességét. A település társadalmi viszonyait belülről ismerő (felesége révén a faluhoz családi szálakkal is kapcsolódó) Villányi Péter őszintén és érzékenyen vall ezekről a tanulságos helyzetekről, a pletyka szociokulturális szerepéről és többek között arról, hogy a mácsai hagyományörzést a gyűjtés első periódusában még teljes ellenőrzése alatt tartó, országosan ismert népművész, Vankóné Dudás Juli hogyan korlátozta kezdetben a gyűjtés megvalósításának lehetőségeit. Az első kötet külön fejezetben alapos szakirodalmi ismeretekkel felvértezve és statisztikákkal is alátámasztva mutatja be a falu prózai elbeszélő népköltészetének tágan értelmezett műfajait. A közölt gyűjteményben valamennyi mesei alműfaj megtalálható, a gyűjtő kimutatásai alapján pontosan tudható, hogy közülük messze a legnagyobb számban a tréfás mesék szerepelnek (1133 változat). Emellett a prózafolklórszövegek számát tekintve a mácsai szóhagyományban a hiedelemmondák (594 változat) és a történeti mondák (367 változat) foglalnak el kiemelt pozíciót. A kötet önálló, figyelemre méltó műfaji egységét képezik a sajátos elnevezésű, többnyire gyilkosságokat tematizáló rémtörténetek (28 variáns). A gyűjtő ezeket kortárs, városi vagy más néven modern mondáknak tekinti és feltételezi, hogy egyes változatai már a második világháború előtt is ismertek lehettek a falusiak körében (I. kötet 148. o.).

Villányi Péter egyedülálló módon törekedett az egyetlen közösség szóbeli hagyományán belüli összetartozó szövegek alapján narratív ciklusok azonosítására. Összesen 18, helyi anekdotákat, történeti vagy hiedelemmondákat tartalmazó halmazt térképezett fel Galgamácsán, amelyek döntő többsége személyekhez kapcsolódik (a leggazdagabb, közel félszáz szöveget magába ölelő prózai ciklus a már említett Vankóné Dudás Juli édesapjához, Dudás Ferkó bácsihoz köthető). Az első kötet legterjedelmesebb részét a gyűjtemény adatközlőinek és repertoárjának ismertetése teszi ki, ennek közel a negyede egyetlen elbeszélő, a gyűjtő által a falu legjobb „hagyományos” mesemondójának tartott Pesti Józsefet (1905–1981) mutatja be. E leírás szerint Pesti a legtöbb meséjét édesapjától tanulta, repertoárjának több darabja ponyvai ere-

detű. A második világháborúig sokszor olvasott fel és gyakran mesélt a feleségének, valamint a házukban fonásra, tollfosztásra összegyűlő falubelieknek különböző történeteket. 1938 után többnyire már csak szűk családi körben, különösen az 1955-ben született unokájának, illetve még a katonai szolgálat ideje alatt mesélt 1943–1945 között. Mesemondó stílusának egyetlen jellegzetességét kiragadva említtem a gazdag proverbium-használatot: 19 tündérmeséjében összesen majdnem félezer proverbiumot regisztrált a gyűjtő (I. kötet 274–363. o.). Galgamácsától nem messze, csupán néhány km távolságra található Bag, ahol a tájegység jeles mesemondója, Pandur Péter is élt. A mesemondó híre az 1940-es évektől kezdve országosan is ismertté vált a folklorista Dégh Linda jóvoltából. A galgamácsai gyűjtés értelmezésében és elemzésében véleményem szerint nagyon izgalmas perspektívákat nyithatott volna a Pandur alakjára vonatkozó recens reflexió vizsgálata, már csak azért is, mert több mácsai adatközlő is egy időben (éppen Pandur felfedezésének ideje alatt) átmenetileg Bagon élt (Vircsák Mihály és Vircsák Mihályné). Villányi Péter véleménye szerint Pandur nem a bagi néphagyomány reprezentánsa, ezért tekintett el attól a lehetőségtől, hogy összevesse a Dégh Linda által Pandurtól gyűjtött meséket a galgamácsai szöveganyaggal, azonban mindenképpen jó lett volna többet megtudni Pandur helyi ismertségéről és a mesemondásról való gondolkodás lokális formálódásában játszott szerepéről. Nyilvánvalóan nem várható el és talán szükségtelen is lenne azonos mélységben és részletességgel bemutatni valamennyi elbeszélőt, azonban meg kell jegyezni, hogy e téren tapasztalható némi egyenetlenség és következetlenség a csekélyebb prózarepertoárt képviselő adatközlőkről olvasva.

A végletekig aprólékos, az egyéniségkutató iskola hagyományaiból kiinduló adatgazdag egyéniség-elemzések után marad némi hiányérzet az olvasóban a kötet végén szereplő rövidebb, hiányosabb életrajzok áttekintése után, amelyek nem mindig térnek ki a mesetanulás és a történetmondás gyakorlata szempontjából alapvetően fontos körülményekre sem (pl. nem minden esetben tudjuk meg, hogy mikor, kitől tanulta a repertoárját vagy hogy milyen mesemondási alkalmakon vett részt). A szövegek közzétételénél a gyűjtő azt az elvet követte, hogy közöljön „*minden egyes hasznavehető változatot*”, függetlenül annak esztétikai értékétől (I. kötet 70. o.). Villányi a gyűjteményben szereplő prózafolklór-szövegeket palóc, ezen belül a helyi galgamácsai nyelvjárás szerint jegyezte le. A dialektus sajátosságainak bemutatására a szerző a sorozat elvárásaihoz igazodva egy külön fejezetet szentelt, ezenkívül pedig egy hasznos tájszójegyzéket is mellékel. Maga a tényleges folklórgyűjtés a kiadvány két középső kötetében jelent meg, a másodikban jobbra a mesék, az utóbbiban pedig a mondák kaptak helyet. A negyedik, zárókötet a Dömötör Ákos segítségével készített jegyzeteket (az 1999 előtt rögzített mintegy 1200 szöveghez tartozó, félkövérrel kiemelt kommentár származik tőle), valamint a gazdag, művelődéstörténetileg is érdekes fénykép- és dokumentum-melléklet tartalmazza. A jegyzetek sok esetben a magyar népmesekatalógusból hiányzó,

annak lezárása után gyűjtött és publikált variánsokról is megemlékeznek, amit a jegyzetkötet nagy érdemének tartok. Villányi a népmesék besorolásakor a Dömötör Ákos által is használt AaTh-rendszerrel vette alapul, amit azonban mindenképpen érdemes lett volna a jelenleg érvényben lévő nemzetközi típus-számokhoz igazítani. Utolsó telhetetlen, kritikai észrevételem, hogy a bevezető kötetben az egyes szövegekre vonatkozó bőséges, részletes és fontos megjegyzésekből érzésem szerint többet is be lehetett volna építeni a jegyzetanyagba, ezáltal a kötet használhatóságát és a konkrét szövegek értelmezését is nagyban megkönnyítve.

Összességében úgy tűnik számomra, hogy a kötetek tulajdonképpen nem is annyira, vagy nem csak az utolsó négy évtized mácsai prózafolklórjáról adnak számot, sokkal inkább olyan, mint egy tabló a vidéki magyar történetmesélés elmúlt száz évének gyakorlatáról. Bár a szövegjegyzés ténylegesen a 20. század utolsó harmadától kezdődően zajlott, a mesélők visszaemlékezéseiből korábbi időszakra vonatkozóan is értékes töredékeket kapunk, pl. az első világháború előtti fonóházbeli mesélés hagyományáról, vagy a két világháború közötti mesehagyomány emlékeiről. A kötet egy falu folklórtudásának megváltozását és műfaji hangsúlyeltolódásait is dokumentálja a tündérmesék felől az eredetmagyarázó, történeti és helyi mondákon keresztül a helyi anekdoták és helyi tréfás történetek felé. A letűnt paraszti világ emlékképeit felidéző adatközlők egy része ugyanis a sokszorosán megváltozott vidéki szociokulturális közegben is bizonyos értelemben máig reprezentál valamifajta közösségi tudást.

Villányi Péter nagyszerű gyűjteményének és még nagyszerűbb tanulmányának vázlatos ismertetését itt be is fejezhetném, azonban a szövegfolklorisztika számára további tanulságokkal is szolgálhat a kötet. A magyar folklorisztika legjelentősebb szövegkiadvány-sorozata az 1940-től az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* volt, előző kötete több mint 20 évvel ezelőtt jelent meg. A központi sorozat huszonhetedik, egyúttal feltehetőleg a legutolsó kötete a most ismertetett gyűjtés ebből a szempontból a Galgamácsai népmesék és mondák korszakhatárnak is tekinthető. Amikor Villányi az 1970-es évek második felében elkezdte a faluban a prózafolklór gyűjtését, a hagyományos kultúra már régóta eltűnőben volt, a következő évtizedekben az (ismételten) átrendeződött gazdasági-társadalmi-kulturális viszonyok pedig felszámolták annak végső emlékeit is. Ezeknek az emlékeknek fontos, egyik utolsó tárházát jelenti a mácsai gyűjtemény. Az alkotó egyéniségek vizsgálatát középpontba állító folklorisztikai irányzat lehetőségei a mesekutatásban a hagyományos közösségi alkalmak eltűnésével együtt mára szinte teljesen megszűntek. Itt egy pillanatra érdemes megállni, ugyanis a közgondolkodásból nehezen kiírt-ható felfogással ellentétben a második világháború utáni gyökeres társadalmi változások nem csak rombolták, de bizonyos esetekben jótékonyan is formálták a népi kultúrát és a folklórismereteket. (Villányi számos adatközlőjével kapcsolatban tudósít arról, hogy a téeszek megszervezése, az állami munkahe-

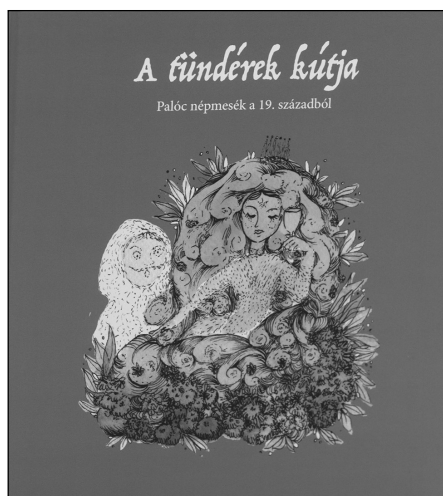
lyeken való elhelyezkedés és az olyan új közösségi alkalmak megjelenése, mint például a helyi bolt előtti kenyérré várakozás váratlan és jelentős próza-folklór-tudás átadására és átvételére nyújtott lehetőséget). Villányi adatközlőinek többsége azonban a kötet megjelenése idején sajnos már nem élt. A leg-reprezentatívabbnak tekintett mesei alműfajt, a tündérmesét pedig már a gyűjtés idején sem mesélték a faluban. Bár Villányinak nyolcvannál is több tündérmese-szöveget sikerült lejegyeznie (melyek közül hatvanháromat ítelt közlésre alkalmasnak), ezek a lejegyzés idején már nem funkcionáltak folklórként, a nem túl távoli múlt szövegeimlékeihez tartoznak. A szerző fontos megállapítása, hogy a publikált tündérmesék közel fele (44%-a) közvetlenül könyvi eredetű, e meglátást még tovább árnyalhatja az a tény, hogy a kiadott mesék egy része ugyancsak olvasmányokra vezethető vissza, valamint az is, hogy a gyűjtés évtizedei során a gyűjtési koncepció is élesen megváltozott. Míg az 1980-as években egy korábbi módszertani szemlélet jegyében az olvasmányi eredetű meseszövegeket Villányi „értéktelenek” és „használatlannak” tekintette olyannyira, hogy még a róluk készült hangfelvételeket is letörölte (I. kötet 420. o.), később már nagyon is tudatosan figyelt az írásbeliség-szóbeliség ilyen irányú kapcsolatára és törekedett a mesélők nyomtatott forrásainak azonosítására. Könyvének számos pontján utal a gyűjtött korpusz jelentős mesekönyvi és kisebb mértékű ponyvai befolyásoltságára, meglátása szerint a legintenzívebb hatást a Grimm-mesék gyakorolták. A gyűjtő adatai szerint a legutolsó, tündérmeséket ismerő és továbbadó mácsaiak az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején családi körben, saját unokáiknak, dédunokáiknak meséltek (pl. az 1910-es években született Csonka András és Rácz János). A tréfás történetek és a mondák a tündérmesékhez képest életképesebbnek bizonyultak a modern szóbeliségben, felvetődik azonban a kérdés, hogy a csak a gyűjtőknek elmondott történetek hol helyezkednek el az egyéni emlékezés és a kollektív folklórtudás skáláján.

A kérdés további boncolgatása helyett talán azon is érdemes elgondolkozni, hogy a szövegfolklorisztika tud-e még egyáltalán érvényes kérdéseket feltenni a hagyományos történetmesélésre vonatkozóan? Ha igen, melyek azok és legfőképpen milyen forrásból tud a jövőben ezek megválaszolásához meríteni?

DOMOKOS MARIANN

Régi palóc népmesék

A tündérek kútja. Palóc népmesék a 19. századból. Szerkesztette és az előszót írta: Máté György. Dornay Béla Múzeum, Salgótarján, 2023. 240 old.

Egy gazdagon illusztrált, szép megjelenésű, a szakma és a nagyközönség számára is hiánypótló kiadvány jelent meg a salgótarjáni Dornay Béla Múzeum jóvoltából. *A tündérek kútja* címet viselő és 31 palóc népmesét tartalmazó könyvben 19. századi gyűjtések láttak újra napvilágot. Ennek ötletét egy 1894-es *Ethnographia* adta.

Ebben jelent meg Katona Lajos *A magyar népmese irodalma* (52–66. o.) című összefoglalása, amelyben a szerző sorra veszi az addig gyűjteményekben és más közlésekben megjelent „mesekészletet”, azzal a bevezető

megjegyzéssel, hogy ez a repertórium nem lehet teljes. Mindenesetre az itt Katona által összegyűjtött és bemutatott anyag – amely 1822-től, Gaal György munkájától kezdődik – nem csupán a gyűjtemények felsorolását adja, hanem rövidebb-hosszabb ismertetések mellett a közölt mesék mennyiségét és címét is tartalmazza. A 14 szoba került kiadvány utolsó három tétele palóc vonatkozású, összesen 29 meséről tudósít. Ez a három mű a következő: *Palóc népköltemények*. Összegyűjtötte és kiadta: Pap Gyula. Sárospatak, 1865; *Palóc mesék a Fonóból. Meséli Istvánffy Gyula*. Liptószentmiklós, 1890; *A Népmesékről. XIII eredeti palóc mesével*. Írta és leírta: Pintér Sándor. Losonc, 1891.

Ezek többé, de inkább kevésbé hozzáférhetőek, a nagyközönség számára szinte elérhetetlenek. Egyedüli kivétel Pintér munkája, amelyet hasonló formában, valamint a mesék átíratával és egyéb kiegészítéssel együtt Szécsényben kiadtak, de ennek is már több mint húsz éve (1999). Az olvashatóságra törekedve Tóth Imre formálta a szövegeket, aki később külön kötetben is kiadta ezeket a meséket (*Mesél a palóckirály*. Bp., 2002). Az eredetihez képest ez említett kiadványok két, Pintér által gyűjtött és máshol közölt mesével bővült (*Mese a titoktartó gyerekről* és *Mese Kis Miklósról*). Ezt követve lett – a Katona által említett 29 helyett – 31 szöveg *A tündérek kútjában*. Istvánffy kötetéhez, illetve a Pap Gyula gyűjteményéből származó mesék ilyen arányban – se nyelvi, se tartalmilag – nem változtak, csupán a régies szavak egy része a mai korhoz igazítva olvashatóvá lettek szerkesztve (többnél szómagyarázat segíti az olvasót).

A kötet illusztrálására Szabadvári-Farkas Zsuzska grafikusművészt kérték fel, aki a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum munkatársa. Ábrázolásait – amelyekkel a meséket még élvezetesebbé teszi – a salgótarjáni múzeumnak adományozta. Ezekből, illetve a művésznő további alkotásaiból a nógrádi intézmény a kötetbemutatóval egybekötve egy időszak kiállítást rendezett. A tárlatot – amely 2023. október 15-ig volt látogatható – dr. Nemesné dr. Matus Zsanett, a győri múzeum igazgatóhelyettese nyitotta meg.

A 2023. szeptember 15-én megtartott esemény utolsó részében került sor a fent említett kiadvány bemutatására. A könyv megszületéséről és rövid tartalmáról Máté György beszélt, majd Varga Norbertnek, a füleki Művelődési Központ és a Hagyományok Háza Hálózat munkatársának adta át a szót, aki népmesekutatóként osztotta meg a gondolatait. Ő is méltatta a három gyűjtő munkásságát, valamint további személyekre (Pl. Nyáry Albert) hívta fel a figyelmet. Emellett az élıszavas mesemondásról, ennek napjainkban történő, tanfolyamokon keresztül való tanulásáról is beszélt.

A salgótarjáni Dornyay Béla Múzeum ezzel a kötettel egy régi tervét valósította meg, de már tervezik a folytatást, hogy a palóc értékek szélesebb körben ismertté váljanak.

MÁTÉ GYÖRGY

* * *

KÖSZÖNTÉSEK

A 80 éves Schubert Gabriella köszöntése

A jubileumok, kerek évfordulók rendszerint alkalmat nyújtanak arra, hogy visszatekintsünk. Emellett legalább ennyire szükséges lenne, hogy előre is pillantsunk. Az idén ismét kerek születésnapját ünneplő Schubert Gabriella, azaz Gabriella Schubert esetében utóbbi különösen fontos.

A nemzetközileg elismert balkanológus, etnológus és szlavista Budapesten született 80 évvel ezelőtt, szeptember 22-én. A berlini egyetem szerzett diplomáját 1977-ben már német állampolgárként vette át. Majd ugyanott, a berlini Freien Universität Kelet-Európa Intézetének Balkanológiai Osztályán kezdte tudományos pályáját tudományos asszisztensként annál a Norbert Reiter professzornál, aki a balkanológiai kutatás új módszertanát vezette be, e tudományt pedig röviden úgy határozta meg, hogy nyelvek a Balkán-félsziget kultúrájában. A retrospektív módszer, az eredetkutatás helyett, a funkcionális összefüggések és célok felé fordította a tudományos munka módszertanát – amint ezt éppen Schubert Gabriella fogalmazta meg a mentora és saját kutatásai módszertanának, irányvonalának a professzora és fiatal kutatóként munkahelyi vezetője nekrológiájában. E balkanológiai kutatás kiteljesítőjévé vált Schubert Gabriella. Azonban a magyar kultúrába és nyelvbe születőként „hendikepes” lett: emiatt a Balkán területét kutatásaiban gyakorta megtoldotta Kelet-Közép-Európával.

Miután 1981-ben megszerezte bölcsészdoktori fokozatát, első tudományos monográfiáját, a disszertációját egy évvel később adták ki *Ungarische*

Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen címmel. A berlini balkanológiai kutatás komplex, interdiszciplináris módszertanát követve, kultúrtörténeti, szociolingvisztikai elemzéssel mutatta be sok száz magyar jövevényszó hatását a balkáni nyelvekre és a románra. E könyv előzménye volt az egyetemi tanulmányai befejeztével írott magiszteri munkája, a *Die ungarischen Lehnwörter im Serbokroatischen unter besonderer Berücksichtigung der Rückentlehnungen*, amelyet Berlinben adtak ki 1977-ben.

1986-tól 1995-ig a berlini egyetem Balkanológiai Intézetének tudományos munkatársaként tevékenykedett. Az itteni 1991-es habilitációját követően 1992-ben vendégtanár volt az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Majd 1995-től 2010-ig a délszlávokkal foglalkozó szlavista professzor volt a jénai egyetemen.

Több tudományos periodika szerkesztőbizottsági tagja: *Zeitschrift für Balkanologie* (Wiesbaden); *Scripta Slavica* (Marburg /Lahn); *Balkanologie – Sprachen und Kulturen* (Bécs). A *Zeitschrift für Balkanologien*nek korábban volt szerkesztőségi tagja, jelenleg az egyik fő kiadója.

Az MTA külső tagja 2004-től. A szerb tudományos és művészeti akadémia (SANU) külföldi tagja 2006-tól. A müncheni Südosteuropa-Gesellschaft elnökségi tagja, továbbá a Magyar Néprajzi Társaság külföldi tiszteleti tagja.

Legfontosabb kutatási területeit a 2019-ben kiadott, *Ausgewählte Studien zu den Volkskulturen Südosteuropas* című válogatás jól tükrözi. Ennek fejezetei a következő témákat ölelik fel: A) a Balkán etnológiájáról általában és e terület jelenkutatásáról, B) Délkelet-Európa mentalitásáról és az interetnikus kapcsolatokról, C) szemiotikai – kiemelten a színekkel kapcsolatos – vizsgálatok, D) a mindennapi kultúra kutatása (építészet, lakáskultúra, táplálkozás), E) Délkelet-Európa népi gyógyászata, hiedelmei és népszokásai, F) az építőaldozat hagyományos kultúrabeli és irodalmi megjelenése, G) Délkelet-Európa szóbeli költészete, H) Jugoszláviához és az egykori Jugoszlávia területéhez kapcsolódó ellentétek, konfliktusok (konfliktusfeloldás grafitivel, viccekkel, stb., valamint politikai ellenzékiség az egykori Jugoszláviában a zenével). (Schubert, Gabriella: *Ausgewählte Studien zu den Volkskulturen Südosteuropas*. Forschungen zu Südosteuropa 17. VI, 380 oldal, 79 ábrázolás, 1 térkép, 1 tábla.)

Magyarországi kapcsolatainak köszönhetően néprajzi/etnológia és szlavisztikai/hungarológiai témákban születtek tudományos publikációi: hol egyénileg, hol társszerzőkkel; utóbbira példa a kontaktusnyelvészet területéről a magyar-szlovák egymásra hatást vizsgáló írás Gyivicsán Annával, a magyar–szerb viszonylatot elemző dolgozat Nyomárkay Istvánnal. (Ungarisch–Slowakisch [Gyvicsán Annával]. In *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* [Hg. H. Goebel, P. H. Nelde, Z. Starý, W. Wölck]. 2. Halbband, Berlin/New York, 1997, 1744–1749. p.; Ungarisch–Serbokroatisch [Nyomárkay Istvánnal]. Uo. 1731–1738. p.; Ungarisch–Slowenisch [Szabó Gézával]. Uo. 1738–1743. p.)

Első magyarországi szakmai szereplése az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának Kiss Mária által szervezett magyar–jugoszláv folklórkonferencián volt

1987-ben. (Magyar elemek a szerb közmondásokban – Karadžić gyűjteménye alapján / Madjarski elementi u srpskim poslovicama – na osnovi Karadžičeve zbirke. In *Folklór és tradíció/Folklor i tradicija* VI. A 2. Magyar-jugoszláv Folklór Konferencia előadásai [Budapest, 1987. november 2–3.]. Budapest, 1988, 215–229.) Még ugyanebben az évben a negyedik alkalommal Székesfehérváron megrendezett Ethnographia Pannonica szimpóziumon volt (Ungarische Einflüsse im Handelswesen der Nachbarvölker. In *Märkte und Warenaustausch im pannonischen Raum*. Vorträge des 4. Int. Symposiums „Ethnographia Pannonica“ in Székesfehérvár 1987. Székesfehérvár, 1988, 51–63. /Bulletin du musée roi Saint-Étienne, Serie A, Nr. 28./)

Magyarul az *Ethnographiában* a délkelet-európai népviseletekről és a színekről (A délkelet-európai népek viseletei szemiotikai megközelítéssel. *Ethnographia* 105. 2. sz. Budapest, 1994. 419–442.; A színek jelentősége az ember tájékozódásában és mindennapi élete szervezésében. *Ethnographia* 2011/1, 1–28.), egy szemiotikai tanulmánykötetben a nyelv, a kultúra és az identitás viszonylatáról (Nyelv, kultúra, identitás a Kárpát-medencében. In: *Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2000. 119–134.), a Barna Gábort köszöntő kötetben pedig az építőáldozatról (A „Falba épített feleség” balkáni változatai: mítosz és valóság. In Mód László, Simon András (szerk.): *Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére. Studies in Honour of Gábor Barna on His 60th Birthday. Beiträge zum 60. Geburtstag von Gábor Barna*. Szeged, 2010. 580–591.) jelentek meg írásai. Akadémiai székfoglalója is természetesen napvilágot látott (*A színek jelentősége az ember tájékozódásában és mindennapi élete szervezésében összehasonlító szemlélet alapján*. In Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. A 2004. május 3-án megválasztott akadémikusok székfoglalói, Budapest, 2013. 5–35.)

Legújabb tanulmánya a *Zeitschrift für Balkanologie*-ban ismét magyar témát dolgozott fel: a magyar operetről értekezett (Die ungarische Operette. *Zeitschrift für Balkanologie* 59/1, 2023.)

Hét önálló monográfiát, összesen több mint 300 tudományos publikációt ismerhetünk meg eddigi munkásságából.

A magyar nyelvű publikációk aránya mondhatta velünk a bevezetőben az előre tekintés szükségességét. Csak remélhetjük, hogy az elkövetkező időszakban sokkal több magyar nyelvű írással is megismerkedhetünk. Hiszen Délkelet-Európa országai a szomszédunkban találhatók, tehát ajánlatos kultúrájuk szélesebb körű ismerete. Hungarológiai vonatkozású publikációit pedig eleve ismerni kellene minél szélesebb olvasóközönségnek. Emellett bizonyára még sok más tudományos eredmény felmutatására készül az eddig is nagyon termékeny szakmai tevékenységet folytatott Schubert Gabriella.

Ezért csupán egyetlen, rövid kívánsággal zárjuk sorainkat: Ad multos annos!

HORVÁTH SÁNDOR

Székelyné Kőrösi Ilona 70 éves

Székelyné Kőrösi Ilona történész, etnográfus a Kecskeméti Katona József Múzeum nyugalmazott történész főmuzeológusa, történeti–néprajzi osztályvezetője az idén ünnepli 70. születésnapját. Hűséges természet: egy életen át, 1977 és 2017 között ez a múzeum volt a munkahelye. 2005–2006-ban az országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Múzeumi Osztályának osztályvezetője is volt. 2011-ig pedig ő töltötte be a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége ügyvezető elnöki tisztségét.

Több diplomával is megalapozta szaktudását: történelem–népművelés (1977) szakon végzett, majd etnográfus (1981) és heraldikus (1994) diplomát is szerzett. Ennek megfelelően szaktudományos érdeklődése és munkássága is sokszínű: életmód- és művelődéstörténettel, fotótörténettel, iskolatörténettel, migrációkutatással, inventáriumkutatással, Kecskemét város jeles személyiségeivel foglalkozik. Nyugdíjba vonulása után is aktívan, fáradhatatlanul végzi munkáját: helytörténeti és néprajzi kutatásait. A napokban felújítás miatt bezárt Katona József Emlékház szakmai vezetőjeként évtizedeken át rendszeresen időszaki kiállításokat rendezett, honismereti találkozót szervezett – ám mindezen túl ezt a múzeumi kiállítóhelyet az ország jelentős irodalmi emlékhelyévé fejlesztette.

Székelyné Kőrösi Ilona 1953. december 18-án született Kiskunhalason. A gyermekévekre, a kezdetekre, a család életére és első iskoláira, érdeklődésének kialakulására így emlékezik:

„Pályámat és életemet elsőgenerációs értelmiségiként éltem, ennek minden hátrányával és előnyével. Szüleim gazdálkodók voltak, tizenkét éves koromig tanyán laktunk. A történet ott kezdődik, hogy anyai és apai felmenőim –

bár a városhoz, Kiskőröshöz kötődtek, földeket vásároltak, tanyákat építettek. Édesanyám Dunatetőtlen–Hetényi tanyákon nevelkedett, ott járt iskolába is. Kiskőrösön a mai Szlovák Tájház apai felmenőim lakóháza volt. Egy ott látható, kicsi, keretezett fénykép reprodukciója került 1983-ban a Katona József Múzeum Népviseletek a Duna–Tisza között című kiállításának plakátjára és a kiállításvezető borítójára. Számomra emblematisz képek; később, fotótörténeti kutatásaim során sok hasonlóval találkoztam. A képen nyolc személy látható: egy idősebb, bajuszos úr (ükapám), egy fejkendő fiatalasszony (dédanyám) és hat gyerek. Az első világháború zajlott, az asszony férje valahol a fronton harcolt, neki készült a fénykép. Az egyik kislány az apai nagymamám, aki hosszú életet kapott a sorstól. Nagypapám már nem érte meg a születésemet, belehalt a megpróbáltatásokba. A hadifogság és a kulaküldözések több rokonomat érintettek. Anyai nagymamám súlyos betegségben, korán meghalt, de kicsi kislányként még ismerhettem. Hosszú életkort megélt nagypapának pedig gyerekkorom egyik nagy kincsét köszönhetem: Hóman–Szekfű Magyar történetét és egy emlékezetes kirándulást: elvitt az egykori Teleki-kastélyhoz, ahol elbűvölt a kastélykert. Apukámnak Kiskőrösön két nővére volt, így hát természetesen neki, a fiúnak kellett kiköltözni a tanyára: Dunapataj–Mikla pusztára. Szüleim itt kezdték meg közös életüket, én is ide születtem. Dolgosak, szorgalmasak voltak; mintagazdák, szépen gyarapodtak. A tanyai lét mai szemmel elképesztően sok munkával járt, de önállóságot, szabadságot adott. A háztartás teljesen önellátó volt, boltba ritkán jártak. Minden ott volt helyben és frissen: hús, zöldség, gyümölcs, tejtermék (a vaj összerázását gyakran rám bízták, azóta sem találtam olyan jó ízűt). Mindenben bővelkedtünk, ugyanakkor a beosztás, a takarékoság, ésszerűség szigorúan átszűrte a mindennapjainkat. Anyukámtól gyakran hallottam ezt a mondatot: »Nincs lehetetlenség, csak tehetetlenség.« Az egyéni gazdálkodás időszakának néhány mozzanata a mai napig élénken él bennem. Például az aratás napjának hajnala, amikor Apukám kivitt a búzaföldre, hogy a búzaszárakból megcsináljuk a köteleket a kévekötözéshez. Talán ez volt az utolsó kézi aratás, mert jött a tsz és a kombájn. Igen, mire az esküvő és a Papa halála után szorgosan, szépen összeszedték magukat, jött a tsz.

Én »csak« a két kiscsikómat sirattam, ők az addigi életük munkáját. Maradt a körbeszántott csonka birtok és a rossz hírek a közösbe adott jószágokról. Nekünk a kisbabára (húgomra) való tekintettel maradt egy fejőstehenünk is. Ezt a traumát elfelejteni nem lehetett, de túlélni muszáj volt. Mindketten az egyik hartai tsz-ben dolgoztak, ennek jobban örültek, mintha Patajhoz kerültek volna. (A Harta és Pataj közti egykori különbséget anno Erdei Ferenc fogalmazta meg, miszerint a hartaiak már visszafelé jönnek a reggeli munkából a Patajon túli földjeikről, amikor a patajiak ébredni kezdenek.) A gyerekként meghallott beszélgetések sokat elárultak a munkamorálról, teljesítményről. A közösben a tősgyökeres magyarok és a hartai svábok mellett felvidéki (kitelepített) szlovákok és »őslakos« (a 18. században betelepült) tótok

dolgoztak, ez utóbbiak igyekeztek a svábok mellé kerülni, mert velük lehetett haladni.

Általános iskolába 4-5 km távolságra, Dunapataj–Szentkirály pusztára jártam. Gyalogolni azóta is szeretek, egyelőre még tudok is. Az út majorok és egy útmenti kereszt mellett vezetett, a háború és a lőtéri gyakorlatok tárgyi emlékeibe gyakran belebotlottam. Az iskola a Klebelsberg-féle iskolaépítési akció egyik típusterve alapján épült, kápolnával összenyitható tanteremmel, tanítói lakással. A tanító néni első dolga gyakran az volt, hogy szárítgatta az átázott gyereke ruháit. Az iskolai könyvtárból vittem haza boldogan az Egri csillagokat, amely egyik nagy olvasmányélményem volt. Szüleimet dicséri, hogy otthon is voltak könyvek, és mindig kaptam papírt, borítékot, hogy leveleimet, írásaimat el tudjam küldeni gyereklapoknak. (Volt még otthon egy vaskos kötet a holokausztról, amit gyakran lapozgattam. Szörnyű olvasmány volt, főleg az illusztrációk miatt.) A felső tagozat megszűnése miatt Harta–Nagykékes volt a következő iskolai állomás. Szentkirályra évtizedek múlva mentem vissza, amikor emlékművet avattunk az iskola helyén. Ez az emlékmű és a mellette álló kereszt ma is megvan, dunapataji hagyományőrök napjainkban időnként rendhagyó történelemórákat tartanak ezen a helyen.

Szüleim időközben házat építettek Kiskőrösön, 1966-ban beköltöztünk a városba. A tanyáról nincs fényképem, de minden részlete a vizuális memóriámban van. Évtizedek múlva jártuk be egykori életünk helyszíneit. A tanyát lebontották, de a helye az egykori úttal és a kacsaisztatóval együtt messziről kirajzolódik a gyepes pusztán.

Kiskőrösön a szakszövetkezet és a háztáji adta a megélhetést, volt szőlő és gyümölcsös. És természetesen nagy telek, zöldséges és virágoskert. Ezt a kertet Anyukám még most, 91. életévében is maga műveli, mintaszerűen. Eszembe jut fiatal muzeológus időszakom egyik élménye, amikor egy közismert múzeumi vezetővel utaztunk át Kiskőrösön, és villámlátogatást tettünk szüleimnél. Rendben tartott ház, tiszta udvar, gazdasági épületek és jóságok, pince, kamra, spájz – ahogy annak lenni kell, viruló kert és virágok. Vendégünk megnézte, elkomorodott, és nem azt mondta, milyen szép dolog ez s volt onnan örökölnöd a szorgalmat, hanem: hát itt minden megvan, nincs szükség fizetésemelésre...

A kert számomra is fontos, a kertészkedés szenvedély is. Gyakran gondoltam arra, hogy ha nem bölcész, akkor kertész lettem volna. (A rendszerváltoztatás táján, a privatizációk és kárpótlások idején jogászként talán hasznosabb lehettem volna a kisémmizettek oldalán.)

Az általános iskolát Kiskőrösön fejeztem be, ekkor írtam első helytörténeti dolgozataimat és sikerrel szerepeltem tanulmányi versenyeken. Ez folytatódott a következő években, amikor minden évben díjazott voltam a megyei (fel-nőtt) helytörténeti pályázatokon. Ezekben az években már engedélyt kaptam a kecskeméti és budapesti levéltári kutatásokhoz is. 1972-ben érettségiztem a

kiskőrösi Petőfi Sándor Gimnáziumban. Kiskőrösi diákként anno Diószegi Vilmos kérésére is végeztem kérdőíves gyűjtést.”

Az érettségi után az ELTE történelem–népművelés szakán tanult tovább, mivel akkor magyar–történelem szak nem indult. Az egyetemi évek alatt az Eötvös József Kollégium lakója és szakkollégiumi hallgatója volt. A kollégiumban erdélyi és felvidéki lányok voltak a szobatársai, ezáltal emberközébe kerülhetett a határon túli kisebbségi sorssal. Az egyetem elvégzése után a Katona József Múzeumban számos alapkutatót végzett, majd a néprajz és a heraldika szakon folytatott tanulmányai során bővült a kutatási köre. A néprajz szakra történelemtanára, Szabad György biztatására jelentkezett.

Egyik kedvelt, egy életen át kutatott témája az iskolatörténet. Az „*Én iskolám, köszönöm most neked...*” című kötet a magyar iskola millenniuma alkalmából jelent meg 1996-ban. További tanulmányai az iskolatörténet egy-egy korszakát részleteiben is elemzik: népoktatás a 19. század második felében Kecskeméten és a Kiskunságban; elemi népiskolai oktatás Kecskeméten a dualizmus korában; természettudós tanárok munkássága Kecskeméten (Székely Gáborral); tanyai iskolaépítési akció a Duna–Tisza közén 1926–30 között; a zsidó elemi iskola története Kecskeméten a 19. században; a kecskeméti Református Kollégium története.

Számos önálló kötete látott napvilágot a Kecskeméthez kötődő, a város életében fontos szerepet játszó személyiségekről. Az „*aranykor*” után – *Egy elfelejtett polgármester, Sándor István és Az aranykor polgármestere, Kada Elek és Kecskemét* címmel eleveníti fel a Kecskemét történetében, gazdasági és társadalmi fejlődésében egyaránt kiemelkedő egyéniségek munkásságát. A kecskeméti polgármesterek sorában Sándor István és Kada Elek mellett feldolgozza az első polgármester, Hajagos Illés, továbbá Lestár Péter városépítő polgármester életútját is. A *Kecskemétiak a szabadságharcban* című, általa szerkesztett múzeumi kiadványsorozatban szintén fontos történelmi személyiségeket állít a középpontba: Szalkay Gergely honvéd tábornokot, Dékány Rafaelt, a 25. honvéd zászlóalj közvezetőjét, Gáspár András honvéd tábornokot, Muraközy János festőművész gerillakapitányt. A *Kecskeméti életrajzi lexikon* szerzőjeként ugyancsak számos helyi személyiségről adott összefoglalást.

A fotótörténet is fontos kutatási témája. Évtizedeken át gyűjtötte a kecskeméti családok fényképanyagát a múzeumi gyűjtemény számára. Az első jelentős publikációja a *Kecskemét anno... – Képek a régi Kecskemétről* címen jelent meg, mely a várost a maga sokszínűségében mutatja be: városrészeket, épületeket, életképeket, a különböző társadalmi rétegeket, a pusztát és a tanya-világ képeit. A kecskeméti Szabó család élete elevenedik meg a *Három fényképalbum – A kecskeméti Szabó testvérek felvételei az 1930-as–1940-es évekből* című munkájában. A legnevezetesebb kecskeméti fényképész család emlékét idézi *A Fanto-Fotó Kecskeméten – Egy fényképész dinasztia emlékére* című kötete.

Székelyné Kőrösi Ilona évtizedek óta foglalkozik a helyi cigányság történeti kutatásával, néprajzi gyűjtéseket is végzett a Cigányvárosban, melyről az elkészült önálló kötet kiadásra vár. Publikálta még erről a témáról a következő tanulmányokat is: *A cigányság a helyi társadalomban – XX. századi tendenciák*; *A cigányság – társadalmi munkamegosztások*; *Cigányság és identitás a századfordulón*; *A cigányság Kecskeméten a XIX–XX. században*.

Szaktudományos tevékenysége mellett nagyon fontos hangsúlyt fektet az ismeretterjesztő munkára is. Ő egy klasszikus értelemben vett népművelő, akinek magával ragadó előadói stílusa, előadásai, tárlatvezetései, városismerető sétái, az általa szervezett kirándulások különleges élményt jelentenek. Számos (több mint háromszáz) emlékezetes állandó és időszaki kiállítás megrendezése kapcsolódik a nevéhez. Az egykori kecskeméti elemi iskola, a Nyomási Iskola épületében állandó iskolatörténeti kiállítást rendezett. A Katona József Múzeumban, illetve a Cifrapalotában megrendezett időszaki kiállításai egyfelől a történelmi évfordulókhoz, másfelől az addig kevésbé ismert, a helyi múzeumi nyilvánosság előtt először felvezetett témákhoz kapcsolódtak: Erzsébet királyné, a kecskeméti Fanto Fotó, A földrengés éve (1911) Kecskeméten, Trianon után..., Magyar díszviseletek régen és ma (Bánóczki Péter munkássága), Irányi István emlékkiállítás, Népviseletek a Duna–Tisza közén, Kovács Miklós tiszakécskei képfestőmester munkássága, Kecskeméti tanyák, 1848–49 a Duna–Tisza közén, Valahol Oroszországban... In memoriam Don-kanyar 1943–2013.

Valamennyi kiállítás jellemzője, hogy körültekintő anyaggyűjtés, terepmunka, családi hagyatékok feltárása előzte meg, ezáltal jelentős mértékben gyarapodtak a múzeumi gyűjtemények.

A Katona József Emlékházban ugyancsak számos időszaki jellegű kamarakiállítást rendezett, melyeknek évtizedeken át állandó közönsége volt. 1997-től ő volt a Katona József Emlékház szakmai vezetője, ettől kezdve az állandó kiállítás mellett rendszeresen sor kerül időszaki kiállításokra és rendezvényekre, látogatottsága megnőtt. A Katona Józsefhez, a *Bánk bán*hoz és a Katonakultuszhoz kötődő kiállítások mellett több alkalommal a magyar történelem és a magyar kultúra kiemelkedő alakjait mutatták be kiállításokon és rendezvényeken (például Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, 1848–49, Ady Endre, Bibó István, Németh László, Illyés Gyula, Petőfi Sándor, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Kosztolányi Dezső, Mezey Mária, Molnár Edit, Tavaszy Noémi, Varga Győző, Simándy József stb.). A Petőfi-konferenciát évenként megrendezik, gyakran fogadnak határon túli csoportokat is.

A honismereti mozgalomban kifejtett vezetői tevékenységét is évtizedek óta ugyanaz a szakma iránti elkötelezettség, lelkesedés jellemzi.

A Honismereti Szövetség így méltatta munkásságát: Honismereti munkája az 1960-as évek végén iskolai helytörténeti gyűjtemény és szakkör keretében kezdődött. Rendszeresen részt vett a megyei helytörténeti pályázatokon és felnőtt kategóriában is díjakat nyert. Egyetemistaként megszervezte a fővá-

rosban tanulók Bács-Kiskun Megyei Klubját; közgyűjteményeket, helyi hagyományokat és fiatal művészeket bemutató kiállításokat szervezett. Pálya-kezdő muzeológusként gyermek, középiskolás és felnőtt honismereti szakköröket vezetett, nyári honismereti táborokat szervezett. Részt vett helyi tantervek kidolgozásában, helyi tankönyvek munkálataiban, helytörténeti és művelődéstörténeti vetélkedősorozatok szervezésében. Kecskeméti iskolákban előadásokat és kiállításmegnyitókat tartott, kiállításokat rendezett, helytörténetet és néprajzot is tanított. Számos történelmi és művelődéstörténeti vetélkedőre készített fel iskolai csapatokat, társadalmi munkában.

A fenti felsorolásban természetesen munkásságának csak egy-egy jellemző részletét érintettem, szaktudományos érdeklődése ennél szélesebb körű. Munkásságának további sajátossága az, hogy az általa kutatott témákat több változatban is megírta, a szaktudományos kiadványokon kívül ismeretterjesztő jellegű folyóiratokban, a különböző olvasórétegekhez eljuttatva.

Munkásságát számos helyi, szakmai és állami kitüntetéssel ismerték el: *Bács-Kiskun Megye Tudományos Díja* (1996), *Kecskemét Közművelődéséért Díj* (1998), *Klebelsberg-díj* (2004), *Katona József-díj* (2008), *Szilády Károly-díj* (2012), *Pilinszky-díj* (2012), *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem* (2013), *Bács-Kiskun Megye Kultúrájáért* (2017), *Megyei Prima kategória-győztes, Magyar Tudomány kategória* (2019), *Toldy Ferenc-díj* (2018), *Magyar Ezüst Érdemkereszt, polgári tagozat* (2023).

A közelgő jeles évforduló kapcsán a következő gondolatokat szeretném megosztani az Olvasókkal, sok terve van még a szakmai munkához kapcsolódva:

„A Katona József Múzeumban negyven évig szolgáltam az intézményt, a közönséget, a kutatókat. A Katona József Emlékház szakmai vezetőjeként negyedszázad alatt számos hagyományörző és közösségépítő programot sikerült meghonosítani. A kelleténél kevesebb »saját időm« maradt, vannak befejezetlen munkáim. Hat évvel ezelőtt óriási törést okozott a nyugdíjazásom, s még inkább tragikus balesetünk, amelyben a férjem szörnyethalt. »A néprajz élő régészet, a régészet megkövesedett néprajz« jegyében tervezett munkáink már sohasem valósulnak meg.

A túlélést követően visszatérek néhány fontosnak gondolt témámhoz. Szilády Károly kecskeméti nyomdász levélfogalmazványai a 19. századi népéletnek is fontos forrásai. Petőfi tanítójának, Schifferdecker Dánielnek a naplója nemcsak irodalomtörténeti szempontból érdekes; a korabeli mindennapi élet tükrökre. Az útlevelek jegyzőkönyvei a kereskedelem és a migráció fontos adattárát jelentik. Katona József ügyészi iratanyaga a várostörténet tíz évének nyitott könyve a bűnesetek, életmódok, szokások, hiedelmek és a korabeli népnyelv bemutatásával. A Fanto fényképész dinasztia kutatása sem befejezett még; éppen a közelmúltban derült ki, hogy száz évvel ezelőtt országos gyűjtemény vásárolt tőlük néprajzi felvételeket, de a neve valamiért kimaradt a nyilvántartásból. Sokat foglalkoztat a »kecskemétiség« kérdése, magam is

»gyüttmönként« érkeztem ide közel fél évszázada. Zárt közösség vagy befogadó város volt? A tősgyökeresek vagy a betelepültek fejlesztették inkább a várost? Reményeim szerint a Kecskemét monográfia munkálataiban is részt veszek.

Nem tudom, mennyi időt kapok a sorstól s mindezekből marad-e egy morszányi az utódokra. Andrásfalvy Bertalan mondata lebeg előttem: A néprajz keresztény erkölcsi tiszta forrás.”

BEREZNAI ZSUZSANNA

Főzy 70

Pontosabban Vilma 70. Hiszen évtizedekig két Főzy is működött a hazai múzeumügyben. István a Természettudományi Múzeumban, Vilma a Néprajziban. Ő is egy, azon kor- és sorstársaink közül, akinek élete a múzeum volt, akinek neve összeforrott azzal az intézménnyel, ahol egész pályafutását töltötte. Mindössze egyetlen évnyi kitérőt tett a Magyar Nemzeti Bankba, az érettségi után, amikor (még) nem vették fel az egyetemre. Nem ragadt ott. Mint gyakran emlegette, a számok világa nem bölcsésznek való. De egyébként is. Őt annyira magával ragadta az indiánok világa, hogy mindenképpen az egyetlen ilyen gyűjteménnyel rendelkező múzeumban akart dolgozni. Akárcsak gyűjteménykezelőként is. Azzal párhuzamosan végezte az egyetemet 1978-tól, hogy végre muzeológusként foglalkozhasson azzal, amit a magáénak érzett. Hoffmann Tamás idejében nem volt könnyű, a gyűjteménykezelő létből nem nagyon vezetett út a szakma felé. Keveseknek sikerült, Vilma az egyik

volt. Az egyetemen annak a Boglár Lajosnak a tanítványa volt, akitől ő vette át a múzeum Amerika-gyűjteményét. Múzeumi pályafutását még a Könyves Kálmán körüli épületben kezdte, majd az elsők között költözött a Kossuth téri palotába, ahol egészen nyugdíjba vonulásáig dolgozott. Mit dolgozott, élt. Második emeleti szobájában felharsanó nevetése az egész épületet betöltötte. Nála jókedélyű, életvidámabb kollégát senki sem kívánhat magának.

A kiállítások embere volt, ezt érezte legközelebb magához. Sok-sok befogadott vendégkiállítás mellett ő rendezte 1996-ban a *Néprajzi Missio* című kiállítást, ami a világ minden részén működő katolikus missziókból a millennium alkalmából, 1896-ban összegyűlt több mint 4000 tárgyból válogatott. Aztán 1999-ben jött az egyik kedvenc, a *Nem csak sastoll!* című kiállítás, a Néprajzi Múzeum amerikai indián gyűjteményét átfogóan bemutató kiállítás. Utolsó múzeumi éveiben két amazóniai kiállítást is rendezhetett. 2011-ben az *Utak az indiánokhoz* címmel, míg 2014-ben a Boglár Lajos hagyatékát feldolgozó *Tollvarázs* címűt.

Vilma nem volt az utazás embere, terepmunkára mindössze egyszer vállalkozott, egy mexikói útra, ahonnan egy 150 darabos, főként maja viseletekből álló gyűjteménnyel gazdagította a múzeumot. Amazónia mellett talán Mexikó és az ottani viseletek világa állt hozzá a legközelebb, de publikált a múzeumi perui régészeti textileiről is. Számos publikációja közül kiemelkedik a múzeum amazóniai gyűjteményének legteljesebb egységéről 2010-ben *A piaroa gyűjtemény* címmel megjelentetett katalógus.

Sok-sok kollégához hasonlóan, a nyugdíjba vonulás nála sem jelentette a szakmai munkától való elszakadást. Legutolsó múzeumi éveiben talált rá, vagy találtak őrá, Lorenz József személyében a dunai indiánok, a magyarországi indiánmozgalom története. Nem csak a mozgalom történetének megörökítésében játszott szerepet az *Indiánok a Duna partján: Baktay Ervin indián könyve* című kötetben való részvétellel, hanem elévülhetetlen szerepe volt a dunai indián törzs tárgyi hagyatékának megőrzésében is. A legutóbbi időkben pedig azzal az évtizedes topossal számolt le, miszerint Karl May Xántus Jánosról mintázta Old Shatterhand alakját.

Isten éltesen Vilma, sok-sok további aktív évet neked!

GYARMATI JÁNOS

* * *

IN MEMORIAM

**Búcsú Karácsony-Molnár Erikától
(1956–2023)**

2023. január 24-én hosszan tartó betegség után hunyt el Karácsony-Molnár Erika. Halálával gazdag és mozgalmas életpálya, sokoldalú néprajzi gyűjtői, kutatói és pedagógusi tevékenység szakadt meg.

Számomra különösen nagy veszteség, hogy idejekorán távozott, mert közel három és fél évtizedes barátság, közös szerzői és oktatói munka ért véget mindörökre. Rendkívül színes egyéniség volt, aki kivette a részét a tánc-házmozgalomból, a népzeneből, a néprajztudományból, a folklór oktatásából, a néprajzi filmezésből és mindemellett a hagyományok szeretetére és tiszteletére nevelte fiait, akik mindhárman orvosok lettek és az unokáit is.

Karácsony-Molnár Erika 1975–78 között a Budapesti Tanítóképző Főiskolán, majd 1982–84 között a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola magyar szakán tanult, s szerzett oklevelet. 1994-től a szegedi József Attila Tudományegyetem néprajz szakán folytatta tanulmányait, ahol 1998-ban kiváló eredménnyel végzett. Tudományos fokozatot 2008-ban szerzett az ELTE Európai Ethnológia Doktori Program keretében *A kalendáriumi szokások tárgyai – Egy székellyföldi maszkos alakoskodás, a dúsgazdagolás és tárgyi világa példáján* című értekezésének megvédésével.

Tanulmányait mindvégig hasznosította a közép- és a felsőfokú oktatásban.

Az Óbudai Népzenei Iskola tanáraként (1986–2004) népi játékokat, népszokásokat, hagyományismeretet tanított. Tanítványaival fesztiválokon, rendezvényeken, valamint rádió- és a televízió-műsorokban szerepelt.

1988-tól rendszeresen tartott előadásokat, továbbképzéseket, tanfolyamokat különböző közművelődési intézményekben, pl. a Néprajzi Múzeum, a Táncház Egyesület, a Budapesti Művelődési Központ, a Fővárosi Pedagógiai Intézet, a Csepeli Pedagógiai Szolgáltató Szervezet szervezésében. Megyei pedagógiai és közművelődési intézmények felkérésére országszerte oktatott, pl. Szolnok, Szeged, Miskolc, Nagykálló, Kecskemét, Sopron, Pécs, Győr, Szekszárd, Kaposvár, a határon túl Nagyszeben, Parajd (Románia), Komárom (Szlovákia), Eszék (Horvátország) különféle intézményeiben.

Hagyományörző rendezvényeken, néptáncfesztiválokon, mesemondóversenyeken zsűritagként vett részt.

Az ország több felsőoktatási intézményében: ELTE TÓFK (korábban: Budapesti Tanítóképző Főiskola, ELTE Tanárképző Főiskolai Kara, Budapest) gyermektáncoktatói szakirányú továbbképzésen tartott előadásokat (1992–2002). A Szent István Egyetem (korábban: Szarvasi Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola; Kőrös Főiskola Brunszvik Teréz Óvóképző Intézet) szintén gyermektáncoktatói szakirányú továbbképzés keretében népszokásokat, népi gyermekjátékokat tanított (1994–2014). A Táncművészeti Egyetem (korábban: Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest) néptánc-koreográfusképző szakon folklórelőadásokat tartott (2000–2002). A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 2005–2015-ig oktatott. 1995–1996-ban az Evangélikus Hittudományi Egyetemen, 1999-ben JATE Néprajzi Tanszékén Szegeden is tanított.

1993–2021-ig a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskola (korábbi elnevezése: Tanítóképző Főiskola, Zsámbék) tanára volt. A főiskolán a nyugdíjazásáig nemcsak tanított, hanem évekig vezető beosztásokban is dolgozott, rektorhelyettesként, tanszékvezetőként, szakfelelősként, a Bálint Sándor Hagyományörző Kör és Műhely vezetőjeként.

A néprajz oktatása rendkívüli módon foglalkoztatta és ennek szervezésében is aktívan vett részt az elmúlt három évtizedben. Kezdeményezésére alakult meg az MTA Néprajzi Bizottságának albizottságaként a Néprajzi Oktatás Szakmai Fóruma (1995), ahol a pedagógiai főiskolákat képviselte. Ugyancsak 1995-től vett részt a Nemzeti Alaptantervet összeállító bizottság tagjaként a hon- és népismerettel kapcsolatos tananyagok, fejlesztési követelmények kidolgozásában.

1996-ban az Országos Közoktatási Intézet, a Fővárosi Pedagógiai Intézet, a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az Academia Ludi et Artis munkacsoportjaiban, valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium felkérésére készítette a közoktatás 1–10. évfolyamára vonatkozó hon- és népismeret, néprajzzal kapcsolatos tanterveket, az iskolák hon- és népismereti programját segítő munkanaplót, amely a NAT-TAN sorozatban jelent meg az Országos Közoktatási Intézet kiadványaként.

1997–2000 között a Budapesti Tanítóképző Főiskola és a Néprajzi Múzeum együttműködéseként létrejött Néprajzi Oktatási Központot vezette.

1998–1999-ben kidolgozta a *Hagyományismeret* 4 féléves szakirányú továbbképzést, amit a MAB jóváhagyott, 2002-től ez a képzés pedagógus szakvizsgával is kiegészíthető.

1999 őszén az Oktatási Minisztérium a Kerettanterv hon- és népismeret tantervi modul kidolgozására kérte fel, majd 2000-ben elkészítette az ehhez kapcsolódó tantervi útmutatót.

2007 őszén a *Népi gyermekjáték, néptáncpedagógus, hagyományismeret oktató*; a *Kézműves, hagyományismeret oktató* és a *Mozgókép- és médiaismeret* 4 féléves szakirányú továbbképzési szakokat akkreditáltatta.

A dunántúli kalendáriumi szokások példatárát állította össze 2003-ban Tátrai Zsuzsannával, a Közoktatási Modernizációs Alap támogatásával.

Részt vett az MTA Néprajzi Kutatóintézetének *Rendszerváltás Magyarországon* című kutatómunkájában 2003–2004-ben.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának *Határon túli csángó magyarok* pályázatának keretében az MTA Néprajzi Kutatóintézetének kutatásaként folklorisztikai vizsgálatokat végzett 2003-ban a csángó magyarok körében.

Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének pályázataként az IHM és az OM támogatásával *digitális oktatási segédanyagot* dolgozott ki Tátrai Zsuzsannával a kalendáriumi szokások témakörben 2003–2004-ben. Ugyancsak a Néprajzi Kutatóintézetében létrehozták a *Kárpát-medencei néphagyományok szakértői rendszer adatbázist*, mely munkához népszokások témakörben szakértőként kérték fel 2003–2005 között.

Az elmúlt évtizedekben aktív szervezője és résztvevője volt különféle konferenciáknak.

1996 őszén *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában* címmel nemzetközi tanácskozást szervezett a Budapesti Tanítóképző Főiskola Továbbképző Központjával és a Néprajzi Múzeummal együttműködve.

2005 őszén a Magyar Néprajzi Társaság *Tárgy és folklór*, a Kriza János Néprajzi Társaság *Tárgy, funkció, jelentés* címmel rendezett tudományos konferenciát, melyeken a székelyföldi farsangi szokások tárgyi világáról tartott előadást.

2007 novemberében közreműködésével az Apor Vilmos Katolikus Főiskola nemzetközi művészeti nevelési konferenciát rendezett, ahol a *Hagyományismeret-belenevelődés, oktatás* című előadása hangzott el.

2007 áprilisában nemzetközi mesekonferenciát szervezett az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán, ahol előadást tartott a hazugságmesékről.

2007 decemberben a Kriza János Néprajzi Társaság és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszéke *Az eltűnt katonán nyomában* címmel konferenciát szervezett, ahol „*Ez úgy igaz ahogy hiszi-*

tek” – *Háry Jánosok nyomában* címmel előadást tartott, valamint az azonos témájú filmjét is bemutatták.

2008 márciusában a Magyar Néprajzi Társaság *Néprajz az oktatásban I.* tanácskozást rendezett, ahol a néprajzoktatás lehetőségeiről tartott előadást.

2011-ben, 2013-ban és 2015-ben *Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban* címmel rendezett konferencián *A hagyományismeret és oktatásának lehetőségei a pedagógusképzésben, -továbbképzésben és Hon- és népismeret – Kerettanterv ismertető* címmel (társszerző Baksa Brigitta) előadásokat tartott a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen Kolozsvárott és a székelyudvarhelyi kihelyezett tagozaton.

2011: *Egy székelyföldi farsangi dramatikus játék továbbélése, változás-vizsgálata* című előadás tartása a *Népi vallásosság Erdélyben szekcióban* a VII. Nemzetközi Hungarológiai Konferencián (Kolozsvár).

2012: *A hagyományismeret oktatásának lehetőségei* című előadása a Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémián a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán (Beregszász).

2012: *Külhoni óvodák éve program* előadások bel- és külföldön és tanulmány (Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkárság, Bp.).

2012: *Hon- és népismeret – Nemzeti alaptanterv után – kerettantervek készítése közben – helyi tantervek átdolgozása előtt* című előadás (Országos Történelemtanári Konferencia, Bp.).

2012: *Belenevelődés, szocializáció a hagyományos paraszti családban* című előadás (*A keresztény család Európa jövője – Nemzetközi Katolikus Családkonferencia*, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác).

2013: *Jeles napi, ünnepi szokások – értékorientált pedagógia c.* előadás („*Gravissimum educationis*” – *A keresztény nevelés feladata és kihívásai a harmadik évezred elején* konferencia, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác).

2013: „*Ez úgy igaz, ahogy hiszitek...*” – *Nagyotmondó mesélők nyomában Berecz Andrással* című előadás és néprajzi dokumentumfilm (International Research Institute). Társadalomtudományi Konferencia, Szlovákia (Párkány).

2014: *A dúsgazdagolás, egy népi színjáték és példázata* (Keresztény Neveléstudományi Konferencia, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác).

2014: „*Ég a Tisza, oszt szalmával oltják...*” – *Nagyotmondó mesélők nyomában (A mese és kontextusai*, Nemzetközi Tudományos Konferencia, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka).

2015: *Hon- és népismeret szakmai tréning és workshop* (TÁMOP-3.1.5/12-2012-0001) (OFI, Budapest).

2015: *Virágvasárnaptól fehérvasárnapig – a húsvéti ünnepkör szokásai* (Kompetencia- és tudástranszfer az oktatásban. VI. tudományos ülészak, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Székelyudvarhely).

2015: „*Vágtam a kozákot koma...*” – *Nagyotmondó katonatörténetek a Nagy Háború idejéből (A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására, Szeged, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék).*

Karácsony-Molnár Erika néprajzkutatóként elévülhetetlen érdemeket szerzett gyűjtői munkásságával.

1992-től rendszeresen tárta fel a még élő vagy rekonstruálható köszöntő és színjátékszerű szokásokat, melyekről szakmai irányításával filmek is készültek. Az Oktatási Minisztérium által támogatott *Kulturális gyökerek* (1992–1994) kutatómunkát vezette. Ennek egyik legfontosabb feladata volt, hogy a néprajz és a népszokások témakörben oktatási szemléltető anyagot, videófilmeket készítsen.

1998–2003 között a Marosvásárhelyi Kántor-Tanító Főiskolával közös kutatásokat végzett, dokumentáltak számos még élő és rekonstruálható népszokást.

A 2002-ben megrendezett *Dialektus* néprajzi, antropológiai filmszemlén az ötödik helyezést érte el a *Farsang farkán* című film, amelyet Barabás Lászlóval közösen készített az erdélyi farsangi szokásokról.

2001–2003 között a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság és az MTA Néprajzi Kutatóintézetének felkérésére néprajzi kutatómunkákban vett részt Moldvában és Gyimesben az OTKA támogatásával *Hárompatak, egy ismeretlen kistáj Erdélyben* című program keretében; 2002–2003-ban a Hagyományok Háza támogatásával vezette a szövegfolklor (népmese, monda, adoma, anekdota) és népszokások, dramatikus népi színjátékok témákban történő, az *Utolsó óra* programhoz kapcsolódó terepmunkán alapuló néprajzi gyűjtéseket.

1992–2008 között számos hosszabb-rövidebb néprajzi film szakértője, illetve rendezője volt. Ezeket a filmeket rendszeresen bemutatja a Magyar Televízió, a Duna Televízió, valamint a Hír Televízió.

2003–2006 között a Magyar Televízió *Hagyományok Háza* című műsorának szerkesztője, rendezője volt. Ebben az adásban rendszeresen bemutatták a kalendáriumi szokásokról készült filmjeit.

A Katolikus Rádió néprajzi ismereteket népszerűsítő adásaiban 2004-ben és 2005-ben szerepelt Tátrai Zsuzsannával együtt.

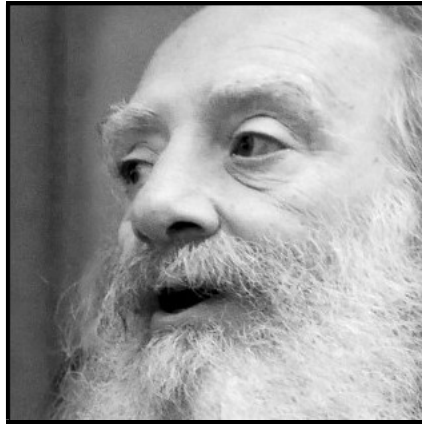
Az *Élet és Tudomány*ban 2010–2011-ben rendszeresen jelentek meg cikkei Tátrai Zsuzsannával közösen.

Karácsony-Molnár Erika tagja volt a Magyar Néprajzi Társaságnak, a Kiss Áron Magyar Játéktársaságnak, a Kiss Lajos Néprajzi Társaságnak és a Kriza János Néprajzi Társaságnak.

Munkásságát a következő kitüntetésekkel ismerték el: *A Népművészet Ifjú Mestere* (1992, a Magyar Tekerőzenekar tagjaként), *a Hír Televízió és a közönség díja* (2005), *A Váci Katolikus Felsőoktatásért* (2009), *Migazzi-díj* (2021).

TÁTRAI ZSUZSANNA

A.Gergely András
(1952–2023)

Életének 71. évében, 2023. április 1-jén váratlanul elhunyt A.Gergely András, a magyarországi társadalomtudományok „*egyszemélyes intézménye*”, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT) korábbi, Boglár Lajos halálát követően 15 évig elnöke, 2019-től tiszteletbeli elnöke.

Gergely András 1952. december 5-én született Budapesten, értelmiségi családba. Csak később, író-kutatóként használta megkülönböztetésül az „A” előtagot, mely a barát és pályatárs Tibori Tímea szerint az „*Angyalföldi*” rövidítése volt.

Különbőféle céllal készített önéletrajzaiból és másokról szóló írásaiból sokoldalúan képzett, soha nem szűnő kíváncsisággal rendelkező gondolkodó és folyamatosan író-reflektáló személyiség alakja bontakozott ki, aki műveltségét, ismeretátadó képességét mindenkor a megértés szolgálatába állította. Érdeklődésének középpontjában a politikai antropológia, a politikai viselkedés és a szimbolikus politikai elemzések álltak, különös tekintettel az etnikai, térhasználati, interkulturális mezőkben; emellett a városantropológia, a kisebbségkutatások, a regionalizmus és a kulturális antropológia. Sajátos megközelítésűek voltak zene- és táncantropológiai írásai éppúgy, mint az a több száz recenziója, amelyből egy reneszánsz műveltségű tudós attitűdjei, szemléletmódja ismerhető meg.

Az életrajz adatai szerint 1974 és 1979 között, miközben a Művelődéskutató Intézet munkatársaként könyvtárosi és (szociológusi) kutatói feladatokat látott el, fotós és rádiós műsorszerkesztő is volt. Az 1990-es években viszont már egyértelműen az etnoregionális kutatások és a kulturális antropológia állt érdeklődése középpontjában, gyakran keveredve. Ha valaki elolvassa az 1995-ben alakult MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont szakmai történetéről

készített 11 oldalas összeállítást, melyben szó esik az intézmény keretében, 2008-ig megjelent több mint másfélszáz kiadványról, egészen biztosan nem gondolja, hogy mindez csupán egy személyhez köthető, pedig így történt.

De hogyan jött az antropológia? András 1993-tól tanított az ELTE kulturális antropológia szakán. A szakalapító, Boglár Lajos volt az, aki felismerte, a kulturális antropológia szélesebb hazai elfogadtatására, az általa megálmodott szerepének betöltésére akkor van igazán remény, ha sikerül végleg levetkőzni az egzotikus terepeken, moszkitók és bennszülöttek között kutató antropológus sztereotípiáját. Boglár a téma és a kutatási módszerek megválasztásánál sokkal fontosabbnak tartotta a szemléletmódot, mely segít a világot, a különbségeivel együtt is a tolerancia oldaláról szemlélni, így számára az antropológia misszió is volt, mely végső soron egy jobb, igazságosabb világ elérésének céljával igazolhatja önmaga szerepét. Azt hirdette, hogy ebből a szempontból nincs minőségi különbség terep és terep, például a wayanak és egy budapesti hajléktalanszálló között. (Ebben rejlett Boglár igazi nagysága, hiszen ezzel önzetlenül, ugyanakkor tudatosan, saját, több évtizedes, „egzotikus” terepkutatói szerepét relativizálta.) Boglár az 1990-es évek elején olyan társadalomkutatókat tudott, máig tartóan, az „ügy” szolgálatába állítani, mint Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor vagy éppen A.Gergely András. András tanárként, kutatásvezetőként, majd tudományszervezőként egyre több időt töltött az antropológusok között, s Boglár 2004-es halálát követően rendkívül sokat vállalt magára a kulturális antropológia budapesti és országos életben tartásában.

A.Gergely Andrásra Povedák Istvánnak, a MAKAT elnökének a temetésen elmondott búcsúztatójával emlékezünk, mely 2023. április 20-án, Budapesten, a Kozma utcai Új Köztemetőben hangzott el:

„Kedves AGA! Tudom, mennyire ódzkodsz a formalitásoktól, az öltönyösnyakkendő, pátoszba csomagolt, hivatalos eseményektől. És azt is tudom, hogy most itt vagy velünk, nagy szemekkel figyelsz, magadban már bizonyára analizálsz, most már láthatatlan szakálladba túrsz, kicsit talán mosolyogsz is, majd a tőled megszokott örök pozitivitással azt mondod »Na ne, gyerekek, figyü, most nem kell ez a síró-picsogó micsoda, ne csináljátok! Hát ez ajándék volt, jó volt, ez a lényeg, nem? Meg hát, amúgy sincs vége, csak most más lesz.« Nem akarok tehát szembe menni Veled és Rád erőltetni egy olyan dolgot, ami nem Te voltál, ami nem Te vagy. Így nem fogom felsorolni szakmai pályafutásod állomásait, az eddigi 2508 publikációd legjelentősebbait, amiket magad mögött hagysz, a szerkesztőségeket vagy a társaságokat, amiket sokszor te vittél a hátadon. Fölösleges is lenne, mindannyian tisztában vagyunk örökséged súlyával, jelentőségével. Meg aztán nem vagyok hajlandó Rólad múlt időben beszélni. Hogyan is tehetném, mikor itt vagy mindenhol és csak az nem botlik bele a világ szinte minden dolgáról valamely folyóiratban, honlapon vagy kötetben szerteszórt gondolataidba, aki nem olvas. Hogyan lehetne múlt időben beszélni rólad, amikor annyi, általad elindított kezdeményezésben

vagyunk benne sokan a mai napig is? Szerveződnek az események, jelennek meg a kötetek, töltődnek az archívumok. Alig három hete történt csak, hogy haladékat kértél tőlem egy cikked leadására a következő sorokkal: »ajjaj..., avagy ajjajok...! István, most látom egy kilógó fecnin, hogy február vége volt az előadások leadási határideje! Igaz ez? Maradt még pár órámm??« Maradt, bőven maradt, nyugodj meg, várok Rád – válaszoltam s te megkönnyebbülve, hogy akkor nem kell megszegned ígéreted és nem fogsz most sem cserbenhagyni senkit, csak ennyit írtál: »Hujjaj, az gyönyörű! Képből vagyok-maradok! Csáó, addig is!« Igen, képből maradsz. Persze, más nélkülöd. Többé már nem jönnek a hajnali levelek, hogy »volna-e indulásod pár oldalnyit írni ebbe a rovatba vagy egy-egy bajban lévő folyóiratba...« Többé már nem tűnsz fel könyvekkel telezsúfolt hátizsákkal, kezekben fél liter tejeskávával, amivel, ahogy mondtad »el vagyok simán délutánig«... Többé nem jönnek a különféle rejtett nyomdai forrásokból származó, három napig még titokban letölthető könyvismertetések, már nem lesz lehetőségünk meginni azt a Cabernet Sauvignont és nem szólal meg már az afrikai dob sem. Most valahol máshol vagy. Hogy merre, nem tudom, de biztos vagyok benne, hogy nem pihensz. Mert nem szűnsz meg AGA lenni: Analizálsz, Gondolkodsz és Alkotsz. Mert AGA maradsz, azaz Ajándék, Gondoskodás és Antropológia.

Nem ismertem még egy embert, aki olyan szinten eggyé vált a szövegekkel, mint Te, akinek a lakásában a sok ezernyi kötet között alig lehetett keskeny ösvényeken megmozdulni, aki a tudást olyan mértékben értékelte és támogatta volna, mint Te. Aki a teremtett világ legapróbb rezgéseit is annyira megbecsülte, aki a legkisebb hangya vagy molypille létében is tudott értelmet látni.

Alig négy hónapja köszöntöttünk az AGA70 kötettel a születésnapod alkalmából. Telt ház volt, rengetegen eljöttek, örültünk Neked, örültünk, hogy boldoggá tudtunk tenni. Nem gondoltuk, hogy ilyen kevés időnk marad. Megköszönni sem tudtuk igazán mindazt, amit Tőled kaptunk. András, engedd meg, hogy rendhagyó módon egy Tőled kapott, a 70. születésnapodra kiadott kötetet megköszönő, szinte saját ars poeticádnak is beillő levéllel tegyem ezt most meg sokunk nevében. Ennél szebben nem tudnám megfogalmazni. »HÁ-LÁRA nem mindenütt nyílik tér. EZ most legyen hát a minden idők előtti köszönetküldés pillanata, amikor a reményt is postázom vele: szakmai és emberi szintéren akkor vagyunk egyek és közösek, ha figyelemmel tudunk maradni egymás iránt..., ami sikerülhet, ha akarjuk!!!! Ennyit hirtelenjében, és még a sok-sok-sokszor ismételhető igaz KÖSZÖNETET...! Legyünk jók, ha tudunk...!! És biztosan tudunk! A legjobbakat a Legjobbaknak!» Nyugodj békében, András! Hiányozni fogsz! Szeretettel, tisztelettel és barátsággal a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság tagjai nevében.«

BALI JÁNOS
POVEDÁK ISTVÁN

**In memoriam Knézy Judit
(1940–2023)**

Elhunyt Knézy Judit

Életének 83. esztendejében elhunyt dr. Knézy Judit, a néprajztudomány kandidátusa, a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum egykori (1964–1980) tudományos főmunkatársa és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár Agrártörténeti Főosztályának vezetője, aki nyugdíjazásáig (2005) volt ennek az intézménynek a dolgozója.

Baján, ötgyermekes polgári családban született, édesapja vízügyi mérnök volt. 1955-ben Budapestre költöztek, így a középiskolát már itt végezte, majd felvételt nyert az ELTE Bölcsészettudományi Karának néprajz–magyar szakára. A néprajz iránti érdeklődését, fogékonyságát a gyermekkori élmények, benyomások határozták meg, de a tágabb rokoni körben is fellelhetők azok a személyek, akik elkötelezettjei voltak a népi kultúra értékei megőrkítésének, pl. Juhász Árpád (1863–1914) festő, iparművész, illetve felelevenítésében, pl. Frey Rózsa (1887–1975), iparművész, a gödöllői művésztelep szövőműhelyének a szervezője, vezetője.

Az egyetem elvégzése után, 1964. augusztus 1-jén került Somogyba, a kaposvári múzeumba. Ő volt a múzeum első néprajz szakot végzett szakembere. Az elődök (Gönczi Ferenc, dr. Takáts Gyula) gyűjtő- és feldolgozó munkájának megismerése után célja volt a tárgyi, fotó- és adattári gyűjteményrészek tudatos, tervszerű fejlesztése. Knézy Juditot az aktív terepmunka hamar bekapcsolta a szakmai vérkeringésbe. Az 1960-as évek végén tematikus gyűjtést folytatott Belső-Somogy hagyományörzőbb településein (Csököly és kör-

nyéke), ahol a településre, az építkezésre, a lakáskultúrára, viseletre, szokásokra vonatkozó adatok mellett kiemelt hangsúlyt helyezett a gazdálkodás és a táplálkozás ismeretanyagára is. Ennek eredményeként: Csökölyben a 18–20. században élt emberek gazdálkodásáról és táplálkozási szokásairól a legteljesebb összefoglalást az 1974-ben megvédett doktori disszertációjában adta.

Család mellett, kétgyermekes anyaként, szívós, kitartó munkával építette fel a szakmai pályáját és helyezte Somogy megye néprajzi kutatását tudományos alapokra. A sok terepmunka, a levéltárakban folytatott kutatómunka, a gyűjteményrészekben elindított rendszerző feladatok nagyban segítettek abban, hogy átlássa a megye paraszti sorban élt embereinek szellemi és tárgyi örökségét.

Ennek köszönhető, hogy fel tudott vállalni minden szakmai kihívást, új, állandó kiállítások forgatókönyvének az elkészítését, a kiállításrendezés szakmai irányítását. Dr. Knézy Judit nevéhez kötődik Marcaliban, az 1972-ben megnyitott Helytörténeti és Munkásmozgalmi Múzeum állandó néprajzi kiállításának, illetve a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban 1975-ben nyílt új, szintén állandó kiállítás néprajzi fejezetének az elkészítése.

E munkák közben már folyt az 1978-ban Szennában megnyitott Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény (mai nevén: Szennai Skanzen) néprajzi tervének az elkészítése (1972) és a Belső-Somogy, illetve a Zselic falvaiból áttelepített talpas-favázás lakó- és gazdasági épületek berendezése. Az első három lakóház berendezése és átadása még a kaposvári időszakában elkészült (Rinyakovácsi 1978, Kisbajom 1979, Csököky 1980), de a Nagykorpádihoz (1981) már külső szakemberként kérte fel az akkori megyei múzeumigazgató.

E nagyszabású munkának része volt Szennában a helyben megvédett és műemléki felújításon átesett népi lakóház (Árpád u. 38.) berendezése is.

Ezekkel párhuzamosan több somogyi tájház néprajzi szempontú tervezése és berendezése is dr. Knézy Judit nevéhez kötődik: Zamárdi Tájház (1977), Buzsáki Tájház (1979).

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a gyűjteményi állomány raktáron lévő darabjaiból számos időszak kiállítás született: 1971-ben a *Somogyi hímzés* című, 1975-ben a *Somogy megye népművészete* című, mely Szófiában (1976) és Varsóban (1977) is bemutatásra került.

Kutató- és feldolgozó munkáját, különös tekintettel a szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjteményre a Magyar Néprajzi Társaság 1977-ben *Jankó János-díjjal* jutalmazta.

A megyét megismerve korán belátta, hogy „Somogyország” több mint 6000 km²-es területén, a közel 250 település néprajzi értékeinek a felgyűjtésével nem bír egyedül. Szakembereket, önkéntes gyűjtőket, honismereti szakkörvezetőket igyekezett a kutatás ügyének megnyerni, akik mindig számíthatnak rá.

A Somogyban eltöltött 16 év örömeit, nehézségeit, szakmai sikereit nem lehet egy búcsúztatóban mind felsorolni. Az eredményeit – a kiállításokon túl

– cikkek, tanulmányok őrzik, melyek szakfolyóiratokban, országos és megyei periodikákban jelentek meg.

Nemcsak kutatóként, hanem tudományszervezőként is bizonyított. A *Somogy néprajza* II. kötet 1980-ban jelent meg. A kötet szerkesztőjeként, két tanulmány szerzőjeként arra törekedett, hogy a megyét terepül választó társszerzőkkel közreadja az anyagi kultúra területén folytatott kutatások legfrissebb eredményeit, ugyanakkor felhívja a fiatal néprajzkutatók és a társtudományok képviselőinek a figyelmét a megye gazdag tárgyi és szellemi örökségére.

Ez a kötet méltó búcsúzás volt az első munkahelyétől, a kollégáktól, a megye mindazon polgárától, akikkel munkakapcsolata volt, akik segítettek, és akikért ő is nagyon sokat tett.

1980. december 15-től a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Agrártörténeti Főosztály Adattárának muzeológusaként folytatta pályáját Budapesten, majd 1982-től osztályvezetőként irányította a főosztály egyes gyűjteményrészeiben folyó munkákat, melyekbe ő is bekapcsolódott. Középvezetői és muzeológusi munkája mellett 1992-ben elkészítette kandidátusi értekezését *Hagyományok és változások Somogy megye mezőgazdasági népességének táplálkozásában (1696–1960)* címmel.

1995-ben kinevezték az Agrártörténeti Főosztály vezetőjének. Fontos volt számára a gyűjtemény gyarapítása, a főosztály állományát ő maga is igyekezett minél teljesebbé tenni: uradalmi és paraszti gazdálkodást, paraszti és cselédséget megőrkítő fényképekkel, de maga is készített fényképfelvételeket szőlészet-borászat, népi műemlékek stb. témakörökben.

A jobbágyparaszti rétegre irányuló kutatásait 1980–2005 között is folytatta. A gazdálkodás, gazdasági körzetek, építkezés, lakáskultúra, díszítőművészet, táplálkozástörténet, a táji csoportok körülhatárolásának problematikája továbbra is foglalkoztatták, kiegészítve a jobbágyparaszti-paraszti szemléletmód változása témakörrel, illetve az uradalmi alkalmazottak életmódjának további elemzésével.

OTKA-támogatással kutatta a somogyi németek múltját 1994–1997 között, illetve OTKA-pályázat keretében mérte fel Somogyban a falun élő lakosság 1945–2002 között lezajlott életmódbeli változásait.

Terjedelmes publikációs jegyzéke önálló kötetekről, szerkesztői tevékenységről, könyvfejezetek tanulmányairól, kisebb közleményekről ad számot. A 2001-ben megjelent *Somogy megye népművészete* című kötetben három fejezet szerzője, egynek a társszerzője volt.

Dr. Knézy Judit tudományos kapcsolata az egész országra kiterjedt, a határon túl elsősorban a népi táplálkozást kutató szakemberekkel. Angol nyelvű előadásaival többször részt vett nemzetközi konferenciákon.

Szakmai felkészültségével, több évtizedes tapasztalatával segítette a MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottság munkáját, részt vett az

ICOMOS Népi Építészeti Albizottságában, két ciklusban tagja volt a Magyar Néprajzi Társaság választmányának.

A Mezőgazdasági Múzeum munkatársaként 1996-ban és 1999-ben a Földművelési és Vidékfejlesztési Miniszter *dicsérő oklevelét* vehette át.

Dr. Knézy Judit hamvait a budapesti Farkasréti temetőben 2023. május 31-én evangélikus szertartás szerint helyezték örök nyugalomba a férje, Kozári Kovács József (1939–2003) és kisebbik fia, Kovács Gergely József (1976–2021) urnája mellé.

Búcsúztak tőle a pályatársak, a jó barátok, az egykori munkatársak, s mindazok, akikkel az élete során kapcsolatba került. Nyugodjon békében!

KAPITÁNY ORSOLYA

**A Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény felé vezető úton
Az utolsó interjú Knézy Judittal**

Knézy Judit
(Fotó: Tóth Gábor)

2023 első három hónapjában három interjút készítettem Knézy Judit néprajzkutatóval. A beszélgetések célja az volt, hogy személyes, munkával teli életútja jobban megismerhető váljon. Az összesen több mint öt órát kitevő beszélgetések csak arra voltak elegendők, hogy az egyetemi éveit, valamint a Somogy megyei munkásságát részben átbeszéljük. Utolsó találkozásunk végeztével úgy váltunk el, hogy hamarosan ismét felkeresem és folytatjuk a közös munkát, de váratlan halála ezt megghiúsította. Jelen interjúban a Somogy megyében végzett kutatásainak a kezdeteit idézzük fel.

*

– *A budapesti egyetem elvégzése után hogyan került Somogy megyébe?*

– Az egyetem elvégzése után három dunántúli álláslehetőség kínálkozott: egy Keszthelyen, egy Győrben, egy pedig Kaposvárott. Keszthelyre Petánovics Katalin¹ ment, Győrbe is bejelentkezett valaki az évfolyamból, úgyhogy nekem maradt Kaposvár. Én ezt nem bántam. Somogyban már egy egyetemi

¹ Petánovics Katalin (1940–) néprajzkutató.

kirándulás kapcsán eljutottam, amikor is két helyen volt lehetőségünk gyűjteni is. Akkor jeles napi szokásokat és hiedelmeket jegyeztem fel. Barabás Jenő két atlaszpontot bízott rám. Három-három füzetet kaptam és két települést, Kálmáncsát és Kutast. Mindkét község jómódú, református őslakosságú belső-somogyi falu volt. Hasznos kutatás volt és megszerettem azt a tájegységet is. A megyében hosszú ideig jobban kötődtem Belső-Somogyhoz. A kálmáncsai gyűjtésemet megdicsérte Diószegi Vilmos, hogy milyen csodálatos hiedelmeket sikerült gyűjtenem. Ott egy cselédsorból egy parasztemberhez férjhez ment asszony mondta el a legtöbbet hiedelmet. Kálmánca volt a kedvenc füzete Somogyból. Ezen az első tanszéki kirándulás kapcsán ismerkedtem meg Takáts Gyulával² – későbbi főnökömmel –, aki mély benyomást tett rám. Ennek az egyetemi kirándulásnak a során jutottam el először Szennára is. A tanszéki kirándulás során erősödött meg bennem a gondolat, hogy terepre szeretnék menni. Elhatározásomnak volt még egy másik, jelentős oka. Tudtam, hogy ha vidéki múzeumba kerülök, akkor az édesapáméknak nem kell már rám költeniük. A testvéreim még otthon voltak, kicsit szűkösen voltunk már odahaza. Mindenáron önálló akartam lenni, egy vidéki munkahely pedig ezzel járt. Így aztán 1964. augusztus 1-től állásba kerültem Kaposváron.

– *Hogyan Kaposváron létesült szabad állás?*

– Abban az időben a múzeumigazgató Takáts Gyula volt, aki évekig nem tudta megjelentetni a műveit. Egykoron még Ortutay Gyula helyezte pozícióba, mivel annak ellenére, hogy földrajz szakos volt, néprajzi gyűjtésekkel is foglalkozott. Precíz ember volt, ismerte az egész megyét. Sokat jött-ment és értékes kis tanulmányokat is írt, illetve egy néprajzi témájú könyvet is Nagyberekről.³ Gondolta, hogy mindenképpen szükséges lenne egy teljes állásban levő néprajzos kolléga. Amikor kezdtek megjelenni dolgai, akkor valahogy ki tudott járni ezt. Aztán a tanszékhez, személy szerint Barabás Jenőhöz fordult segítségért, aki korábban a halászlátai állandó kiállítás létrehozásában már segített neki.

– *Milyen feladatokat kapott?*

– Kaposvárra érkezésemkor Takáts Gyula rám bízta az önkéntes gyűjtőhálózatot, amely a 1960-as évek közepén éppen nagy lendületben volt. Somogy megyében már 1954-ben megindult a községi monográfia-írók összehívása. Addigra már bekerültek hosszabb-rövidebbek írásos anyagok az adattárba. Folyamatban volt a helynévgyűjtés, illetve a honismereti szakkörök szervezése is. Ezek a szervezetek virultak, amikor odaérkeztem. Ez azért is volt jó, mert jöttek a címek, a hírek és a bejelentések. A honismereti szakkö-

² Takáts Gyula (1911–2008) *Kossuth-díjas* költő, író, műfordító, kritikus, tanár, múzeumigazgató.

³ *A somogyi Nagyberék*, 1934.

rösök, a pályázók állandó kapcsolatot tartottak a múzeummal. Sokszor olyan helyre mentem, ahol volt megfelelő káder, aki pontosan tudta, hogy kikhez lehet és kikhez érdemes menni. Ez nagy segítség volt a számomra. Ilyen módon jutottam el a hedrehelyi fazekasokhoz is. Igaz, korábban Hofer Tamás is gyűjtött ott, de akkor azt az anyagot nem ismertem. Hedrehelyen az egyik padláson találtam rá a legutolsó helyi fazekasnak a hagyatékára. A fazekas meghalt és már nem tudták eladni az utolsó portékákat, így azokat más használati tárgyakkal együtt mind megtartották a padláson. Akkor indult meg a cserépgyűjtés is. Eleinte csak két feladatom volt: a cserepek és a női munkakörök gyűjtése. Ezek mellett természetesen minden más felé is figyelemmel fordultam, ami éppen a szemem elé került. Előfordultak önkéntes népzenei csoportok, táncosok, de olyan is volt, hogy a honismereti szakkörök valamilyen tárgyakat is bejuttattak a múzeumba. Ilyen volt például a balatonberényi bábtáncoltató betlehem is!

– *Hogyan működött ez a gyűjtőhálózat?*

– A monográfia-írást Takáts Gyula múzeumigazgató és Várkonyi Imre⁴ mint helynévgyűjtő szorgalmazta, ők is hajtották be. A legtöbb helységből érkeztek is íráskok, igaz volt, amelyik csupán 3–4 lapos volt. Mások viszont egy egész kötetre valók voltak. Például a hedrehelyieké is egy vastag kötetre való volt. Ott, a helyi iskola igazgatója lelkiismeretesen végezte a helynévgyűjtést. Őnála is voltam megszállva, ha lementünk a településre gyűjteni. A göllei és a jádi kötetek is kiválóak voltak. Sajnálatos módon azokat kikölcsonnítotték, aztán soha több nem is kerültek vissza a múzeumba. A helynévgyűjtés kiterjedt az egész megyére. Várkonyi tulajdonképpen csak megtervezte és a nevét adta ehhez a munkához. Főképp az íráskokat ellenőrizte és lektorálta azokat.⁵ De odahozta a Pécszett végzett unokaöccsét, Király Lajost,⁶ aki vett egy kis Trabantot és végigjárta az egész megyét.⁷ Mindenhova elment, patronálta a honismereti szakköröket. Ebben a munkában sok tanár, pap is részt vett. A helynévgyűjtő pályázat azért is jó volt, mert fenntartotta az érdeklődést, kapcsolatot épített ki, valamint volt, aki mást is beadott. Így az önkéntes gyűjtőknek a köre is folyamatosan gyarapodott a megyében. Fontos szólni arról, hogy a helynévgyűjtők kötődtek a Somogy megyei honismereti szakkörökhöz. Ezek egy része helyi gyűjteményeket is létrehozott. A honismereti gyűjteményekből kiállítóterek is nyíltak. Két helyen ennél tovább is jutottak: Marcaliban múzeum (1972), Csurgón pedig egy hivatalos gyűjtemény (1975) nyílt. Abban az időben kezdték földobni a munkásmozgalmi témákat. Marca-

⁴ Várkonyi Imre (1925–1998), a kaposvári Tanítóképző Főiskola első főigazgatója.

⁵ Várkonyi Imre: *Somogy megye helységneveinek rendszere*. Somogyi Almanach 41. sz. Kaposvár, 1984.

⁶ Király Lajos (1936–) nyelvész.

⁷ Király Lajos: *Somogyi helységnevek népi és tudományos magyarázata*, 25–34. *Somogyi Honismereti Híradó*, 1987.

liban az ottani kommunisták minden áron valamilyen munkástörténetet akartak írni. A legtöbb helyen ezért alkalmaztak legújabb koros történészeket a múzeumokban. Marcaliban is így történt. Azt találták ki, hogy egy használaton kívüli börtönt alakítottak át Munkásmozgalmi Múzeumnak. Amelyet aztán természetesen a megyei múzeumnak a nyakába varrták. Korábban Takáts Gyula irodalomtörténeti és képzőművészeti filiálékat szerveztetett, azokat építette ki. Szárszót József Attila miatt, Niklát Berzsenyi Dániel miatt, Somogytúrt Kunffy Lajos miatt, Zalát – mint magánmúzeumot – Zichy Mihály miatt. Ezeket látogatta is rendszeresen, de néprajzi jellegűt nem alapított. 1966-ban tudtunk volna Somogyszentpálon egy tájházat megnyitni, de aztán az meghiúsult. Nem Takáts Gyulán múltott, hanem a megyei elnökhelyettes Várkonyin, aki azt mondta, nagyon messze van a Balatontól, így nem lesz jó. Így aztán széthordták a korábban összegyűlt ottani gazdag anyagot...

– *Több pályázata volt a megyei múzeumnak, mennyire voltak ezek a gyűjtések hasznosak?*

– Meglehetősen. A pályázók között voltak olyanok, akik kéziratokat adtak be, amelyeket a mi gépírónk másolt le. Két kiemelkedő személy érdemel említést. Az egyik egy cselédszármazású vasutas, Gelencsér Sándor⁸ bácsi Nagyberkiből. A másik pedig az egykori kaposvári plébános, dr. Hoss József⁹ prelátnak, aki 1902-ben doktorált először valamilyen teológiai témában Bécsben. Valamilyen 1919-cel kapcsolatos bűne volt szegénynek, ha jól tudom, mind a két oldal gyűlölködése ellen felszólalt... Szelíd, aszkétikus ember volt. Később, amikor nyugdíjas lett, akkor sem Veszprémbe, sem pedig Pannónhalmára nem tudták berakni, ezért azt mondta, hogy neki Somogyszentpálon vannak rokonai, ezért odamegy. Ott aztán Jankó János Balaton-melléki kötete alapján kezdett a néprajzi témákban gyűjteni. Hatalmas monografikus anyagot írt össze. Emlékszem, hosszú, szálkás írása volt, amelyeket régi papíríveken adott be. Minálunk a múzeumban dolgozott egy öreg gépíró, Jurasits Rózsika, aki neki egykoron a gyónója is volt. Ő gépelte ezeket az írásokat. Az volt a feladatom, hogy ellenőrizzem, Rózsika néni elég precízen gépelt-e, ugyanis számos tájnyelvi kifejezést használt. Annyira megtanulta Rózsika, hogy nemigen hibázott. Egy hiba volt, amikor a halászatról írta, hogy a turbukhálóval mentek ilyen nyári, csendes éjszakákon a fiatalok halászni a Berékben és turbukoltak. Ez Rózsikának ismeretlen volt és azt írta, hogy „*turbékoltak*”. Ez volt egyetlen komolyabb hibája. Hoss írása egy komoly gyűjtésen alapult, amely nagyon megtetszett. Addigra már voltak más pályaművek is, ezért megbeszéltem Takáts Gyula bácsival, hogy a pályázatok anyagából je-

⁸ Gelencsér Sándor (1896–1990) helytörténész, néprajzi gyűjtő.

⁹ Hoss József (1881–1969) apostoli főjegyző, apátplébános, nagyprépost. 1939 és 1944 között a Magyar Élet Pártja programjával Veszprém megye országgyűlési képviselője.

lentessünk meg részleteket a múzeumi füzetekben. Ennek a felvetésnek nagyon megörült, kiváltképpen akkor, amikor elmondtam, hogy elsősorban Hoss Józsi bácsi írására gondoltam. Az volt ez elképzelésem, hogy olyan munkákat jelentetek meg, amelyekre majd később hivatkozni szeretnék. Ne mondják azt, hogy kimásoltam másoktól, egyébként is, jobb hivatkozni megjelent és nem adattári munkára. Így jelent meg a *Halászat, nádaratás és táplálkozás*.¹⁰ Később volt egy vegyes kötet is, amelyben többeknek jelent meg írása. Arról még szólnom kell, Takáts Gyulát mennyire piszkálták, hogy megjelentette Hoss József írását. Ő mint igazgató írt egy felmagasztaló bevezetőt Hoss József könyvéhez, hiszen örült, hogy végre – az ő egykori papjának, akinél ő is győnt Kaposváron – végre megjelenhetett valami. Akkor erre az írásra jött Szilágyi Miklós és nagyon illetlen és kekec módon megírt kritikája. Mondván, hogy a szerző nem a megfelelő szakkifejezéseket használ művében. Ez nagyon rosszul esett még nekem is. Hoss József leírt mindent azokról a hálóról, azokról ráismerhetett volna Szilágyi, ha akar... Több kötet megjelent hasonló módon, de sajnos később ez a kezdeményezés félbemaradt és a kapcsolatok is szakadozni kezdtek.

– *Akkor ezek szerint Somogy megyében elég jó viszony alakult ki az adatközlők és a múzeum között.*

– Igen, énnekem az ottani adatközlők a szakmai barátaim, szakmai társaim voltak. Úgy is mondhatnám: a professzoraim. Némelyiktől rengeteget tanultam. Sok minden olyat, amelyet az egyetemen nem tanulhattunk meg. Mentalitást, magatartást és természetesen szakmai dolgokat. Az elején, amikor megismerkedtünk, akkor egy kicsit bizonytalanok voltak, hogy miért is látogattam meg őket. Aztán a bizalmatlanság elmúlt, ahogy kérdezgettem őket a nem 1945 utáni témákról. Nem kérdeztem őket a háborúról, a fogságról. Aztán elmondták olyanokat is, amelyeket biztos senki másnak nem. Néhány kérdés után rájöttek, hogy engem tényleg az a régi élet, a paraszti élet érdekel. Ezek után sok helyen visszavártak és örültek, ha ismét felkerestem őket, hogy beszélhessünk.

– *A tárgygyűjtésekkel hogyan birkózott meg?*

– Eredetileg a népzene és a szokások érdekeltek, de tudatában voltam annak, hogy egy vidéki múzeumban elsősorban tárgygyűjtéssel kell majd foglalkozni. Így is lett. Somogy megyei tartózkodásom jelentős része a gyűjtemények gyarapításával telt. Nem állt ez tőlem messze, ugyanis már az egyetemen az agrártörténeti kutatások fölkellették az érdeklődésemet a téma iránt. Elsősorban a gazdálkodás és az életmód iránt lettem fogékony azokban az években. Volt egy kicsi raktárterület, ahol elhelyezték a megmaradt tárgyakat,

¹⁰ Hoss József: *Halászat, nádaratás és táplálkozás egy nagyberekai községben*. Somogyi Múzeum 8. 1966.

ugyanis a második világháború alatt – sok más múzeumhoz hasonlóan – Kaposváron is elég nagy veszteség érte a helyi múzeumot. Pótolni kellett őket Somogy megye területéről. A szűkös raktárkapacitások miatt elsősorban a kisebb tárgyakra kellett korlátozni a gyűjtést. Akkor úgy gondoltam, hogy elsősorban a női munkaköröket fogom gyűjteni: cserepet, edényeket, textileket, illetve a viseletet. A már korábban megismert két faluban, Kutason meg Kálmáncsán elég komoly tárgygyűjtést sikerült elvégezniem. A meglévő anyag megismerése során nagy öröömre szolgált, hogy egészen jó kis kollekció volt ott az etnográfiai fotográfiákból. Elsősorban Gönyei Sándor¹¹ korábbi fényképfelvételei révén. Megnézegettem a képeket és elhatároztam, hogy én is felkerestem azokat a településeket, a házakat és személyeket, akiket még Gönyei Sándor lefotózott. Ezzel kapcsolatosan Somogyszentpálon volt egy emlékezetes esetem. Bementem egy idős asszonyhoz és úgy éreztem magam, mintha én már jártam volna ott korábban. A szobája annyira ismerős volt. Aztán rájöttem, hogy a Gönyeinek volt egy csodálatos képe egy szobáról, benne egy fölvetett ágyról és egy menyecskével 1928-ból. Én pedig 1965-ben ráleltem ugyanarra a lakására és ugyanarra a személyre. Csökölyben meg már kivittem magammal az általa készített fotósorozatot. Így kerestem a régi házakat és embereket. Csak az volt a gond, hogy Gönyei nem igazán írta fel, hogy kik láthatóak a képeken. Így aztán nehéz volt megtalálni ezeket a családokat, de azért nem volt lehetetlen vállalkozás. Mindenütt gyűjtöttem régi a fotókat is. Nem tartottuk meg a képeket, hanem lerepróztuk és visszaküldtük az eredetit a tulajdonosaiknak. Ez a munka elég rendszeresen ment. 1968-ban régi fotó gyűjtésére hirdettünk pályázatot. Nagyon szép anyag jött be három vagy négy faluból is, amelyek képei aztán a későbbi, különböző publikációkban is szerepelhettek. Volt olyan, hogy kiállítást rendeztem, és odajöttek a falusiak. Egyik fényképen látható volt egy igen jóképű, szűrös ember – királyi tartással. A két banyakemence formájú nő megállt előtte és elkezdett zokogni. Tőlük tudtam meg, hogy Garzó Imrének hívták a férfit, aki nemigen járt népviseletbe – csak a Gyöngyösbokrétába öltözött be. Módosabb első gazda volt egykoron... A fényképfelvételek a viseletkutatásra jó alapnak bizonyultak. Később a hímzések feldolgozásánál is fontosak voltak. A Buzsák környéki hímzésekről is voltak fényképek, meg régi gyűjtések is, amelyek sok segítséget nyújtottak.

– *Mennyire érdeklődtek az épített örökségek iránt akkoriban?*

– 1962-ben megindult egy Népi Műemléki Gyűjtés. Az Országos Műemléki Felügyelőség Somogybükkösdre is kiszállt és tanulmányozott egy nagyon szép zsuppos házat. A házak felméréseért elég szépen fizettek a felmérőknek. Csak mindez úgy zajlott, hogy a pestiek gyorsan elosztották egymás között azt, hogy ki hol mérjen fel épületeket. Így megtörtént az, hogy a vidéki múze-

¹¹ Gönyei Sándor (1886–1963) néprajzkutató, néprajzi fotográfus.

umok dolgozói kiszorultak ebből a felmérésből. Így – többek között engem – meg Petrovics Katit sokáig nem is érintett ez a felmérés. Mindez 1971-ben változott meg, amikor sikerült bekapcsolódunk ebbe a munkába. A felmérés során ugyanis maradtak olyan faluk, amelyek már a kutyának se kellettek. Akkor Petánovics Kati meg én is kaptunk hét-hét falut, hogy az ottani népi műemlék házakat mérjük fel. El kell hogy mondjam: sok minden függött a szervezőtől. A gyűjtések második menetét már Földes Laci¹² szervezte meg. Ő szeretett minket, és felfigyelt arra: annak ellenére, hogy vidéken vagyunk, mi nem lettünk korábban bekapcsolva ebbe a munkába. 1971-től csináltam ezeket a műemléki felméréseket és végül is ez vezetett el a Szenna Szabadtéri Néprajzi Gyűjteményhez.

TÓTH GÁBOR

* * *

¹² Földes László (1934–1980) néprajzkutató.

MINDENFÉLE

A Néprajzi Múzeum elismerései

Múzeumpedagógiai nívódíjakat nyert a Néprajzi Múzeum

A múzeum két kategóriában is vitt haza elismerést: múzeumpedagógust és múzeumpedagógiai programot is díjaztak. Az elismerések ünnepélyes átadására szeptember 25-én a Magyar Természettudományi Múzeumban, a 21. Országos Múzeumpedagógiai Évnyitón került sor. Koltay Erika múzeumpedagógus életműdíjat, az *Inkluzív nap* című múzeumpedagógiai program pedig az Országos Közgyűjtemények Szövetsége (OKSZ) különdíját nyerte el.

A *Múzeumpedagógiai nívódíj* 2003 óta a múzeumi szakma egyik legrangosabb kitüntetése, amely lehetőséget teremt az intézményeknek arra, hogy szélesebb szakmai körben is megismertessék, illetve megmérettessék igényes múzeumpedagógiai fejlesztéseiket.

A díjakat az Országos Múzeumpedagógiai Évnyitón, a Múzeumok Őszi Fesztiválja nyitórendezvényén adják át. Az arra érdemes szakemberek munkáját méltató díjak fontos szakmai elismerések az intézmények életében és a közönség felé is.

Idén a *Múzeumpedagógiai Életműdíjat* Koltay Erika, a Néprajzi Múzeum múzeumpedagógusa kapta. Koltay Erika 1992 óta dolgozik a Néprajzi Múzeumban. Múzeumpedagógiai foglalkozások fejlesztése és lebonyolítása mellett kiadványok, módszertani anyagok és digitális oktatási segédanyagok összeállításában is közreműködik. Koltay Erika néprajzi dokumentumfilmesként folyamatosan bevonja a múzeum archív mozgóképes anyagait a múzeumi oktatásba, tematikus klipekkel, a múzeum gyűjteményére épített izgalmas vizuális illusztrációkkal. A környezettudatos magatartás fejlesztésével is aktívan foglalkozik. Koltay Erika a felnőttoktatás megújítására is törekszik: Bodnár Katával kidolgozta a *Hajléktalanok a múzeumban* című programot és egy időseknek tartandó speciális foglalkozás programját is. Ugyancsak munkatársával dolgozta ki és valósította meg azt a *A megújuló Néprajzi Múzeum felnőtt tanulás stratégiájának szakmai előkészítése az Erasmus+ projekt keretében* című pályázatot, amelyet nívódíjjal ismertek el.

Az *OKSZ Különdíjat* a Néprajzi Múzeum és a Mozaik Múzeumtúra *Inkluzív nap* című programja kapta.

A Molnár József és Kolostori Kincső múzeumpedagógusok által kidolgozott program az ICOM új múzeumi definíciója, kiemelten a hozzáférés, a befogadás és a sokszínűség szellemében jött létre. Hogyan lehet a múzeum

mindenkié, azoké is, akik fizikai vagy szellemi képességeikben korlátozottak, nem rendelkeznek az értelmezéshez – elvileg – szükséges tudással? Mit tehet az intézmény, hogy a múzeumlátogatás tapasztalatától senki se legyen megfosztva? Az inklúzió lényege, hogy tipikus fejlődésű és fogyatékossgal élő diákok egymással osztoznak a múzeumpedagógiai program élményében, egymással kapcsolatba lépve, a másik képességeihez igazodva végzik el a feladatokat, értelmezik és dolgozzák fel a foglalkozás során kapott ismereteket.

Koltay Erika (középen) munkatársai körében

A program érdeme, hogy miközben a múzeumi kollégák számára is tapasztalatot jelent, a hagyományos foglalkozások eredményein messze túlmutatva az iskolás korosztály toleranciájára és nyitottságára épít, rekonstruálva egy olyan világot, amelyben a másik jelenléte természetes.

Elismerésben részesült a Néprajzi Múzeum a FAIMP 2023 fesztiválon

Az AVICOM, az ICOM nemzetközi múzeumi szervezet audiovizuális tagozata huszonhat éve minden évben megrendezi a múzeumi tematikájú audiovizuális alkotások nemzetközi fesztiválját. Ez a F@IMP fesztivál, mely a múzeumi és kulturális örökség témában létrehozott média produktumok, kisfilmek, multimédia technológiák és kreatív múzeumi alkalmazások gyártását és terjesztését ösztönzi.

Idén a 15. században alapított St. Andrewsi Egyetem, Skócia első, az angol nyelvterület harmadik legrégebbi egyeteme ad otthont az éves kongresszusnak és fesztiválnak. A konferencia témája a virtuális múzeum. A fesztiválra, amelyen a Néprajzi Múzeum már több alkalommal sikerrel szerepelt, idén az intézmény a *Bekötik a fejét* című digitális installációt nevezte. A múzeum MÉTA terében induló BLUTUSZ Pop-up néprajz sorozat kiállításai túlmutatnak a múzeumi kiállítások hagyományos interpretációs eszközein. A „BLUTUSZ” sorozatcím a kis hatótávolságú rádiós kapcsolatra utal, ahol közel kell mennünk egymáshoz, hogy össze tudjunk kapcsolódni, és nyitottá váljunk a környezetünkben fogható rezgésekre.

A sorozat első kiállítása, a *Bekötik a fejét* a magyar mellett a zsidó és a muszlim kultúra fejedő viselésének hagyományaiba avatja be az érdeklődőt. Az összeállításból láthatóvá válik, hogy a kendő eltakaró, védelmező funkciója mellett az évszázadok során a nők identitásának, társadalmi helyzetének, jogainak egyfajta szimbólumává is vált.

Csorba Judit Dorottya a díjjal

A Néprajzi Múzeum interaktív, egyéni és csoportos tanulásra alkalmas terében elhelyezett nagyméretű kijelzőn a gyűjteményében őrzött gazdag fénykép és archívumi anyagon keresztül kurátori szövegekkel kiegészítve jelennek meg a különböző kultúrák fejkendőviseléssel kapcsolatos szokásai. A kijelzőt

a három vallást jelképező eredeti viseleti darabok és az értelmezést segítő kulcsszavak keretezik.

A digitális installáció egy nagyobb projekt része. A projektnek otthont adó MÉTA térben emellett feltűnik Weöres Sándor magyar költő verse, Oberfrank Luca videóinstallációja, valamint a jelenkor kendőviselésére utaló videóriport gyűjtemény, de egy múzeumpedagógiai program részeként bemutató is készült a résztvevő diákok témához kapcsolódó saját tervezésű fejedőiből.

A projekt kurátora Szarvas Zsuzsa, a digitális installációt az art1st design studio, a múzeumpedagógiát Éliás István, a videókat Berényi Marianna és Incze László készítette. A díjat a pályázatot készítő Csorba Judit Dorottya vette át.

A Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozója (Vértesacsá, 2023. szeptember 3.)

Immár 29. alkalommal találkoztak a Magyar Néprajzi Társaság *Jankó János-díjas* kutatói. Bár a hagyományoktól kissé eltérően nem szeptember hónap utolsó hétvégéjén, hanem korábban, szeptember 3-án vasárnap került sor a már-már hagyományosnak tekinthető informális baráti-szakmai találkozóra, amelyet a pécsi Néprajz - Kulturális Antropológia Tanszék négy *Jankó-díjasa* szervezett, Pócs Éva professzor emerita családjának két hétvégi házában és kertjében, Vértesacsán. (2005 után ismételtén a professzor asszony meghívására, aki változatlan örökifjúsággal látta vendégül a népes, 22 fős gyülekezet.)

A nagy számban megjelenő *Jankó János-díjas* kutatók a délelőtt folyamán hol egyenként, hol többen együtt érkeztek a helyszínre, ahol Pócs Éva és az előkészületekben neki segítő „asszisztensek” (Balatonyi Judit, Ilyefalvi Emese és Vargyas Gábor) fogadták a vendégeket. Sajnos időközben megfogyatkoztunk; a Szennai Skanzen megálmodója, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja, Knézy Judit *Jankó János-díjas* néprajzkutató április 25-én elhunyt. Jó volt viszont megtapasztalni, hogy a 2023-ban *Jankó János-díjat* kapott fiatal kutató, Bakos Áron, a Néprajzi Múzeum muzeológusa körünkben volt. Jelenléte igazolta a legkorábbi időszakban és a legutóbb *Jankó János-díjjal* elismert néprajzkutatók közötti szakmai és informális összetartozást egyaránt megvalósító találkozások folyamatosságát és létjogosultságát.

Az időjárás kegyeibe fogadta a találkozó résztvevőit; szép, csendes, olykor napfényes kora őszi nap volt. A helyszín pedig: természetes környezet, kiterjedt, alsó és felső kert, melyben négy terített asztal várta az érkezőket. No, és nem maradhatott el a fogadó ital, leginkább jóféle pálinka, sajátos izlésűek esetében még whisky is előkerült.

Az „*öreg ház boszorkánykonyhájában*” szorgoskodó főzőmesterek a gu-

lyás és az (erdélyi) lucskos káposzta fő ételek készítésével foglalatoskodtak, a porta egy másik épületében pedig a vendéglátók süteménykínálata mellett gyűltek az érkező *Jankó János-díjasok* által hozott különböző sós és édes sütemények, ropogtatni valók, valamint az elmaradhatatlan italok és üdítők (ásványvizek, gyümölcslevek, sörök, pálinkafélék, borok) választéka.

Ebédidőre összegyűltek az előzetes jelentkezés alapján várt vendégek (le-számítva a néhány időközben lemondani kényszerült díjazottat), s egy óra tájban asztalhoz szólították a megjelenteket és megkezdődött a fő fogás porciózása, mindenkinek igénye, ízlése szerint. Természetesen változatos savanyúságok közül is választhattak a vendégek.

Az ebéd kissé háttérbe szorította a társalgást, a kötetlen beszélgetéseket, az adomázást, történetek fölidézését. Azért, ne higgyük, hogy teljesen megszűnt volna, sőt, az ételek, italok fogyasztása közben, de főként utána újult erővel törtek elő az emlékek, vidám és tréfás eseteken derülhetett a társaság.

*Csoportkép hölgy(ek)el és urakkal – H. Böll után szabadon
(Fotó: Szilágyi Levente)*

A kertben itt-ott kisebb csoportok is kialakultak, s az „elkapott” beszélgetésfoslányokból kiderült, hogy kifejezetten szakmai kérdések is szóba kerültek. Voltaképp ez is része a mindenkori találkozásoknak; a különböző korosztályokat képviselő és más-más szakterület, eltérő szemléletű művelőinek, egy a hivatalosságot nélkülöző, spontán és szabadon megfogalmazott véleményeinek kicserélése, olykor ütköztetése, megvitatása.

Nem elfogultság íratja velem, s talán hihető, hogy a beszélgetések, az eszmecsereik mindvégig megmaradtak a szakmai, pályatársi keretek körében. A különböző életfelfogások, közéleti nézetkülönbségek ellenére egy politika-mentes nap emléke maradt meg a megjelent *Jankó János-díjas* néprajzkutatók emlékezetében.

Aki nekünk ételt-italt adott... – Pócs Éva és Vargyas Gábor
(Fotó: Szilágyi Levente)

*Fentről jó a segítség – Ilyefalvy Emese
(Fotó: Szilágyi Levente)*

A hangulat mindvégig oldott légkörű és baráti jellegű, egyszóval remek volt. Ezt igazolják azok a gyors visszajelzések is, amelyeket a vendéglátó Pócs Éva kapott. Bizonyosságul a teljesség igénye nélkül, példaként néhányat idézek:

„Kedves Éva!

Öröm, jó érzés volt találkozni és együtt lenni! Nagyon köszönöm!”

„Kedves Tanárnő!

Nagyon jól éreztük magunkat Vértesacsán!

Nagyon kedves és pazar volt a vendéglátás! Igazán köszönjük!

Szép és nagy élmény volt!”

„Kedves Éva, kedves sütő-főző segédek és minden résztvevő!

[...] nagyon köszönöm a vasárnapi együttlétet, a gyönyörű környezetet, az ízletes ebédet, a gondoskodó vendéglátást és legfőképpen a találkozás örömét, a beszélgetéseket.

Remélem, jövőre is találkozunk...”

„Kedves Mindenki,

[...] köszönöm Évának a meghívást, neki és segédeknek a rendezést, minden-

kinek az ételt-italt, Levinek a képeket.

Reméljük, jövőre újra találkozunk az »Ősgazosban«!

„Kedves Éva és kedves Rendezőtársai!

Szívet-lelket melengető nagyszerű találkozás volt a tegnapi, óriási köszönet mindenkinek, aki dolgozott érte!”

„Kedves Éva!

[...] köszönjük szépen a meghívást. Gyönyörű volt a kert, remek a hangulat, és finomak az ételek. Minden úgy volt jó, ahogy volt.

Nagyon szépen köszönjük ezt a szép délutánt.”

Miként többen, úgy Pócs Éva is utalt arra, hogy reméli, folytatódik a hagyomány:

„Kedves Kollégák!

Nagy öröm volt számomra, hogy ilyen sokan, ilyen jó kedvben és szép időben együtt lehettünk! Szinte biztos, hogy számomra ez volt az utolsó lehetőség erre, és ezért különösen boldog vagyok, hogy jól sikerült – köszönet érte a pécsi Jankó-díjas »asszisztenseknek« és a többieknek, akik segítettek a szervezésben és mindenféle cipelésben és házimunkában és a sok finom ételt-italt összehordták.

Kívánok mindenkinek jó egészséget, szép őszt, jó munkát; és remélem, jövő ilyenkor újra együtt lehetünk!”

E beszámoló írója nemcsak a folytonosság fönntartása érdekében, hanem, mint a Jankó János-díjas néprajzkutatók informális találkozásának kezdeményezője, arra való tekintettel, hogy 2024-ben, amikor a 80. életévemet betöltöm, a 30. találkozóra kerülhet sor, mély belső indítatásból eredően meghívтам a közösséget újra szülővárosomba, Balatonalmádiba. Ezen elhatározásomat szóban és Pócs Évához írott köszönő levelemben írásban is megerősítettem:

„Kedves Éva!

Szerencsésen és nem titkolva, kissé fáradtan megtérve Almádiba, a Remetelak friss levegőjű teraszán visszagondolva a szép és tartalmas napra, hálásan köszönöm a Jankó-díjasok meghívását.

A pazar vendéglátás és az oldott hangulatú beszélgetések maradandó emléket őrzöm.

Belegondolva, nem hittem, hogy ilyen hagyománya alakul ki az 1993-ban első alkalommal meghívott díjazottak informális összejövetelének.

Jó szívvel vállaltam a jövő évi meghívást, ám Éva fantasztikus vendéglátását aligha lehet fölülmúlni. Persze nem is ez a cél, csak egészségünk legyen.

Ismételt köszönettel, Gráfik Imre”

Találkozzunk 2024-ben Balatonalmádiban!

GRÁFIK IMRE

Népszokások és az emlékezés

Október végén, november elején, mint minden évben, most is elmentem a temetőbe. Teszik ezt sokan mások is. Felidéződtek bennem a gyerekkori emlékek. Készítettünk 20–22 sírcsokrot nagyanyámmal és vittük a karcagi Északi temetőbe, ahol elődeink nyugszanak. Az egész évben gondozott sírokra rátettünk egy-egy virágcsokrot, elolvastam a fejfára írott neveket, adatokat, miközben nagyanyám elmesélte, ki hogyan volt rokon, milyen ember volt, mit tud róla. Közben többen odaköszöntek, odajöttek hozzánk és néhány szót váltottunk a családról, az újabb halottakról. Halottak napjára mindig megújult a temető. A sok krizantém, palatinusz, rózsza, virágcsokor, koszorú az ősökre való emlékezés megannyi jelei voltak. A sírokat az utódok több generációja kereste fel, állta körül.

Most is, bármerre jártam az országban a halottak napján, jöttek a sírokhoz családok, rokonok, de magányos öregek is. Mondhatjuk, hogy a rokonság összetartozását mutatja ez a nap napjainkban is, csakúgy, mint az esküvő, lakodalom. Több évszázados hagyomány ez, amelyet az idősebbek átadnak a fiataloknak. A szokások lassan ugyan változnak, de megvannak a maguk közösségi szabályai, amelyeket igyekeznek mindenki betartani.

Az, hogy ki hogyan búcsúzik el elhunyt családtagjától, hogyan emlékezik őseire, magánügy. A temetésre régebben gyászjelentéssel hívták a rokonokat, ma már a közhirelésnek van más módja is. A lakodalom ugyancsak a rokonság ünnepe is. A fiatalok egybekelésével a rokonság köre, sőt, az egybetartozó vallási közösség is bővül, egyúttal a közösségbe érkező fiatal befogadása történik. Amint tudjuk, a református lelkész kihirdeti a vasárnapi istentiszteleten ezeket az eseményeket, a család pedig a vőfély közreműködésével meghívja a lakodalomra a vendégeket. Még a közmondásunk is jelzi, hogy *„Hívatlan vendégnek ajtó megett a helye.”*

A temetés kezdetén megszólal a templom harangja, ha kéri a család. Túrkevéen a közelmúltban azt hangoztatta a volt polgármester, hogy a lakosságnak csak megtiltani lehet a ravatalozónál a harangozást. Nyilván az illető nem volt tisztában a helyi szokásokkal. Ugyanez a helyzet állt elő napjainkban is, amikor a halottak napja előtti héten egy olyan napirendi előterjesztést tárgyalt a helyi képviselő-testület, mely szerint tilos a sírokra koszorút vagy művirágot tenni, mert drága az elszállításuk és ráadásul nem is igazán tudják megsemmisíteni. Ez a hivatal, a polgármester önkényeskedése. Ráadásul az időzítés a halottak és az élők lelki nyugalma is sérti. Itt álljunk meg egy szóra!

A településvezetést a képviselő-testület és a polgármester gyakorolja az országos törvényeket betartatva, de tiszteletben tartva a népszokásokat, a helyi népi jogokat is. Azért választják őket az ott lakók. Természetesen mindenkinek lehet egyéni véleménye, de azt nem lehet ráerőltetni a lakosságra. A halottainkra való emlékezés magánügy, amelybe a hatalom nem szólhat bele.

Igaz, a népszokások is változnak. Időnként új elemekkel gazdagodnak, más mozzanatok kikopnak a gyakorlatból. Így az emlékezőskultúra is változik. A változás, változtatás oka azonban, az újat alkotás mellett, az ismeretek hiánya is. Manapság például az előző korszak ideológiájából is fakad némi zűrzavar. A római katolikus egyház a mai napig megtartja a *Mindenszentek napját* november 1-jén, a reformátusok a *reformációra* emlékeznek október utolsó napján. A *Halottak napja* november 2-án van. Néhány éve hivatalos állami ünneppé nyilvánított november 1-je mint a *Halottak napja*. A médiában és sokak fejében így ma már teljes a keveredés, hogy mikor mit ünnepelünk, mire emlékezünk. A naptárkészítőkben is teljes a bizonytalanság. 2021-ben még azt írták, hogy „*Elhunyt szeretteinkre való emlékezés napja*”, 2022-ben „*Mindenszentek napja*”. Vihetünk-e koszorút, virágot saját döntésünk alapján a sírokhoz, emlékművekhez minden településen?

A fent említett esetek is mutatják, hogy szükség van napjaink zűrzavaros világában is egy kis pontosításra, iránymutatásra. Ezért is szorgalmazzuk többen, hogy nagyobb hangsúlyt kapjanak a népi társadalom kutatóinak, a szakembereknek a szavai, írásai a közéletben, a könyvekben és a gyakorlatban egyaránt. Az országnak és a világnak is rendre van szüksége, amelyhez hozzájárulnak a nemzetek, népek saját szokásainak, erkölcsi szabályainak a betartása is a törvények, politikai alkuk, szerződések mellett.

ÖRSI JULIANNA

Levél a „Moldvai Magyarság”-ról

Drága Barátaim!

Szomorú, de nem reményvesztett szívvel emlékezem a *Moldvai Magyarság* most véget ért első és második – szentgyörgyi és szeredai – korszakára. A Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület hajdani titkáráként, s a magam nevében hálásan köszönöm mindenkinek a munkáját, aki az elmúlt 32 esztendőben hozzájárult a lap értékteremtő szolgálatához. Az alapító – Ősz és Kicsi – Eröss Pétereknek, a kiadást átvállaló s ezzel a lapot megmentő Ferenczes Istvánnak, a szerkesztést, kiadást teljes mértékben felvállaló Székelyföld Alapítványnak és a *Székelyföld* szerkesztőségének, a szerkesztő Sántha Attilának, Petres Lászlónak és Mirk Szidónia-Katának; a grafikai szerkesztő Ádám Gyulának, a fordító Bartha Györgynek, a korrektor Ferencz S. Csillának, a tördelő Bodor Zsoltnak, s a többieknek, akiknek nem ismerem a címét, továbbá a *Székelyföld*-szerkesztőség munkatársainak és valamennyi szerzőnek, akik értékes munkájukkal járultak hozzá a moldvai magyarok kulturális kincseinek megőrzéséhez és megismertetéséhez. Olyan tudományos és nem-

zetpolitikai értéktárat hoztatok, hoztunk létre ebben a 32 esztendőben, amelynek eszmei súlya az idő múlásával szüntelenül növekedni fog. Bízom benne, hogy a lap, reményeink szerint hamarosan elkövetkező harmadik korszaka az eddigi szellemben, még sikeresebben szolgálja majd a moldvai magyarság megmentésének, megbecsültségének és felemelkedésének ügyét.

A gyimesi csángók földjén, mint mondják, valamikor nagy legény volt az ördög, de a jótévő angyalok is meg-megjelentek. Ha valamelyik röptében följátnáná, hogy a *Moldvai Magyarság* jövője tekintetében – mint a mesében – teljesíti három kívánságot, ezek a következők lennének:

- a Moldvában tanító tanárok s a közülük való, gyarapodó számú értelmiséggé, de legalábbis tanult emberekké válók használják, vagyis olvassák, terjesszék és írják ezt a róluk szóló, elsősorban nekik készülő folyóiratot;

- terjedelmében és tartalmában is bővüljön, gazdagodjon az immár harmadik korszakába lépő *Moldvai Magyarság* folyóirat;

- a következő szerkesztőközösség legalább a mögöttünk lévő ideig, olyan elszántsággal, tudással, de jobb feltételek között szerkeszthesse és terjesszhesse a *Moldvai Magyarságot*, mint az eddigiek.

Azután majd, ahogy a Szeret mentén mondják: *meglássuk!*

És magamban még hozzágondolnám, de hát az angyal így is meghallja: az legyen a föltámadó *Moldvai Magyarság* felelős szerkesztője, akire én gondolok.

Kedves Barátaim! Tartsunk össze továbbra is, ne engedjük el egymás kezét és készüljünk az újjászülető lap lelkes támogatására, segítségére!

Baráti szeretettel a mintha már tavaszodóban lévő Gyimesből:

HALÁSZ PÉTER

A VIII. Nemzetközi Népismereti Filmszemle (Sztána, 2023. augusztus 25–27.)

Augusztus 25. és 27. között nyolcadik alkalommal került sor az erdélyi Sztánán a Nemzetközi Népismereti Filmszemlére. 2014 óta, az ezt megelőző hét alkalommal a Dr. Kós Károly Néprajztudós Alapítvány szervezte a néprajzi filmek seregszemléjét a néprajzkutató Kós Károly szülőhelyén. A szemle dátuma sem véletlen, hiszen arra minden évben a tudós születéséhez, augusztus 31-hez közel eső hétvégén kerül sor. 2023-ban a Néprajzi Múzeum egy közel tízéves hagyományt folytatott, amikor átvállalta a szervezést a Kós család tagjaitól, dr. Kós Bélától és Papp Andreától.

A szemle szakmailag igényes, de ugyanakkor családias hangulatát nem csak a helyszín – hiszen Sztána egy csodálatos fekvésű, nem egészen kétszáz lelkes zsákfalú Kalotaszegen –, hanem az eddigi szervezők odaadó munkája

és nem utolsósorban az érdeklődő közönség egyre nagyobb számú részvétele is biztosította. Kiemelendő, hogy az ifjúsági kategóriában nevező diákok is egy több főből álló csapattal képviseltették magukat.

A Néprajzi Múzeum szervezésében idén a verseny kiírása a hagyományos felnőtt kategória mellett az ifjúsági kategóriával bővült, amely a közoktatásban részt vevő fiatalokat célozta meg, és a hatvankilenc benevezett film között nyolc alkotással képviseltette magát. A héttagú zsűri a hatvankilenc nevezett film közül választotta ki a versenyben részt vevő negyvenkét alkotást. A válogatásnál egyaránt figyelembe vette a filmes feldolgozást, a témaválasztást és a néprajzi, társadalmi kérdések feldolgozásának módszerét is. A vetítésen, az eredeti népismereti elnevezéshez hűen, nem csak a szorosabb értelemben vett néprajzi témák, mint a népviselet, népzene, néptánc vagy egyes mesterségek jelentek meg, hanem társadalmi jelenségeket, problémákat is feldolgoztak az alkotók. A napjaink élethelyzeteivel, társadalmi kérdéseivel foglalkozó dokumentum- vagy rövidfilmek száma az utóbbi években egyre növekszik, különösen a fiatal alkotók körében.

Az ifjúsági kategória első helyezettje, Horváth Viktória egy erdélyi árvaház életét mutatta be. A dokumentumfilm különös érzékenységgel hozta közel a szereplőket a nézőhöz. Üde színfoltot jelentettek a felnőtt kategóriában a Károli Gáspár Református Egyetem Kommunikáció és Médiatudomány szakos hallgatóinak a témához kapcsolódó rövidfilmjei. Így nem csak a roma

vagy az erdélyi magyar kisebbségről láthattunk filmeket, hanem olyan, ma nagyon aktuális téma is megjelent, mint az internetes mémek jelentette kihívások. A *Mémsorsok* című rövidfilm alkotója, Bácskai Nagy Barnabás (KRE) különdíjban részesült.

A rendezvény résztvevői, az első sorban a zsűri tagjai
(Fotó: Gyöngyösi Tibor)

A filmszemle első helyezettje Bácskai Gabriella *Ahol mégsem kolbászból van a kerítés* című alkotása, amelynek középpontjában a Kolbászsor, Kelebia külterületének egykor szebb napokat látott tanyasora áll. A számos elhagyott ház között csupán pár lakott porta áll, csak a legkitartóbbak maradtak. A tanyagondnok az egyetlen kapocs a külvilággal, köldökzsinór, fizikai és érzelmi segítség: élelmiszert és gyógyszert hoz, beteget orvoshoz visz, segít a ház körüli munkákban, és ami a legfontosabb, mindenkinek van egy-két jó szava. Az alkotók kamerája mindennapi munkáját követi, amelynek során feltárnak az egyéni sorsok drámai vagy felszabadult pillanatait. Megnyílnak a magányban élő emberek, akik zárt világukba nehezen engedik be a látogatót.

A második díjat Dénes Zoltán az ötvenéves fennállását ünneplő táncházmozgalomról készített sorozatának *Táncház – ahogy elkezdődött* című része nyerte. Megszólalnak benne a mozgalom elindítói, akik több generációnak adtak követendő példát.

A harmadik helyezett Kovács László *Akiket a háló megfogott* című dokumentumfilmje, amely a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti listáján található értékeket bemutató sorozat része. Az alkotás a Duna Baja környéki szakaszán még hagyományos eszközökkel folytatott kisszerszámos halászatot, és az azt tovább éltető halászokat mutatja be.

A versenyfilmek között az animációtól a nagyon tömören fogalmazó néhány perces rövidfilmeken keresztül a hosszú, résztvevő dokumentumfilmekig többféle műfaj jelen volt. A zsűri és a vendéglátó Sztána, a filmek sokszínűségétől, változatos formai megvalósításától vezérelve, a három fődíjon kívül számos alkotót különdíjban részesített. Így a Sztánai Református Egyközség, a Dr. Kós Károly Néprajztudós Alapítvány és a Magyar Néprajzi Társaság különdíjban részesítette Raj Rozália–Nagy István *Ahogy illik...*, T. Bányai Péter–Vargyasi Levente *Keserédes*, Sztanó Hédi *„Kétszeresen imádkozik, aki énekel” – Sebestyén Márta népdalénekes* című alkotását. További különdíjat kapott Kurucz Réka *Az Ormánság bora*, Tari János *A táncanyanyelv mestere – Tímár Sándor a Nemzet Művésze*, valamint Daczó Dénes *A völgy hangja* című filmje.

A díjazottak részletes listája a Néprajzi Múzeum honlapján található sajtóközleményben olvasható: https://www.neprajz.hu/hirek/2023/kihirdettek-alkalotaszegi-etnografiai-filmszemle-gyozteseit.html?pageable_page=&pageable_page=

A sztánai Nemzetközi Népismereti Filmszemlén bemutatott alkotásokból, a Múzeumok Őszi Fesztiválja programsorozat keretében, szeptember 25. és november 12. között is meg lehetett tekinteni egy válogatást a Néprajzi Múzeum városligeti épületében.

CSORBA JUDIT DOROTTYA

* * *